

Kade L. Twist versei 3

Linda Hogan versei 10

Heid E. Erdrich versei 14

Sherman Alexie: Vigyázz, szakadék! (vers) 18

Csupor István: A Börzsönytől Kanadáig

(A magyar „indiánok” történetének egy ismeretlen epizódja) 23

Mányoki Endre: SzóKép (A *Mozgó Világ* viszonya

a vizuális költészethez 1975-1983) 68

Monostori Imre: Pörös Géza, magyar film, valóság 84

Pörös Géza levele Monostori Imrének (dokumentum) 89

Szabó Márton István: A felelősség fogalma (filmkritika) 90

Reichert Gábor: A nagy magyar balhé 93

A borítón feLugossy László – Wahorn András: *képregény* című képverse

A lapzárókon Zalán Tibor: *Ének a napon felejtett hintalóért* (9., 15. o.), Zalán Tibor: *Ének pohárért* (16., 73. o.), Molnár Katalin: *határokról* (67.o.), Csajka Gábor Cyprián: *Három képvers az Akhilleusz-sorozatból* (69., 73. o.), feLugossy László – Wahorn András: *képregény* (70.o.), Ferencz Győző: *a* (74.o.), Molnár Katalin: *magánügy* (74.o.), Szkárosi Endre: *Részletek a domoszlói prépost vallásos korszakából* (77.o.), Temesi Ferenc: *Keresztretjvény* (77.o.), Weöres Sándor: *Oh* (80.o.), Zelei Miklós: *Sarkadi* (80. o.), Tóth László: *Innen és túl* (83.o.), Kemenczky Judit: *Levél Riesen-Rand óriáskerék úrnak sorsmintával* (92. o.)

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Alexie, Sherman költő, író (USA), Csupor István kutató (Bp.), E. Erdrich, Heid költő (USA), Gyukics Gábor költő, műfordító (Bécs), Hogan, Lázár Júlia költő, fordító (Bp.), Linda költő (USA), L. Twist, Kade költő (USA), Mányoki Endre kritikus, irodalomtörténész (Bp.), Monostori Imre irodalomtörténész (Tatabánya), Pörös Géza filmrendező (Bp.), Reichert Gábor irodalomtörténész, kritikus (Tatabánya), Szabó Márton István költő, kritikus (Szigetmonostor)

ÚJABB INDIÁN HÁZTULAJDONOS

kb
egy mérföldnyire
a lakóparki
falakon
túl

a val-mart
másik
oldalán

az elhalt
fűvű
parkban

lapos tetejű
lakásokkal
körülvéve

láttam meg
a másik
ismerős
indián lakástulajdonost

150 kilós
pima férfi
szárguld
a slalom pályán

egyik kezében
kanalat
tart
benne tojás

a másikban uszkárt
tartó póráz

felesége
és gyerekei
üvöltve biztatják
hogy fusson
sebesebben

Kade L. Twist* 3

KÜLVÁROSI VIHAROK

4 emlékszem
arra a napra amikor
látogatóba jöttek
a tornádók
az összes vidéki
egyenházat
kiszakította
a betonból
elrepítette
őket
mint az adósság és az ambíció
lerombolt darabjai
hogy letétbe helyeztessenek
kulcsra zárt alosztályaikon kívül
olajkutak és
tartályok
lucerna földek
és csatornák között
mészlap és linóleum burkolat
összevissza kupacaiban
testrészekkel
keveredve
törött csecsebecsék
és fétisek
rókakölykök
ásnak keresztül
a kapitalizmus különböző
rétegein
elcsábította őket
a vér szaga

PROJEKT KIVONAT

(csapó egy:
ahogy a szavak
genetikus memóriává válnak)

5

v
a
d
á
s
z

ő
l
y
v

a
l
a
t
t

három szó
ami létezik
minden általam
vetett árnyékban
és minden
általam kívánt
darabka homályban
(alternatív csapó:
a perspektíva jelentőségét
felülmúlja
a mérhető befolyás)

6

könnyű
ígéretekkel élni
ha azt hisszük
hogy azok csupán ötletek

ez volna a javaslatom

de az álom
az más

vedd például
a földet
a lábad
alatt

(alternatív csapó:
a metafora
nyersfordítása)

elmentem munkát keresni
és soha nem értem haza

egy nap
aranyszínű fényre
ébredtem
a csendes óceán
robajló hullámaira
egy hatalmas bozontú
meztelen
fehér nő mellett

aki egész végig
jézusról beszélt

(alternatív csapó:
körkörös idő természete és más különböző dolgok)

7

a jövő
és a jelentőség
kapcsolatban állnak
sorozatos
másnaposság
és elsikkasztott
lehetőségek által

nyúlunk
valami után
és imádkozunk
hogyan hozzon nekünk

reményt

(alternatív csapó:
krédó a távolság
ésszerűsítésére föld és hús között)

nincs vég

ahogy
a nap kell
a folyók fölött
nem különbözik
attól ahogy
a nap nyugszik
az óceán fölött

csak az egy látóhatárú
vagy egy másik
föld létezik
meditáció nélkül

csupán egyféle
bizalom és felelősség
létezik

8 veszteség és
emlékezés

(alternatív csapó:
különböző típusú
visszaélésekhez
vezető
strukturális problémák)
ez mind visszatér
a földhöz
nem de
egyszer
majd
neven
szólít
és
emlékeztet
arra
mi is történt

9
(alternatív csapó:
idős cseroki
suttog unokája fülébe
az utolsó barbacue közben
aminek valaha a
házigazdája lesz)

látod
ott azt
a pálmafát
a medencénél
patkányoknak nyújt
menedéket
mint az a
zsalukő fal

ami körülveszi
 álmainkat
 nem én ültettem
 azt a fát
 nem én építettem
 azokat a falakat
 de fizettem
 értük
 mi mind fizettünk értük

<p>a megjélt kivezető utak nem vezettek ki sehová ezt megérttem de nem mondhattam el mert teletőnök a számat majonőzes krumplival ! mezelen futottam és talpam alatt az aszfaltból a kubikosok vére megírtam a monodráám amely semmielő sem szól így is több különben mert az ablakrozza rikoitozva vöröset vetett felém félreugrottam és lélegzem átszakította a szemléldés lüktető szízhártyáját aki az ELSŐ követ dobja felém kiáltottam de senki nem dobott semmit a kutyák kiagták szememből az elefintesontot feszültek a villanydrótok ropogott az éjszaka égerince pedig déli volt és a Nap ki kellett szállni megírítottam talpammal a földet felkialítottam és elvagdótam – a cseccemő tesőt ismét előlőtte a vér – minden mozdulat (.) leszállnak a varjak ezt nem akarjuk EZT NEM AKARJUH köruban kiübláltak s mire észrevettem hogy magam vagyok szájbúrógott a fagy nem siránkozom a tőke le volt döntve valakinek a töviből is jutott y!!!y-]-, – amikor rohamom volt mandolinra hang- oltam mert csak az jutott NO szólt is valóban tíruripapírterárírurimamamimama valami azt sógta nem értelmetlen mégse pedig haza akartam jutni nehézs vasakkal motozkáltuk a holdi pofája előtt Heji Csill' alig tudtam a kéromkodómat visszafojtani erőneke kéne lennem mint a lokomotívumok ahogy az írás mondja ahogy az IRÁS nem mond soha semmit senkinek</p>	
---	---

AZ ÁLLATOK ELNEVEZÉSE

Aludt miután szavakból nevet adott
az agyagból formált
ember testrészeinek, láb, kéz,
álmainak elfelejtett utazása után
kezdetének elfelejtett agyagja után
meztelenség, és valami hatalmasabbtól való félelem után
ezeknek adott nevet: farkas, medve, más
mintha nem létezett volna szavai előtt
mintha nem lett volna nyelvük
hatalmuk, hogy még az ő létezése előtt
életre énekeljék maguk.

Ezeket portyázni küldte a vadonba
ahova ő belépni nem tudott,
úszni zabolátlan vízben.
Éjjel, hallotta hangjukat
csapásukat, lélegzésüket
az erdő tüzes peremén
ahol minden eleven tudja saját nevét
ember nem beszél
és el sem veheti nyelvük.

Gyermekei disznóknak nevez minket.
Disznó vagyok,
disznók gyermeke,
vadhétként ezen a földön
elhagyásuk földjén
oly vizet iszom, mely éget
a törvény és a rend
e kegyetlen földjének peremén.
Pucér vagyok, öreg vagyok
a beszéd képessége előtt
Ádám elfelejtett álma előtt
a neveknek nincs peremük
nincs kezdetük, nincs végük.
Valahonnan nem tudom el,-kimondani,
lopott hatalmam
fogja kezüket
és keresztülénekel.

**(sz.1947-) csikaszaui költő, író, mesélő, drámaíró, környezetvédő, 19 kötet szerzője*

KI FOG BESZÉLNI

12 Ha minden állat lejött a dombokról
ha minden hal eljött a vizekből
és a madarak az égből,
megismernénk életünket,
kicsiny,

valahol a hegy és a
hangya között.
Látnánk mit hagyunk el
és visszatérnénk
a föld hajlata körül.

Csak ezeket a folyókat ismerem,
a levegő és a szél
belevésnek a fákba
láthatatlan kezeikkel,
amíg a fák hajlott hátú öregemberek nem lesznek,
utána csupán az üres tér,
és egy elmúló vágy.

Így szól a szájalom,
és az állatok,
ki beszél az érdekükben?
Ki készít szavaikkal
levegő házakat?

És az ember szája,
nyelve,
ami a fűhöz és a fényhez tartozik
és a négy lábú teremtmények.
A holnapról beszél.
Az apró állatok nevében.
Helyet ad a sasoknak.
Szavakat a halaknak.
A teremtés arany fényét

Fény.
Világosság
A föld visszatér.

13

Nem akarom megtörni a varázst.
Nem akarom, hogy elhulljanak a szavak
Nem akarom megtörni a varázst.

A HOMOKDOMBOK

A darvak nyelve,
ahogy régen mondták,
a szél. A szél a módszerük,
az áramlatuk, életük lefordított
története az égen
Év milliók óta
erre fújja őket
ősi vágyuk,
szárnyuk szélesre tárt érkezés,
hosszú nyakuk, lábuk széttárva
a föld zátonyán
ahova a víz
fényével érkeznek,
történetek, a váltakozások
végeérhetetlen nyelvei
az égből ereszkedtek alá
és maradtak
Ez itt a darvak világa
folyóparttól folyópartig
amíg a szem ellát
az ősi történet megújult

HÉT ANYA

Minden sejtben
képzeld el egy motort, a hús
kazánja be van építve mindannyiunkba.

Képzeld minden tüzes gödörbe
rengeteg információt,
arról aki először
megteremtett minket.

A hét mitokondriumos Éva
múza lehet
vagy anya odafönről
égi szeretettel küldve.

Ez a hét Éva velünk marad,
lenyomatok sejtjeinkben.

El szeretném nevezni őket,
miért ne?
Nem maradt hét Ádám,
aki igényt tartana a névadásra.

Az egyik Winona lenne,
elsőszülött, egy másik Ég Asszonya.

Lenne egy Kali, kreatív terror,
lenne egy Prudence – igen,
néhány ilyen ember is van.

16 BESTIÁLIS

kinyitom a torkom, hogy szóljak, de
embertelen üvöltés az, ami kijön,
Medve motoszkáló éhség a szápadlason.

Párduc kéj-sikoly és rögvest mi vagyunk a préda
halkan kapaszkodva, fekve.

Farkas sóvárgó csaholás, az emberi halláson túl;
talán hegyezhetjük fülünk, gondolván keresnek.

Emlős sírás, nyögés és morgás,
mindent mit szóval átadhatok,
amit kívánok, hogy jelentsen, annyit jelentesz te nekem.

Ugathatnék is,
mert a szerelmet elmondhatja
a szőr, a bendő és a zsigeri érzés
is neked.

	F É N Y E S R E	
mert a halálra	kipucolt cipővel	fenékkel
gatyolat ingben	zálogvédőlával	kézmóston
írón hekkkel	űrlő erőkkel	örömtelen
bécsú nélkül	mert halálra	fényes
LAKKCIPOBENLAKKCIPOBENCIPOBENLAKKIKKLLAKKCIPOBANLUKK		
CAPABANÉNYESLAK		
látalak aludni készülész mint a fák		
szelid vagyok lásd és sorsom is olyan hantalan most		
és pohárra látalak ma is óléis helyett una helyett mert kell		
a pohár valami helyett:::valakik helyettünk:::valamiért		
valahogy így van ez már		
arcom közlőpött elcsépett		
ne közelíts:::::: a résen át most kiőr végre		
álmodtam: (úgy hiszik éhen vagyunk ilyenkor vesztjük)		
vállgödréből szomjas testi anyagok a harmatot		
szerezésük az éledeknék s ragogott az ő szájuk		
halált adott az ő szájuk		
szemükben a hullamosók gumikesztyűje		
sárgállott	a szemükben az ő üvegszemükben a hullamosók átöltöztek	
fehére	én	
		
NEM LÁTTAM ÖT		
én		
nem lát		
HATTAM csak tükrében a tükör más a tükör mögött más világ		
elcsabadult tÖrdobálók a tükör mögött más világ van a tükör mögött		
más világban másvilágban más tenyerű halottak között szabadulj meg		
ezektől mielőbb szabadulj meg		
HAJA	TOMPORAIG	OMLOTT (és) A MELLE hús szemérme borotválva kopasu
		szemérme borotválva
	OMLOTT (és) A MELLE hús szemérme	
	szem(e)	A MELLE HULLÁMZOTT
vágya	kiürült	HULLÁMZOTT (az) ARCA
	szeme	ARCA ÖSSZERÁNDULT
jötték évszakokat változtatva haját változtatva nyomorát vált(oztat)		
va porcelánfogakkal harapták a vasba keseredett tájat		
<i>!milyen csattogás milyen!</i>		

Na most leeszem magamról a húst
csontig, felhasználom a tavalyi
ünnepek és a nyolcvanas években
behabzsolt sütemények salakját
és érzem, hogy minden sejtem
elismétli evés közben a múltam -
krémes kalcium fogból, amit anyám
készített savóból, egy maréknyi, a
szomszédától csent boggyó – remek az
a nap, amikor a súly lemegy és a
sör (amber, stout, olcsó világos)
ami megmarad
és amit még le lehet enni rólam az
csupán a cukormázas simogató, kedves évtizedek:
egy brutális szerető füge ízesítésű horzsolása,
a milliónyi sós pötty a szerelem beszédének maradványa,
azok vonták be mázzal, akik belőlem csemegét
édes húst csináltak.

Most megeszem magam, tisztára nyalom a tányért
új lappal indulok.

VIGYÁZZ, SZAKADÉK!

Németországban sok éve vonatra vártunk
A feleségemmel. Egy népirtás szemlélői,
Turisták Dachauban: de morbid!
Pláne, ha kiirtott indiánok utódja vagy.

Fura felülni a kibaszott vonatra,
A show indul, úticél Dachau. Nevettem
És nevettem: a 11.25-ös vonat
Pontban 11.25-kor futott be. Pedig

Egy német vonat sose legyen pontos,
Mondtam a feleségemnek. Dachauról,
Turistákról, népirtásról írtam korábban,
Most azon tűnődtem, mi változott. Elképzelem

A dachau-i ünnepélyes szelfiket. Néhány
Bárgyú mosoly: – Nézd, a népirtás is csak
Egy vidámpark! – A pokolba is, ha pénztől
És távolságtartástól csöpög, vidámpark

A népirtás. Hát hadd nevessek
A német vidámság ellentmondásos fogalmán!
Helyzet volt. Egy hétig próbáltam Münchenben,
Aztán Berlinben nevetetni a németeket.

Biztosan vicces fiúk, csak én nem találtam
Egyet sem. A színházban, ahol vicceltem,
háromszáz német ült, elmeséltem, hogy félttem
A pontos vonattól Dachauban. Nem nevettek.

Valaki fölállt: – Geronimót és az apacsokat
Borzalmas vonatokon vitték Arizonába,
Hullottak az úton Floridáig. – Igen – mondtam –,
De Amerikában késett minden népirtó vonat.

19

Nem nevettek. Nos, talán nem volt vicces,
Talán csak morbid és fura. És retteg Németország,
Hogy minden ismétlődhet újra, jó-jó,
Annyira retteg, hogy senki nem mer nevetni.

Értem én, de nem a legviccesebb népet irtották
Ki a bolygón? Tudom, most sokan
Azt gondolják, Sherman, te házalsz
A rasszista sztereotípiákkal. Nem vicces

Minden zsidó. Mire én: – Kibaszott
Milton Berle és kibaszott Joan Rivers,
Talán méltó vád, hogy zsidók találták fel
A viccet. Billy Crystal a tévében

Gyűjtést vezetett a Tolerancia Múzeumnak,
Azt tanácsolta: zsidót piramisjátékba senki
Ne hívjon. Nevettünk. Ő is. – Elnézést –
mondta –, ez új. Mármint a piramis

Régi. A vicc új. – Vicces, vicces, tudom,
Tudományos oka van, az emberek miért nevetnek
A tragédián. De ez sem vicces. A vicc nem észszerű.
A vicctől szaros a küszöböd. Jan Bohmermann

A német komikus, kigúnyolta a tévében
A török elnököt, vicces versikét írt
Arról, hogy „a kisebbségnek annyi, a kurdok
Szívnek, ütik a keresztényt. „Német komikus? –

Gondoljuk. – Na ne!” Aztán: „Vicces vers?
Na ne!” Meg nem mondanám, Bohmermann
És a verse vicces-e. De azt tudom,
Hogy német bíróság előtt felel, mert

Egy másik állam képviselőjét gúnyolta.
Merkel kancellár adta meg az eljárásra
Az engedélyt, hogy egy kibaszott német bíróság
Ítélje meg, joggal sértődött-e meg a török elnök.

Hm. Adna Obama engedélyt,
Hogy engem Amerikában helyezzenek vád alá,
Mert Merkelt vagy a török elnököt versben
Gúnyolom? Cruz vagy Trump adna biztosan,

Ha gúnyolnám Cruzt vagy Trumpot.
De én Német- és Törökországról beszélek,
Angela Merkelről beszélek, aki
Segget nyál a törökök elnökének,

Zárná le a határt, vetne véget
A menekültáradatnak Szíriából.
Mi a faszt mondhatnék erről a kibaszott szarról,
Ha tehetetlen vagyok, mint ti mind? Amikor

Németországban azt gondoltam, tudat alatt
Vagy fölött azért paranoiásak, mert újra
megtennék, újra lenne holocaust.
És megint, megint. A világ eseményeinek

Esetleges forгатaga diktálna. Adná
Az alkalom. Ezen a ponton jegyzem meg,
A Föld nevű vidámparkban örök
A genocídium. Eszembe Primo Levi

Jut. Aztán Geronimo. Szíria, a tuszik,
Bosnyák, horvát, maori emberek.
Mind őslakosok voltak valahol,
Az áldozatok listája követhetetlen,

Számuk tömérdek. Az örmény népirtásra gondolok.
Arra, hogy a törökök utána hivatalos
Közleményben tagadták. Törökországban börtön
Járhat azért, ha valaki genocídiumot

Emleget. Ha hangosan kimondja
Amit gondol. Fölidézem
Az estét a fehér
Amerikai liberális nővel –

21

A vacsora arra szolgált, hogy a helyi
Gay Filmfesztiválra gyűjtsünk.
A nő három barátját hozta, én
Egyet pajzsom az idegenek ellen.

Kellemes este volt, jó az étel,
A társaság, a társalgás politikáról.
Megbeszéltük a homoszexuális emberek
Sanyarú helyzetét. És a fehér nő, a szövetségeseim,

Elítélte Amerika történetében a népiertást,
Mint én. Amerika tagadja, hogy legyilkolt
Minket, őslakókat. Ahogy a törökök
Az örmény népiertást tagadják.

Mire a fehér liberális amerikai nő nekem
Esett, hogy rágalmozom a törököket
És szentté avatom, aki örmény. Sipítva
Ecsetelte, milyen méltóságteljes, szép a török

Kultúra és a népe. – Kétségem sincs – mondtam –,
Milyen szépek és méltóságteljesek.
Sőt, biztosra veszem a szépségüket
És méltóságukat. Ahogyan azt is,

Hogy az emberi történelem során módszeresen
Gyilkolták le egymást a szép
És méltóságteljes népek, sokak
Aktív vagy passzív részvételével.

A vacsorának ezután hamar vége lett,
De a vita engem heteken át
Nyomasztott. Nem értettem, miért
Védi Törökországot egy liberális amerikai,

Történjen bármi az emberi jogokkal.
Kiderült aztán, a nő férje török,
elváltak, de az ex-férjvel közösen,
boldogan nevelik feltörök

Gyerekeiket. Megértettem végre,
Szezelemből védi Törökországot.
Így megy ez? Mi azt hisszük,
A népiptás oka a gyűlölet.

Talán így is kezdődik. De ami
Fenntartja, az már a szerelem.
Mert a népiptók saját szépségükbe
És méltóságukba szerelmesek.

Mert a népiptók gyengédsége olyan erős
Egymás iránt, hogy igazolja,
Másokkal milyen kegyetlenek.
A népiptónak is van szerető apja,

Anyja. A népiptó néha
Tükörbe néz. Látja a hétköznapi
Arcát. Hétköznapi ember
Dehogyan irt másokat!

Ilyet csak mondabeli szörnyek
Tesznek. De kár, hogy nem igaz!
Francba, ki a szörny? Te és én.
Te. És te. És te. És te. És te.

** 1966-ban született spokane indián, egy északnyugat-amerikai rezervátumban nőtt fel, és törzséből elsőként egyetemi diplomát szerzett. Regényíróként, költőként már régóta jegyzik, időnként filmeket csinál és performanszművészkedik is.*

Sohasem tudhatjuk, mikor válik egy régi írás fontos dokumentummá. Még gyerek voltam, amikor édesapám újra és újra elővette egykori gyerekként írt speciális naplóját, és engem mindig lelkesedés fogott el a régi könyvecske láttán. Bár akkor még a beleírt sorokat alig-alig olvastuk el, inkább a belé ragasztott, korabeli fényképeket néztük csodálattal, melyeken apám és barátai „indián” ruhában álltak a fényképezőgép lencséje elé, hol nagyon komolyan és méltóságteljesen, hol harcos ábrázattal, fenyegető pózban. Aztán ez a füzet (főleg édesapám halála után) évtizedekig feledésbe merült, és sokáig úgy tűnt, a személyes, családi információkon túl egyáltalán nem bír különösebb értékkel.

Az 1980-as években kerültem kapcsolatba néhány olyan személlyel, akik részesei voltak a magyarországi „indián” mozgalmaknak, és ők ismertették ezeknek a fő vonulatait, és felhívták a figyelmemet arra, hogy erről a táborozásról ők eddig nem is hallottak! Tőlük hallottam először az amerikai Cody ezredesről, aki a 19-20. század fordulóján Buffalo Bill néven egy nagy-sikerű western produkcióval járta a világot, és Magyarországon is megfordult. Tőlük kaptam az első információkat az indológus Baktay Ervin által létrehozott „dunai indián” csoportról, akik az 1930-as évek elejétől mint indiánok töltötték a nyári szüneteket a Duna-kanyar kis szigeteinek egyikén, illetve a két világháború között indián könyveivel sikereket arató Borvendég Deszkáss Sándorról, azaz Fehér Szarvas főnökről, majd a „bakonyi indiánokról”, akik az 1960-as években kezdték hasonló jellegű táboraikat megszervezni. Az utóbbiak legismertebb személyisége a dalszerző és ismert előadó, Cseh Tamás volt.¹

Ezek után felértékelődött ez a gyerekkori napló is, és egyre erősebben éreztem, hogy a magyarországi „indián” mozgalomnak is tartozom annyival, hogy megpróbálom a benne foglaltakat feldolgozni, és közzétenni. Ugyanakkor az is világosan látszott, hogy nem lesz könnyű dolgom, mert lassan elfogytak az egykori szereplők, sőt javarészt a szemtanúk is, így utólagosan legfőképpen magát a dokumentumot faggathattam, kénytelen voltam ebből kiindulni. Mennyivel egyszerűbb dolgom lett volna, ha

Csupor István 23

A BÖRZSÖNYTŐL KANADÁIG. A MAGYAR „INDIÁN- NOK” TÖRTÉNETÉNEK EGY ISMERETLEN EPIZÓDJA

annak idején édesapámat kikérdezhettem volna, és feljegyezhettem volna mindazt, amit ő erről a gyermekkori, játékos időtöltésről elmond!

24 Az előzmények és a helyszín

A börzsönyi (pontosabban kemencei) Mohikán törzs története az 1930-as évek elején kezdődik, bár a tényleges dátumot nem lehet utólag pontosítani. Az indián játék alapvetően a Kemence falu határában álló ún. Rédli-majorban (a név előfordul Rédly írásmóddal is, az írásos forrásokban azonban ebben a formában szerepel) tűnt fel először, mégpedig a Felföldről származó Kovács-Sebestény család birtokába került területen. Az egykori tulajdoni lap² az adott földterületet Kemence-Csarnapuszta néven tartotta nyilván, és néhány lakó- és gazdasági épület mellett elsősorban szántókat, legelőket, réteket és erdőt tartalmazott. A major eredetileg az esztergomi érseki uradalmakhoz tartozott, és később került előbb az egyik alkalmazottjuk, a Rédly család, majd vásárlás útján a Kovács-Sebestény család birtokába. A família, amely két neves sebészorvost is adott a magyar kultúrának, a 20. század elején vette meg, mégpedig az ipolysági kórházalapító főorvos, dr. Kovács-Sebestény Endre és felesége, Brinkmann Mária, valamint gyermekei, Mária, Nessay (Ernesztina), Borbála és Endre. Az orvos az első világháborúban egy sebesült katona megmentése közben vérmérgezést kapott és meghalt (1915), a birtok így az özvegyére szállt. Mivel a tulajdoni lapok a II. világháborúban (vagy utána) megsemmisültek, így csak az emlékezetre hagyatkozhatunk: a leszármazottak szerint a birtokot 1910-ben vagy 1911-ben vásárolta meg Dr. Kovács-Sebestény Endre. Még az 1938. július 21-én kelt, Dr. Révész Mihály vámosmikolai ügyvéd előtt megfogalmazott ajándékozási okiratban, amikor Brinkmann Mária – az ajándékozó életfogytiglani haszonélvezeti jogával és elidegenítési és terhelési tilalmával együtt – a gyermekeinek adta át a birtokot, továbbra is osztatlan tulajdonként, a terület birtokba vételének időpontja abban sem szerepel.

A család az I. világháborút követően Kemencére költözött. A gyermekek közül hárman házasságkötésük után Budapestre távoztak, csak Endre maradt továbbra is a Börzsönyben, ahol átvette a major gazdasági irányítását. (Kemence egyébként Nógrád megyei település, annak a vámosmikolai járásához tartozott, az Ipoly kanyarulatához viszonylag közel, és főleg Szob felől volt megközelíthető. A két világháború közötti időben mintegy másfél ezer lakosa volt, akik zömükben a római katolikus felekezethez tartoztak.)

A fővárosba költözött családtagok gyermekei általában Kemencén töltötték a nyarakat, így adódott a lehetőség, hogy az erdő közelében akár indián játékokat is játszhatnak. Az indiánok szeretetét a kezdeti résztvevők

elsősorban egyikük apjától, Csupor Lajostól (a már említett Nessy – Ernesztina – férjétől) kapták, aki nagyon kedvelte James Fennimore Cooper és Karl May indiántörténeteit, és a Lord Baden Powell által indított, nálunk is egyre terjedő cserkészmozgalomban is szerepet vállalt. Arról azonban nincsen tudomásunk, hogy ismerte volna Ernest Seton Thompson korábbi „indián”-mozgalmát, amelyből a cserkészlet is sokat merített (Vö. WHITE OWL – EAGLEFEATHER 1992, 9-12.). Csupor Lajos nagyapám is jelen volt valamelyik előadáson, amikor Buffalo Bill és társulata 1906. június 16-24. között fellépett a Budapest Tattersall Részvénytársaság által a Külső Kerepesi úton rendelkezésre bocsátott területen. A helyszínt ugyan csupán 10 napnál rövidebb időszakra kapta meg az amerikai cég, és Budapest Székesfőváros Tanácsa határozatában a Buffalo Bill's Wild Westnek napi két előadást engedélyezett, de a visszaemlékezések szerint Csupor Lajos nemcsak ott volt az egyik előadáson, de hihetetlen lelkesedés fogta el a látottaktól. Már korábban is szívesen olvasta a *Bőrharisnya-történeteket*, valamint a *Winnetou-t*, *Az Ezüst-tó kincsét* és más könyveket, és rokonszenvezett az ezek által közvetített indián erkölcsiséggel, az indián életmóddal, amelyhez később sok adalékot és ötletet szolgáltatott a cserkész-élet is (a táborozás, a tűzgyújtás, a természetben való tájékozódás és más részletek révén), melynek 1932-től volt aktív részese. Az indián életre vonatkozóan a legfőbb források ugyanakkor egyértelműen az említett könyvek voltak, mégpedig a leírásokon túl elsősorban az illusztrációk: Mühlbeck Károly rajzai. A ruházatok, fejdíszek kialakításában tehát elsősorban ezek játszhattak szerepet³. (A korábban említett May-művek egyikében sem voltak illusztrációk, így azoknak legfeljebb a szövege adhatott segítséget az „indián” felszerelések kialakításához.) Csak a tanulmány lezárásakor jutott eszembe, hogy apám ólomkatonái között is jócskán voltak indiánok, ám ezek kis méretük miatt azonban nem nagyon adhattak segítséget az indián ruhák elkészítéséhez. Ám lehet, hogy például a pisztolynak, mint indián fegyvernek az ötletéhez hozzájárulhattak.

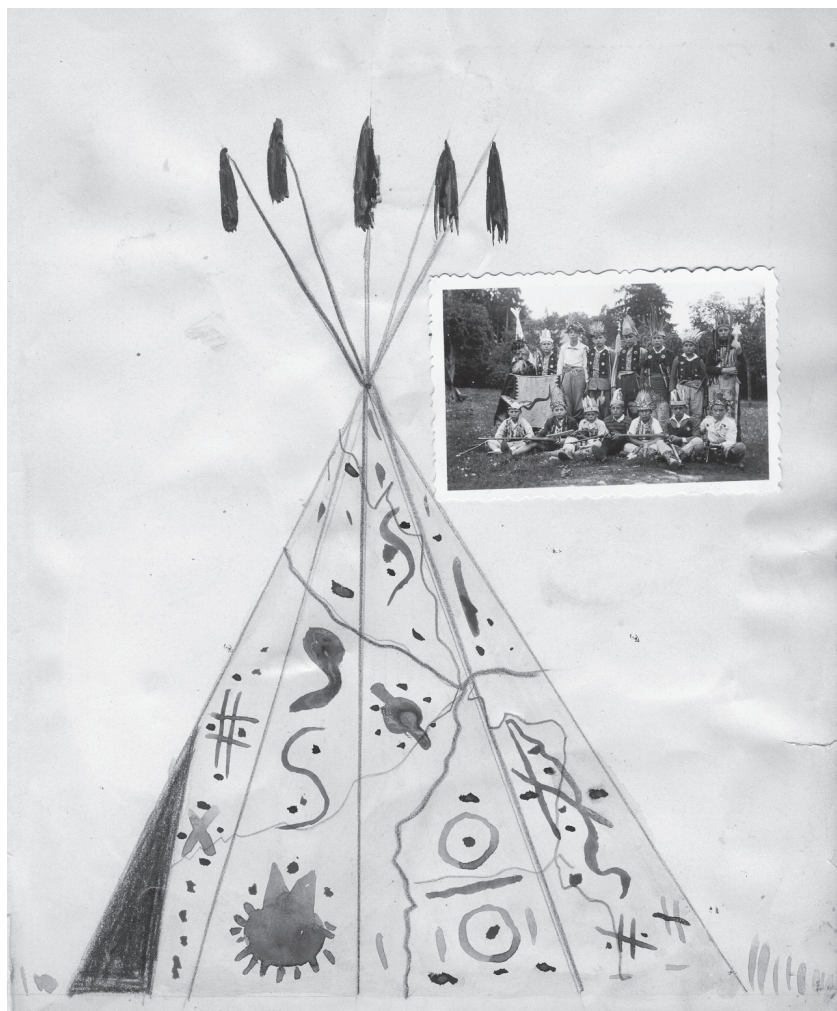
Miután e tanulmány elkezdése idején, 2012-ben az egykori résztvevők közül már csak ketten voltak életben, ráadásul egyikük csak később csatlakozott a törzshöz, így a kezdeti évekkel kapcsolatban gyakran találgatásokra vagyunk utalva.

A kezdeti évek, 1932-től 1934-ig

Visszatérve a törzs alapítóihoz, mindenképpen meg kell még említeni a nyaralásra érkező fiatalok nevét is. Közöttük három család leszármazottai fordultak elő, akik valamennyien unokatestvérek voltak, de az életkori sajátosságok miatt ketten csak később csatlakoztak a játékhoz, néhányan pedig – idősebbek lévén – ki is maradtak belőle. A törzs tagjai tehát az alábbi nyaralók közül kerültek ki: Csupor István (Csupor Lajos és Kovács-Sebestény Nessay gyermeke, aki 1923-ban született), ifj. Náday István (Náday István és Kovács-Sebestény Mária egyik gyermeke), valamint ifj. Szalay Marzsó Aladár (született 1927) és Szalay Marzsó László (született 1929, Szalay Marzsó Aladár és Kovács-Sebestény Borbála gyermekei), akik azonban fiatalabbak lévén, csak később kapcsolódhattak be a játékba.

Az 1933 körül induló napló, melyet egy vörösesharna, keményfedelű füzetbe kezdett írni Csupor István, csak annyit árul el a kezdetekről, hogy a törzs tagjainak felsorolásánál a belépés dátumaként néhány személynél az 1932. év szerepel. Valószínű, hogy ebben az évben legfeljebb csak indián fejdísz készült, és így kerülhetett sor „indiánözásra”, az akkor 8-9 éves fiúk még biztosan nem kaptak nagyobb szabadságot a felnőttektől. Az is lehet, hogy az 1932-es év folyamán pusztán az indián játék ötlete fogalmazódott meg, kivitelezés nélkül: ezt ma már nem lehet eldönteni. A törzs létrehozásában mindenesetre elévülhetetlen szerepe volt Csupor Istvánnak, akinek indián neve Nagy Kígyó (akkori helyesírással Chingach-gook), és kemencei barátjának, Sági Ferencnek, akinek az indián neve Súlyomszem lett. Hozzájuk csatlakozott Csupor István unokatestvére, Náday István (Gyors Szarvas), valamint a helybeli Epstein Zoltán (Vadfogó), Stark Lajos (Hosszú Puska) és Szabó János (Ravasz Róka), eleinte tehát mindössze hat fő vett részt az indián játékban.

A játék leírásához azonban mindenképpen hozzá kell tenni, hogy az akkori fegyvertartási szabályok révén a családban több lőfegyver is előfordult Kemencén, méghozzá elsősorban Csupor István nagyapja (az erdész id. Csupor István) révén, aki az esztergomi érseki uradalmak főerdőtisztje volt nyugálományba vonulásáig. A család biztosan birtokolt tehát egy Winchester és egy 25-ös flóbert típusú puskát, és legalább egy pisztolyt. Ezekkel – a felnőttek felügyeletével – célba lehetett löni, ami az indiánözás vonzerejét nagymértékben megnövelte. (Bár az erdész Cs. I. 1927-ben meghalt, vadászfegyverei továbbra is a család birtokában maradtak.) Ugyanakkor természetesen a régi fényképek is bizonyítják, hogy a játék során a fiúk csak fa késeket és tomahawkokat, valamint dugós puskákat és pisztolyokat használtak.

Az egyik első lap a Mohikán törzs naplójából, egy tipi rajzával és a „törzs” utóbb beragasztott fotójával.

Nagy Kígyó puskával lő.
(A kép talán 1932-1933-ban készült.)

A „mohikán törzs” első évről nem sok információ maradt fenn. Mindenképpen fontosnak tartottam azt kideríteni, hogy az indián játékot befolyásolhatták-e a Baktay Ervin „dunai indiánjairól” 1931-ben megjelent tudósítások, hiszen a sajtóban is olvasható volt az „algonkin indiánok”
28 Zebegényben megrendezett táboráról szóló híradás (*Nemzeti Magazin*, ill. Gelléri Andor írása a *Színházi Életben*). A visszaemlékezések és a jelenleg ismert adatok szerint a börsönyi indián csapat Baktayéktól teljesen függetlenül született meg, mindössze egy évvel később, mint az említett dunai tábor, és előképeit egyértelműen a Cooper- és May-könyvekben kell keresni, amit többek között a névadás is tükröz. A kemencei „indián” törzs azonban gyermekek játéka volt mindvégig, és a felnőtt korba lépve nem is folytatódott.

A következő nyárról, az 1933-as évről is csak áttételes adataink vannak, mégpedig a törzs tagjairól vezetett haditettek között. Ezek szerint a törzs legfőbb főnöke, Nagy Kígyó a csapat szervezésében és vezetésében tűnt ki, Gyors Szarvas és Sólyomszem a csapat szervezésében segített, ráadásul utóbbi egy csatában elfogta az ellenséges főnököt. A Vadfogó neve alatt szereplő adatok szerint ebben az évben már volt harc a huronokkal, a faluban szerveződő ellencsapattal. A további feljegyzés arról tudósít, hogy a táborot visszafoglalták, és egy ellenséget foglyul ejtettek. Hosszú Puskáról csak annyit tudunk, hogy 1933-ban részt vett a csatákban. Ezeket a feljegyzéseket összegezve annyit mindenesetre el lehet mondani, hogy a törzs életének második évében már biztosan létezett a kemenceiek ellen-törzse, amelyet a napló *hurón* törzsnek nevez, és harcoltak is ellenük a tábor védelmében. (Az már nem dönthető el egyértelműen, hogy a tábor pontosan mit jelent, de valószínűsíthető, hogy csak a fiúk nappali játszóhelyét, hiszen az első komolyabb tábor építésére csak 1935-ben kerül sor.

Több utalás az 1933-as évre nincsen, a létszám valószínűleg továbbra is hat fő.

1934-ről megint csak a törzs tagjairól vezetett naplórészben találhatunk adatokat, amelyek azonban elgondolkoztatóak, még ha véglegesen nem is lehet a kérdéseket megválaszolni. Nagy Kígyó nevéénél ismét csak egy rövid híradás áll: a hadijáték szervezése. Gyors Szarvas a „hadijátékban részt vett. Egy váratlan támadást bejelentett”, Vadölő nevéénél pedig ennyi áll: „A hadijáték fő célját ő oldotta meg.” A hadijáték lényegében egy több feladtból álló, erdei ügyességi verseny lehetett, és nem a harc a huronokkal, akikkel kapcsolatban Sólyomszemnél és Vadfogónál szerepel utalás. Előbbi megzavart egy huron gyűlést, utóbbi kémkedett a huronoknál, és kisebb harcokban tűnt ki.

Azt, hogy volt-e indián táborhely 1934-ben, két másik adat valószínűsíti. Sólyomszem égette ki a „tábor” helyét, Hosszú Puska pedig a „táborban”

mint sátorkezelő működött. Ez egyben azt is jelenti, hogy bár a táborhely kiégetése egyértelműen egy játszóhely létrehozását jelenti, ott még stabil épületek nem állnak, legfeljebb sátor (vagy sátrak), és szinte biztos, hogy a 11 év körüli fiúk (felőtt felügyelete nélkül) még nem aludhatnak ott éjszaka.

29

Ravasz Róka ebben az évben néhány énekre tanította meg a csapatot. Ebben az évben csatlakozott a törzshöz Vadölk (azaz Klagyivik Lajos, aki „civilben” Sági Ferenc unokatestvére volt), valamint Sárga Nap és Tompa Kés (azaz a Szalay Marzsó fiúk, Aladár és László), így a létszám kilenc főre gyarapodott.

Az 1935-ös év, az első épített tábor

Az 1935. évtől már lényegesen pontosabb tudósítást lehet felhasználni a „mohikán törzs” történetéhez, ugyanis innentől már rendelkezésünkre áll a Nagy Kígyó által írt napló. Ha ezt összevetjük az egyes személyeknél szereplő adatokkal, valamint a napló-mellékletekkel, akkor már részletesebben fel tudjuk vázolni a kemencei „indiánok” történetét⁴.

Innentől kezdve nézzük tehát Nagy Kígyó írását, amelyet szeretnék szó szerint idézni, mégpedig megtartva az eredeti szöveg helyesírását is. A napló így kezdődik: *„Beszámoló. 1935 év nyarán. A nyár elején semmi különös nem történt.”* A naplóban eredetileg nem szerepeltek dátumok, ezeket Nagy Kígyó utólag szúrta be, így a következő bejegyzés elé is: *„Júl. 1. Elkezdünk egy sátrat építeni fűzből. A vesző vágast Hosszú Puska, Fekete Nyíl és Tangua végezte. A hordást Uncas felügyelete alatt Sárga Nap és Tompa Kés végezte. A fonást Sólyomszem és Vadfogó csinálta. Két nap alatt készen lett a sátor.”*

A következő beszúrással 4-éről szól, bár a szöveg esetleg 2-ára utal.

„Még más nap szereztünk egy tehén koponyát. Ezt egy magas karóra tűztük és jó mélyen beástuk. Elkezdünk egy nagy sátrat építeni még nem volt kész mikor Tompa Kés ki akarta próbálni és felmászott rá, de össze dült allatta. (Ő ugyanis a törzs egyik legfiatalabb tagja.

Jul. 10. Nem sokára a másik sátrat is el kellett égetni, mert az esső befolyt elszáradt levelein. Elhatároztuk, hogy egy szép tábort csinálunk. Egy vas-tag póznát szereztünk és vagy ötven centiméterre beástuk, erre tettük a koponyát. Egy erős sátor vázat csináltunk ez már engem is el birt.

15én Erre Nagy Hét Szentség tiszteletbeli hat kéve zsúpot adott a váz befedésére. Most kerítést csináltunk amit az ásók és kapák, kis balták élei bánták meg mert a száraz talajban nem lehetett ásní⁵.”

A visszaemlékezések szerint a tábor a faluból a Csarna-völgybe vezető, kanyarodó út mentén volt, valamivel a major épületei után. A tábort földbe leásott rönkökre szögezett cövekek határolták, ez a néhány, fennmaradt fényképen is látszik.

30

Egy fénykép az 1935. évi táborról.

A háttérben a sqaw-ok, elől a mohikánok. Legelől Gyors Szarvas, mögötte Nagy Kígyó, Sólyomszem, majd Ravasz Róka, végül a sátor mögött (félig takarva) Hosszú Puska.

A napló július 20-ával folytatódik. „A kapura egy tábla jutott melyet egy tuskó ferde keresztmetszete szolgáltatott, fahéj betűvel ki volt írva: „Mohikán törzs” és rá volt szögezve apró szögekkel. Másnap Jul. 21 este volt a tábor ünnepélyes felavatása. Meg volt hiva a szövetséges apacs törzs is kinek feje Fehér Sas volt. A szövetséges törzs meg érkezett teljes harci díszben Már a tűz javában lobogott és főtt a gulyás leves mikor a patak tulsó partján egy ellenséges törzs fejedelmet vettünk észre. Mi össze sűgtünk és messze elmentünk a major fele. A major mellett fekvő árokon keresztül el értük a falu felé vezető utat és megtámadtuk az ellenséget. Így az ellenség két tűz közé jutott.

Rövid tusa után megkötözve a táborba vittük, de azután elengedtük. A vacsorát kiosztottuk. Még sokáig fenn voltunk és énekeltük mokáztunk.”

Fehér Sas a helyben lakó Riedl család, azaz az erdészék egyik fia volt⁶. Nagy Kígyó unokabátyja, Náday Zoltán (Zolaj) ugyan, több évvel idősebb lévén, csak áttételesen vett részt a játéokban, ugyanakkor húgai belebelefolytak, bár ők is csak lazábban kapcsolódtak a mohikán törzshöz. Közülük Náday Ágnes „Ácsi” (született 1922-ben) az „Arapahók Leánya” nevet viselte, amelyet a rossz nyelvek szerint úgy kellett kimondani: „Arapahók Lehánya”... A két lány gyakran megfordult a mohikán táborban, többek között azért is, mert hét közben vigyázni kellett a kicsikre...

A napló július 25-ével folytatódik: „Pár nappal később egy este már csak én mármint Nagy Kígyó és Uncas voltunk a táborban. A tüzet eloltottuk és elmentünk. Még este Nagyanyám lement a tenisz pályára melyre vezető út a tábor mellett megy el. Mikkora leért zörgést hallott majd lépteket. A táborra nézet és látta táborunk roncsait. Reggel lementünk a kárt megnézni. A sátorrol le volt a szalma szorva és két bordáját letörték. Úgy látszik ezt rombolták utójára hogy a többit nem értek reá eltörni A kerítést ledöntötték, a totemet kifordították a táblát ellopták. Délelőtt végre a nagy szárazság után egy kis eső esett. Közben az én tudtom nélkül Sólyomszem és Uncas a kerítést a totemet és új bordát csináltak a sátorra és befedték, ezt nekem meglepetésül csinálták. Majd fel

jöttek hozzám és jelentették, hogy a tábor áll. Most már csak ki volt a romboló azt kellett meg tudni. Egyhetes nyomozás után megtudtuk, hogy a Valc fiúk ellen törzsének a kérésére Valc Ferencz és Kovács József 20 éves suhancok voltak a rombolók.

Csoportkép
az 1935. évi táborról.

Július 30-ánál a beírás: „A táblát követeltük, de nem adták vissza. Gyávaságra vall, hogy az ő táboruk az iskola magas kő kerítéses udvarán és padlásán van, t.i. az ő apjuk az igazgató-tanító.”

A napló egy hat nappal későbbi feljegyzéssel folytatódik: „Sólyomszem helyettes törzsfőnök aug. 5 du. jelentette hogy ő a tábor körül kémeket látott. Mi erre a tábor melletti árokba elbujtunk, úgy, hogy mi láthattuk őket, de ők minket nem. Nem sokára megpillantottuk a hason csúszó főnököt és helyettesét. Megvártuk míg a kapuba értek és csak akkor támadtuk meg őket. A két főnököt meglepte a váratlan támadás és menekülni kezdtek. Mi üldöztük őket. Egy bokorban valamit láttunk mozogni és öt harcossal odaszaladtunk. A bokorból tizenöt ellenséges harcos szaladt ki Most mi is két részre oszlottunk mert a két főnök a falufele a harcosai pedig fel a Gomb-hegyre menekültek. Én hét harcosommal a hegyre menekülőök után, Sólyomszem 8 harcossal a faluba igyekvő két főnök után. A meredek hegyet megmászni is épen elég, nem hogy ostromolni. Ravasz Róka úgy küzdött mint egy oroszlán, el is fogott egy ellenséges harcost. Az ostromot az ellenség kétszeres túlereje nehezítette meg. Mi egy fa kést és egy ellenséges harcost a csapat másikfele szintén egy kést zsákmányolt.”

Augusztus 7-énél ez áll: “Egy ellenséges főnökkel összeszúrjuk a levét. Őt azért lehet megkapni, mert a Valc törzs valamivel feldühösítette. Megigérte, hogy Valc Totót az egyetlen érett körtefához vezeti. Mi teljes felszereléssel körül fekdüdtük a fát, az előrohanásra a jel egy pisztoly elsütése volt. Váratlan esemény jött közbe. A faluból suhancok jöttek körtét lopni. Már javában verték a körtét akkor érkezett oda Balla, Totóval. Hogy tervünket keresztül vihessük Balla elkezdett kiabálni „Lopják a körtét” [...] A fára dobált kövek és botok mind arra

a bokorra estek mely alatt Tangua (már sajnos nincs a csapatban) és Vadfogó hasáltak. A helyzetük az egyre sűrűbben hulló kövek miatt tarthatatlanná kezdett válni. Erre elsütötte a pisztolyt a többiek azt hitték hogy én jelzem a rohamot csatakiáltással kiugrottak a bokorból és a menekülő legények után

32 vetették magukat. Majd pisztolyból utánnuk lőttek. A legények a patakon keresztülmentek. Mi a patakon túl levő Valc Totot elfogtuk. Még csak meg sem kötöttük mert 15 harcosom vette körül. A táborba kísértük. Vallatni kezdtük de ő sirva bizonygatta, hogy ártatlan. Elengedtük mert egy síró anyám aszony katonával a hies mohikán törzs egy tagja sem akarta rontani hír-nevét.”

„Másnap bosszút akart állni és öt fiúval meg támadott, de rajta vészett. Mind az ötöt elfogtuk és egy kis kínzás után elengedtük. Azután sokszép kalandunk volt még, de amelyet leírni nemtudok. Közben is talán sok érdekes dolgot kihagytam, de a naplóban nem ír meg mindent az ember, hanem csak a legfontosabbakat. Hovgh! Nagy Kígyó” - zárul a naplóban az 1935-ös év, a tagoknál szereplő adatok azonban még hozzá tudnak valamit tenni az elmondottakhoz, így érdemes azokat is átnézni.

Részlet az egyik tábori ünnepről: Hosszú Puska nővére, Stark Klára, vagy ahogy becézték: „Maca”, az ölében Babukával (Kovács-Sebestény Jutkával, Nagy Hét Szentség kislányával), a később Hosszú Tű néven említett Schöpf Judit, Nagy Hét Szentség felesége és a bográcsnál Náday „Zolaj”, Gyors Szarvas bátyja, paprikás krumpli főzése közben.

A béke- és haditettek között Nagy Kígyónál szerényen ennyi áll: „a tábor építését elhatározta. A csapatot több csatában vezette.” Súlyomszem a felírtak szerint a tábor ellen szervezett támadást akadályozta meg. Ez egyértelműen az augusztus 5-i eseményekre utal. Ravasz Róka nevével is kiemelte Nagy Kígyó, hogy a tábor építésével összefüggő csatában részt vett, de itt az is szerepel, hogy kémkedett a huronoknál, ezt a tettet azonban ma már nem lehet pontosítani. Vadfogónál is szerepel egy hasonló kitétel: a kémkedésben ki-válónan teljesített.

Gyors Szarvas érdeme a felírás szerint elsősorban a tábor megépítése volt. Hosszú Puska esetében kiemeli a napló a csatákban mutatott bátorságát, és azt, hogy ezért ő lett a zászlós. Az újak közül Sárga Nap és Tompa Kés esetében azt az érdemet emeli ki a napló, hogy egy tábor körüli csatában a táborot őrizték, ehhez azonban annyit hozzá kell tenni: mivel Tompa Kés ekkor

még nagyon fiatal volt, nem vehetett részt a harcban, ezért bátyja felügyeletére bízta. A Vadölő nevével álló hőstett azonban részben megint nem feloldható: a napló ugyanis nem beszél tábori ünnepről, amelyen a híradás szerint Vadölő részt vett, és vele összefüggő csatáról sem szól az írás.

Ellentmondás mutatkozik a naplóban szereplő törzsi tagság és 33 a fotókon látható indiánok számában is. Annyi biztos, hogy ebben az évben csatlakozott a törzshöz Kis Medve (a helyi Rebenda Pál⁷), és először szerepel a fiúk között Fekete Nyíl is. A létszám a papír alapján valószínűsíthetően 17 fő, amelyet a fénykép is alátámaszt, hiszen tényleg 17 indián szerepel rajta⁸.

Bár a napló mellékletei között található még egy három oldalas, gépelt feljegyzés, az mindenképpen perdöntő, mert a naplóban kézírással szereplő eseményeken kívül mást is megörökített. Bár az eleje szó szerint megegyezik, a végén az alábbi kiegészítéseket tartalmazza a naplóval szemben, amely Valcz Totó elfogásával, majd bosszújával zárul.

„Napok múltán hadi játékot rendeztem. A csapatot ketté osztottam, az egyik fele sárga számot kapott, a másik pirosat a fejdisz mellé. A sárgák a Felső Aranypart és a Tigriserdő területén, a pirosak az Alsó Aranyparton dugták el tomahavkjaikat. A cél: Az ellenfél tomahavkjait megkeresni és elrabolni, viszont a sajátot megvédeni. Mind két részről 3 támadó és 4 védő volt. A csata a pirosak javára dőlt el. – Már július közepe óta furcsa madarakat vettem észre a fenyőfákon. Elhatároztuk, hogy fogunk. Hosszú Puskának sikerült egyet kövel leütni. A madár csak elszédült, mikor felvettem láttam, hogy egy „Keresztcsőrű”. Másnap már a szobában szabadon járkált és kézből evett. Ez egy sárga nőtény volt, szerettünk volna hozzá egy piros himet is fogni, közben azonban megszökött. Később sikerült mégegyet fogni, mely még most is megvan és bár szelid, még egy kicsit bizalmatlan.”⁹

Ezek az információk kimaradtak a kézzel írt naplóból, és – többek között- a hadi játékokról árulnak el eddig nem ismert részleteket.

Az 1936-os év

Ellentmondások vannak a következő, 1936. évi tábor eseményeinek leírásánál is. Úgy tűnik, Nagy Kígyó általában vázlatban foglalta össze az eseményeket, amelyeket később másolt be a könyvbe. A naplóból ugyanis hiányzik az 1936-os év, viszont a következő évről egy beírás és egy vázlat is rendelkezésünkre áll, amelyek azonban köszönő viszonyban sincsenek egymással. Úgy vélem, a probléma megoldása egyszerű: a korábbi vázlatból Nagy Kígyó csak 1937-ben

másolta be az előző évi eseményeket, eltévesztve a dátumot. A napló ugyanis így folytatódik: „1937 évi napló Beszámoló a törzs működéséről írja Nagy Kígyó”. Az azonban egyértelmű, hogy ezek az események az 1936-os évre vonatkoznak, amit a naptár is igazol.

34 Ebből az évből az első események július 15-i dátummal kerültek feljegyzésre.

„Rögtön a nyár elején megrendeztük, persze még az üres táborhelyen, az első gyűlésünket. Megbeszéltük a további teendőinket a jövőre. Határozat: Nagy Kígyót mindenki egységesen elismerte főnöknek. A tábor a tavalyi helyen felépítendő. A tavalyi sérelmek megtorlása. – A munkát mindjárt meg is kezdtük. Eleinte a tábort csak ép olyanra akartuk csinálni mint tavaly, de azután sokkal nagyobbra csináltuk, a kerítés is más volt. A tavalyi ilyen volt TTTT, az idei ilyen TxTxTxT, mivel, hogy az Isten által földbe került élő-fa erősebb mint a mi általunk földbevert cövek ezért a kerítést fákhoz szögeztük. Okulva pedig a tavalyiakon irtózatossá erősre csináltuk meg a tábort. A kerítést tartó cövek 10 cm vastagok, a kerítés lécei pedig 5 cm vastagok voltak. A kerítést 2 hét alatt megcsináltuk. 2 sátrat akartunk csinálni de Nagy Hét Szentség tiszteletbeli törzs főnök unszolására 3 nagy, 1 közepes, 3 egyszemélyes és egy kis szertár sátrat építettünk. Úgy hogy a két ponyva sátorral együtt 10 sátorunk volt. A sátorokat hátukkal egy fához erositettük majd erős bordákat raktunkraé, majd szalmát melyet dróttal fogtunk le. A tábor helyre még egy tavaly szerzett totem rudat vittünk, hol azt 1 méterre beástuk. Erre került a zászló. Egy másik vastagabb póznát is beástunk kintző cölöpnek. Erre egy ember koponya került. A tábort hagyományosan július 21 akartuk felavatni. Előtte két nappal lett kész. Mi akkor is kint akartunk aludni. Kb két óra hosszat vacsoráztunk. Mikor lementünk nagy énekszóval valami zajt hallottunk, majd lépéseket. Persze velőig ható csatakiáltással robogtunk a táborba és megállapítottuk, hogy amint mi elmentünk ismeretlen rombolók kezdtek rombolni. Hála a jó erős vész sáturnak mely nem dült össze hanem még csak nem is tört el. (Az első főtartója jött ki a hejéből melyet 10 perces munkával később helyre állítottunk.) Most azonban az üldözés volt a tábornál fontosabb a menekülők után vetettük magunkat és a sötétben borzalmas csata fejlődött ki. Nem láttunk semmit mert a villany zseblámpánkat a táborban hagytuk. Minden felől csak

Az 1936-os tábor sátrai: balra az Arapahók Leánya, a következő sátor előtt a második Hosszú Puska a törzs zászlajával.

kövek repültek el a fejünk mellett amelyet mi is viszonoztunk. Végre sikerült az ellenséget elkergetni. Majd a tábor környékét néztük át, hogy nem-e akarnak akkor megtámadni mikor alszunk. Az éjjel minden különösebb esemény nélkül mult el” – fejeződik be az első tudósítás.

Még mielőtt tovább lépnénk, néhány megjegyzést fűzök a 35 naplóhoz. Először is: nem vall kifejezetten természetbarát szemléletre, hogy a tábor kerítéséhez élőfákat használtak fel, rövidebbre vágva őket. A második kérdés az emberi koponya: vajon honnan került elő? A tetetőárokból? És egy római katolikus, erősen vallásos közösségben, a faluban miért nem érdekelt senkit, hogy honnan származik? Vagy csupán a gyermeki képzelet színezte ki az eseményeket ezzel az emberi koponyával kapcsolatban? Ezzel együtt a naplóban egyértelműen „ember koponya” szerepel, a kérdés ma már aligha megválaszolható. De nézzük tovább az eseményeket!

„Két napra rá egy levelet kaptam Füredi Lacitól, hogy ő volt a romboló. (Mintha nem tudtam volna!) A levélben van egyes-más dolog ugyan amit meg lehetne cáfolni. (Ha a levél érdekli azt aki e beszámolót olvassa. Hát megtalálja itt mellékelve)”

Úgy vélem, helyesebb, ha a levelet itt mindjárt bemutatom, nem mellékletben. A mohikánok főnökének címzett, összehajtott, géppel írt papírlap az alábbiakat tartalmazta:

„T. mohikán törzsfőnök!

Tegnap éjjel meglátogatuk a táborotokat melyet egy kicsit megromgáltunk, intő például, velünk nem jó ki kezdeni tegnap megigértük hogy megfogunk beneteket támadni de ti nem voltatok tehát tartotátok be a szavatokat Sági Feri meg ígérte hogy várni fogtok. Mi a táborotokat földig le rombolhatuk volna. Epstein Zolit üdvözljük mikivülünk van egy nagy ellenségetek. VIGYÁZATOK. A viszont látásra. A Sziuk főnöke. 1936. VII. 18. F. L.”

A levélnek elsősorban az események datálásában van fontos szerepe, hiszen itt szerepel az évszám, amely kétséget kizáróan eldönti: a leírtak az 1936-os évre vonatkoznak.

„Nem sokkal később a táboron dolgoztunk mikor mi éppen fát vágunk. A táborban csak Solyomszem maradt aki éppen egy kapával dolgozgatott. Füredi megleste, mikor egyedül maradt 30 fiúval megrohanta. Solyomszem a nála levő kapával rohant ellenük és és egymaga úgy elverte őket, hogy mire a kiáltozásra odasiettünk, már régen a faluba értek, úgy futottak. Solyomszem mindig a nyomukban. Aki egy kicsit elmaradt azt a kapával fejbe csapta. Majd megunt a vagdalkozást és vissza jött. Az egész csapat üdv rivalgása fogadta. Mindenki őszintén irigyelte. Az irigyek csufoloni szoktak. Szegény Solyomszemnek volt mit hallgatnia a bizonyos kapanyél is elsülhet mondást. Egyszer mikor puskákat

osztottam ki neki is akartam egyet adni valaki közbe kiállt, „Kapa nyelet neki”. Ez az egész tábor jókedvre hangolta” A tábor a zavaró támadás ellenére egy hét alatt elkészült, így már nem lehetett akadálya az ünnepélyes megnyitásnak.

36

A táborban a mohikán harcosok: Nagy Kígyó, Kis Medve, Súlyomszem, Hosszú Puska, Gyors Szarvas, Sárga Nap és az Arapahók Leánya, alul: Vadfogó, Tompa Kés, Fekete Nyíl és Vadöllő.

„Este volt jul 21-én a tábor avatása amelyre a szomszédos apacs törzs is hivatalos volt. Az ünnepély jól sikerült. 2 rakétát engedtünk fel, majd hadi játékot játszottunk. Amit a terepet jobban ismerő „Mohikán” törzs nyert meg. Sokaig fenn voltunk azután is mikor az apacsok elmentek, énekelünk mókáztunk jó sokára feküdtünk le. Jul 24-én összehívtam a tanácsot és elhatároztuk, hogy egy előadást fogunk elő adni. Sok szomorú, vig, komoly, vidám dolgot tanultunk meg. Össze állítottuk a műsort és megírtuk a meghívókat. Vasárnap jul 26án volt az előadás. (Egy pár műsorszám itt van mellékelve.) A műsor ismeretése. Beköszöntő mondta Nagy Kígyó. 2. Vers irta Tunya Tapir. 3. dráma. Az elfogott kémet, Harmatcseppet, Vadfogó leleményes uton kiszabadítja. 4. Énekek. 5. Csatakiáltások és harci táncok. 6. Csoda orvos. Egy indián varázsló csodatette. 7. Skavok tánca. Az előadásnak körülbelül százötven nézője volt. Végig nézték a meghívottak üllöhelyeikről, a többiek pedig állva. Az összes indiánjaim szülei ott voltak. Az aratok is, a faluból is aki csak tehetette mind kint volt. Egy megbízható indiánom 65 meghívottat számolt meg. A nem meghívottak meg sokkal többen voltak. 30 szakajtó körte fogyott el, pedig alig vett egy ember 2 vagy 3 körtét. A meghívottak között még zsemlye is lett felszolgálva. (Ja kérem van tábori szakács) A sikerben aki kételkednek olvassa el az egyik előadás után kapott levelet.”

Úgy vélem, meglehetősen sok dologról esik szó a naplóban, amely – ha lehetséges – kibontást kíván. Először is az emlegetett hadi játékról: szerencsére fennmaradt egynek a papírja, amely a feladatot ismerteti. „Menjetek a nagyháztól az ároki hídig. Ott haladjatok az árkon felfelé egészen egy fáig amelyen egy madzag lóg. Ott egy kő alatt találtok egy rongyot. Még tovább menve elértek egy kék színű szallagot attól husz azaz 20 lépésre a környéken megtaláljátok. 1904 Délamerika ismeretlen dzsungelben a hold teljes felében

Pater Oliver miszszionarus". A félbevágott papíron azonban csak a feladat egyik vagy másik részét lehetett elolvasni, és abból kellett kikövetkeztetni a hiányzó részt.

A másik: az előadás különböző programjai közül néhánynak valóban fennmaradt a szövege. Nem ismert Nagy Kígyó bevezetője, de fennmaradt a következő, verses mű, amelynek szerzője Tunya Tapír. 37

Tunya Tapír személye erősen kétséges, de valószínű, hogy az írás alapján felnőttől lehet szó. Felmerült, hátha Nagy Kígyó apját sejtethetjük az álnév mögött, de a kézírás nem egyezik, így a szerző kilétét egyelőre homály fedi. (Gyanakodtunk, hogy talán Nagy Hét Szentség sógora, Schöpfer „Öcsi” lehetett e sorok írója, de ez sem igazolható, nem több egy feltevésénél.)

„Cime nincs. Irta Tunya Tapír

*Nagy esemény zajlott le a multkorjába nálunk
Amikor közkivánatra egy műsort csináltunk
Készültünk erre éppen egy éjjel és egy nap!
Hogy örömet okozunk vele kicsinek és nagynak!*

*Készülődés csudajól ment, semmi baj se volt vele
De valahogy egy nagy hiba mégis csúszott bele
Várni kellett vendégekre az éjfeles éjjelbe
Színészeink tehetségét a szörnyű éjjel elnyelte!*

*Rém nagy kár volt pedig kérem, higgyék el csak feleim
Színészeink tudásától lecsukódnak szemeim
Külsejüknek szépségétől kifordulnak beleim
S jóljátszott szerepüktől, óh, reszketnek kezeim!*

*Nade eddig csak tréfáltam, pedig komoly ez nagyon
- Vendégek kérése miatt kárba veszett egy vagyoni!
Ezreinkbe került kérem ruháink és díszletünk!
S ebből önök mitse látnak, óh de bocsánatot kérünk
Mert a sötétség (fájdalom) nekünk is óriási ellenségünk!*

*Az apacsok hamar jöttek, hála a Fehér Sasnak
Kit azonban szemeim sajnos nem látnak.
Nade csak meglesz nélküle is a csapat
Hisz a mosti főnök is egy tekintélyes alak!
Aztán jött Dobler főnök, Bagoly-vári törzsel*

38 Ők még valahogyan láttak megfeszített szemmel.
Aztán jött Mokaszin-apó családjával
Babuka bűbájos indián ruhával
Sötét volt már nagyon – de magnézium lobban
És a skávok szíve erre az örömtől dobban!
Játszottuk a színdarabot, ismételnem kell megint:
A sötétség takart rajtunk: mimikát és harci színt!

Már-már szedjük sátorfánkat
Hogy lassan aludni térjünk
Mikor a sóhajok hídjai felől
Hangok ütik meg fülünk!

Na és vajjon kik ezek az éjjeli vendégek
Akik – csekélyke 3 órát késtek?
Riedl-törzs főnöke és neje érkeztek
Lebeg a sötétség és éjjel felettek!

Hát persze tudjuk, hogy nem ok nélkül késtek
Mert náluk is voltak sokáig vendégek!
Látják jól vagyunk, engedünk a szónak
- És ha nem is találják másodszor oly jónak
Előadjuk újból egész műsorunkat!
Jön is már Sólyomszem, táborunk szónoka
Ki ékes indiánul a prológust mondja.”

Ezt követte Sólyomszem köszöntője, amelynek szövege szintén ismert.

„Süskürü káj!

Makusztetterbe kilimandszáj ió támó – sój vakarøj pundesz podex méra bávatag Ildefonzó grizli szujuj ben vilemáj. Ákom bákóm korda tiroj ió kvertécsó apacsoj áj mohikánoj. Mio has görcsió kvető malináj musztáng keszeli dínóm dánóm áj pereputty. Toltartan mende monda mikuráj bolharió andusz ribizli. Koszom bűbáj halandzsa mió firnájsz dugó kavalleroj. Bumm. Uff Uff” – fejeződött be a mindvégig értelmetlen vagy kicsavart szavakból összeállított „beszéd”.

A mellékletek között fennmaradt egy keltezés nélküli levél, amely bizonyosan ennek az évnek az előadásaihoz kapcsolható. Mivel ez egy nézői reakció, érdemes ezzel is megismerkedni teljes egészében. Szerzője Dobler László, a kemencei Szent Családhhoz címzett gyógyszerár tulajdonosa. A borítékon szereplő címzés szerint a levél „Nagykigyónak, a nemes Mohikán törzs érdemes Főnökének” szól, „Patakpartján”, alatta pedig pontosítás végett, szintén írógéppel írva: „Adassék e levél csarnavölgyi Csupor Pista kisbarátomnak”.

A levél maga szintén írógépen készült, és sok humorral és nagy elismeréssel szól az indián nap műsoráról.

„Érdemes Főnök!

Megtiszteltetek Bennünket, a messze Alföldről jött fehérarcu Idegeneket azzal, hogy szeretettel fogadtatok és bemutattátok a vad pra-
ire-k rejtelmes, izgató és bájos életét.

39

Midőn a látottak és hallottak felett megelégedésünknek s egyben nemes törzsed minden Tagja iránt érzett nagyrabecsülésünknek adunk kifejezést, ennek hallható és megehető jelét is kívánjuk adni, melyet jelen irásunkhoz mellékelni nem felejtünk el. – Félreértés ne essék: az arcszínetekre emlékeztető eleddel asszonyaitokat illeti, míg a tüzlövellő vasaitokhoz szükségesek a nemes Törzseteknél uralkodó részesezési arány szerint osztandó fel.

Tartsatokm eg Bennünket jó barátságokban, mintahogyan Mi is megtartunk Titeket szeretetünkben és éljétek tovább béke-szerű nomád élteteket kedves Szüleitek és a rettenetes Nagy Hét Szentség igaz örömére.

A békepipát elszívom én magam, megtisztelő kézszerításon pedig ezen irás átadója közvetíti Nektek.

A Nagyszellem áldo keze hozzon Reátok üdvöt és békeséget,
Ezt kívánja öreg Bátyátok

A Dobler-törzs főnöke.

Datum: Kemence-Sárfészek, sub quinque Tiliis Bagolyváriensis”

De nézzük tovább a napló feljegyzéseit!

„Nem sokkal később meg kértek minket, hogy ismételjük meg az előadást, mely kérésnek szívesen engedtünk. Új énekeket és műsorszámokat tanultunk. Amellett korántsem kell azt gondolni, hogy a háborúval nem foglalkoztunk. Közben három komoly csatánk volt. Kettőt nyertünk, a harmadikat elvesztettük. A huron törzssel volt ez a háborusodásunk. Az első csata borzasztó rossz köves talajon volt. Ma sem értem, hogy miért nyertük meg az óriási túl erő ellen. Először ádáz közelharc fejlődött ki majd mikor látták, hogy rájuk nézve reménytelen a harc kimenetele, hát futásban kerestek védelmet. A második csata tulajdonképpen járőr összecsapások voltak. A harmadik csatában a szíu és a huronok szövetkezve támadtak meg. Mi egy ideig védekeztünk majd kénytelenek voltunk visszavonulni. Aug 2. Nagyban készülődtünk a második előadásra. Aug 9én vasárnap volt a második előadás. Ez talán még jobban sikerült mint a másik. Sok új számot is adtunk elő, de ezeknek az ismertetésével nem akarom a helyet tölteni. Az apacsok is itt voltak. Szürke Medve hadifőnök vezette őket. Fehér Sas nem volt otthon. Az előadás után következő héten megint Füredi Laci üzent hadat. Mint ő megszokta tenni nem jelent meg. Aug. 16-án volt az indián torna verseny az apacs - mohikán törzsek között. Úszás. 1. Fehér Sas (A), 2. Nagy Kigyó (m) 3. Vadfogó (m) a száz méteres uszásban.

Táv úszásban 1. Nagy Kígyó (m) 2. Fehérsas (A), 3. Szürke Medve (A) Nyíl:
1. Nagy Kígyó (m) 2. Szürke Medve (A) 3. Sólyomszem (m) Puska 1. Fehérsas
(A) 2. Nagy Kígyó (m) 3. Gyors Szarvas (m) Kötél mászás 1. Fehér Táltos (m) 2.
Ravasz Róka (m) 3. Véres Kés (A) Súly dobás 1. Vadölő (m) 2. Fehér Sas
40 (A). Ezek voltak az eredmények. 7 apacs és 10 mohikán került be az első
három csoportokba. Aug 20-án rendeztünk egy benső ünnepélyt amelyen
csak a mohikán tagok voltak. Pár nappal később éppen paprikás krumplit főztünk
este, mikor vad kutya ugatás hallatszott majd keserves vinnyogás. Nem tudtuk
elképzelni mi lehet. A sötétben ketten keresztülrohantunk a patakon (jó vizesek
lettünk) és a loré sinekig szaladtunk. A vinnyogás után mentünk láttuk, hogy a
kutyánk kerget egy kis nyulat. Félórás izgalmas hajsza után sikerült elfogni a
pici nyulat, melyet diadalmasan vittünk a táborba. Fel neveltük tejen, de mikor
nagyobbacská lett elszökött. A táborban rendszeresen kint aludtunk és szép tá-
bori életet éltünk. Közben megalakítottam a delavár törzset amely testvér törzs-
ünk. Ezeknek a kiképzése volt a legfőbb feladat. A mohikánok tisztjei képezték
őket ki. Igaz, hogy nem ment a munka olyan könnyen mint minálunk annak ide-
jén. Sok érdekes dolog történt amíg őket az első csatába vittük. Az ellenséget
nekik kellett megrohanniuk. Ezt meg is tették, de csak hamar visszavonultak,
úgy hogy a csatát nekünk Mohikán törzs belieknek kellett a magunk javára el-
dönteni. Szept 1 volt utolsó gyűlésünk ahol megköszöntük Minetunak, hogy meg-
engedte a nagy terveink véghez vivését. Továbbá egy leltárt csináltunk
felszerelésünkről és elraktuk. Terveztünk a télre és a jövő nyárra majd szomoru
szívvél elhagytuk dicsőségünk mezejét. Én pedig azzal zárom e beszámolót, hogy
ami a terv volt azt mind elvégeztük és sikerült biztosítani ellenségeinken teljes
fölényünket. *Howgh! Nagy Kígyó*”

Egyértelmű, hogy a szintén csak papíron megmaradt mellékletek
egyike, amelyen szintén Tunya Tapír kézírásával szerepel egy verses mű, a
naplóban is jelzett újak közül való kellett legyen, hiszen a versben elmondott
történet a Füredi Laciékka „megvívott”, augusztus második heténél említett
csatát meséli el.

*„Nagy a lótás-futás az indiánoknál
Szívdobogás áll be a mohikánoknál
És fajjon mi legyen az oka mindennek –
Füredi Laciék háborút üzennek!!
Komolyhangon adták át a nagy üzenetet
Hogy Füredi és csapata már négyre itt lesznek!
Tyú az áldóját! ennek a fele se tréfa!
Összegyűl a tanács, hogy jó elfogadja...
Nagy gyűlés együtt van, csendesesen susognak
(Fönt meg egyre kérdik mi bajuk azoknak*

Hogy szokásuk ellenére most nem ordítanak!)
Ja kérem komoly ügy folyik most odalenn
Komolyan tárgyalják mi lesz a csatarend
Sátorba húzódva komoly arccal zúgnak
(Nem látszik belőlük csak egy nagy gomolyag)
Minden pontja kész már a nagy háborúnak
Jaj lesz Füredinek, s jaj a csapatának –
Két kém megy előre, kifürkészni szépen
Hogy hol vanFüredi és csapata éppen
Már négy óra van, ideje lenne hát
Hogy meghallják a fülsiketítő hajrát!
Ellenben ez késik – késik az ellenség
No úgy látszik félnek, nem kell a vereség!
Pedig töltve vannak már az összes pisztolyok
Az árokbn pedig hasalnak a félelmes indiánok.
Csak ellenség nincsen – pedig már csak az kell
Uglátszik nem kezdtek ki a híres Mohikán-törzsel!
Hol van az ellenség, hol csúsznak, hasalnak
Hogy minket szép lassan szorítsanak falnak!?
 - Visszajön a két kém,lassan andalognak
 - Hiszen Fürediék a Tagigátban vigan lubickolnak
 - Hát szóval így folyt le a híres háború
 Melynek eredménye nagy volt, de mégis szomorú
 Kikerültek hát a pisztolyokból a dugók
 Árokból kimásztak a becsapott klambók!
 Izgalmas dolog az indián élet
 Tehát a győzelem mégis az indianoké lett.”

Mivel Füredi Laciékkel az 1936-os évben voltak ismétlődő összecsapások, így ennek a tréfás formában előadott „harcnak” az időpontja majdnem pontosan is meghatározható, de Tunya Tapír személye is ezt az időpontot valószínűsíti.

A mohikánok támadásban: Bokatóró, Vadfogó, Ravasz Róka, Hosszú Puska, a sor végén Sólyomszem és Nagy Kígyó, elől Kís Medve, Gyors Szarvas, Tompa Kés, Sárga Nap, egy harcos és Vadölő.

A sínek mentén, a keskenyvágányú ipari vasútra, a lóréra várva: Sárga Nap, Tompa Kés, Nagy Kígyó és a többiek, a túldoldalon elől Sólyomszem, Hosszú Puska, Gyors Szarvas, Kís Medve és a többiek.

Részlet az 1935-ös táborból: Nagy Kígyó, Sólyomszem, egy azonosítatlan harcos, Gyors Szarvas, Vadfogó, elől a sor végén Hosszú Puska.

Ha azonban az egyes személyek adatlapjain megnézzük a haditetteket, ezek néhány elgondolkasztató kiegészítést tartalmaznak. Nagy Kígyónál többek között az áll, hogy a csapatot felfegyverezte, amely az 1935-ös tábori képeket nézve egyértelmű előrelépést jelent, hiszen akkor fa késeken és tjakon kívül legfeljebb néhány pajzs szerepelt fegyverként. Az ünnepélyek rendezéséről tudni a beszámolóból is, a vízi élet megalapításáról azonban szólni kell néhány szót. Ismerve Kemence falut és az akkor Csarna-patak (ma: Fekete-patak) nevezett vizet, az aligha lett volna alkalmas vízi sportokra, viszont a szövegben előforduló Tagi-gát¹⁰ segítségével sikerült magasabb, úzásra is alkalmas vízmennyiséget összegyűjteni. A Nagy Kígyó neve alatt szereplő „másik csapat” a testvéri delavár törzs volt, amelynek alapítása az ő nevéhez fűződött, kiképzését viszont Sólyomszem végezte, Nagy Kígyó felügyelete mellett. Utóbbi fő dicsősége az az eset volt, amikor egymaga vert el egy szíu csapatot a kapanyéllal. Sólyomszem az ünnepélyeken is szépen teljesített, és a vízi életben is fontos szerepet játszott.

Gyors Szarvas a varázslói öltözékével, Tangua, Vadfogó, két nem azonosított harcos, Sólyomszem és Nagy Kígyó, ülnek: Tompa Sas, Hosszú Puska, Kís Medve, egy azonosítatlan indián harcos, Sárga Nap, Vadölő és Ravasz Róka.

Vadfogó nevénel az ünnepélyek, a vízi élet, az újoncok kiképzése mellett kiemeli az adatlap, hogy a „szíúknak kérélhetetlenellensége volt”, ezt azonban nem tudjuk, pontosan mit takar. Vadölő legfőbb haditette, hogy

„kémkedett a sziú törzsbén”. Hosszú Puska nevénel egészen hosszú dicsőség-
lista áll: „A tábor építésén dolgozott. A csatákban mint nagyon jó harcos tünt
ki. A vízi életet pártfogolta. Az előadásokon jól szerepelt. Híres volt ügyességé-
ről. Az új tagokat képezte. A csatákban és az indián héten részt vett. Má-
sodmagával állt ki egy sziú rohamot.” Ennél a bejegyzésnél hiányzik 43
az évszám, ez ugyanis 1937-es esemény volt, így voltaképpen nem is
lehet ide sorolni. Ravasz Róka haditettei közül kiemelkedik, hogy „kémkedett
a sziúknál. Igen fontos dolgokat hallgatott ki.”

Tangua személyét már érintettük korábban is, az 1935-ben őt meg-
személyesítő fiú még a nyár végén kilépett a csapatból, és a törzsbén
a helyét – azonos indián névvel – Petrusz Ferenc foglalta el újoncként,
ő sikeres próbát tett. Kis Medve esetében megjegyzi a személyi lap,
hogy ő javította a törzs fegyvereit, és részben ő is készítette. A hadi-
tettek személyenkénti felsorolása ezeket a kiegészítő adatokat teszi
hozzá az események leírásához.

Ennyit tehát az 1936-os esztendő eseményeiről.

Az Arapahók Leánya, Nagy Kígyó
és Náday Mária „Muci”.

Az 1937-es év

Az 1937-es év feljegyzései vázlatban maradtak, négyzethálós, spirálfüzet-
ből kitépelt papírlapokon, ezek bemásolása az indián naplóba már nem tör-
tént meg, aminek okát nem tudjuk. Bár maga az indián játék ebben az
évben még töretlenül folytatódott, a korabeli feljegyzések már nem kerül-
tek bele a naplóba, noha ez is eseményekben gazdag esztendő volt. De néz-
zük újra a naplót!

„Julius 13-án érkeztem meg a napsütötte vadászterületeinkre. A fűz-
fáknál már várt a törzs teljes díszben. Kocsimra feldobták fönöki lándzsámat
és én bevonultam a prérikre. Másnap a madárdalos táborhelyen tartottuk meg
gyűlésünket. A szokásos dolgok megbeszélése után osztottuk ki az új felszere-
lést. A tábort sokkal nagyobbra csináltuk és így a szükséges anyagot nem is
győztük hordani. Fát vágni segített a kanász. Fáért mentünk ki az erdőbe és

elégg könnyen vágunk 20 szép egyenes fát. Szállítása is könnyen ment eleinte, de később meg eredt az eső és nem volt okunk panaszkodni hogy nem muzsika szóval dolgozunk. Ti. szunyog zenével. Látni is alig láttunk milliányi eső terem-
tette szunyog közt, de ők meglehetősen „látták” csupasz felső testünket.

44 Amit bizonyít a sok „kellemes” viszkető daganat. A táborba érve a hozott anyagot felhasználtuk, utána szétoszlottunk. Lassan lassan dolgoztunk a táboron de a hagyományos határ időre mégis készen állt a gyönyörű, nagy tábor. A szokásos ünnepélyt is megrendeztük. Főleg vidám számokat adtunk. Egy komoly drámánk az „Öregember” nagy sikert aratott. Meg kell azonban említenünk, hogy Riedléket és vendégeiket egy jó sikerült támadással szállítottuk le a lóréről. Igaz, hogy előbb egy szegény ártatlan kiránduló csoportot rohamoztunk meg és ijesztettünk halálra. A jó sikerű előadás után a vendégeket haza kísértük.”

A hagyományos határidő egyébként, amelyről a szöveg is beszél, július 21. volt, Nagy Kígyó születésnapja. Sajnos, az írott emléksanyagban semmi sincsen erről az előadásról, a lóréről, a keskeny vágányú, jórészt a fák szállít-
tására alkalmazott kisvasútról leparancsolt Riedlék reakcióit sem ismerjük az akkor 14 éves törzsfőnök írásos jegyzeteiből.

„Egy pár nappal később meg voltunk hívva az apacs törzs tábor avatására. Nagyon korán értünk be és így elhatároztuk, hogy mivel az egész csapat együtt van megtámadjuk a sziúkat. Ez nehezebben ment mint gondoltuk nem az ellenséges harcosok miatt, hanem a vasárnapi bábéskodó csőcselék miatt. Az ellenséges „harcosok” elbujtak, de a nép tódult utánnunk. Egy hídon átvonultunk és azt két harcosunk védte amíg az ellenséges táborig hatolt a fő sereg és amíg az „utászok” kötéllel elzárták az utat. Ekkor a hídon lévők is a kötél mögé vonultak. Én és még egy, két harcosom bementünk a táborba amíg a többiek a gyereksereget tartották vissza. Az ellenség táborát leromboltuk. A vissza vonulás rohammal történt. Elöl a varázslónk futott akinek rettenetes kinézése elől menekült a bábéskodók serege. Utána jöttünk mi a tomahavk lapjával. E jó végzett munka után megérkeztünk az apacs táborba, ahol ők szintén jó munkát végeztek.” Ezt a naplórészletet sem lehet egyéb forrásokból kiegészíteni...

„Haza felé menet szétoszolt a csapat és mi a pusztá felé mentünk, fele úton nagy zajt hallottunk és én oda világítottam a villanylámpámmal. Hát egy részeg legénycsoport jött. A vezetőjük oda rontott elém megállt nyeglén és elkezdett ordítani: „Hogy mersz a szemembe világítani...” Én látva, hogy Kis Medve a háta mögé somfordál és vasalt agyú puskáját emeli az ordítózó feje fölé így szóltam: „Elösör kikérem magának a tegezést. Másodszor aki részeg az fogja be a száját” Ez meglepte és a szidást most Nagy Bölényre halmozta. És értelmetlen mondatok után kijelentette, hogyha Nagy Bölény bátor akkor jöjjön el vele haza. „Jó megyek” volt a válasz. Ez megint meglepte és mint utólag megtudtuk egész úton nem szólt Nagy Bölényhez semmit.”

Bár ennek az eseménynek a további szereplőit nem ismerjük, annyi bizonyos: a falu lakossága megszokta a nyaranta „indiánózó” fiatalokat, hiszen a részegen hazatérő legény sem azon akadt ki, hogy indián ruhában vannak, hanem azon, hogy a szemébe világítottak. Az incidens végül is összecsapás nélkül végződött.

45

„A fiúk kint aluttak, és egyszercsak gépfegyver veri fel őket almukból. Ijedten látták hogy a tábortól nem messze katonák lődöznek géppuskával. De a futóktól hamarosan megtudták, hogy csak gyakorlat. Erre Hosszúpuska is elkezdett lődözni dugós pisztolyával. Amint a katonák ezt meghallották ijedten fordították meg géppuskájukat és szegény Hosszú Puska-t vaktöltényekkel szitává lőtték. Mikor ez elkezdett integetni nekik hogy nem katona csak akkor hagyták abba a tüzelést. A szitává lőtt Hosszúpuskát pedig szörnyen mulattatta ez az eset.”

Erről a mulatságos esetről sem sikerült kideríteni semmit. Nem tudjuk, miért gyakorlatoztak katonák Kemence határában, ahol tudomásom nem szerint nem volt katonai létesítmény vagy gyakorlóterep. És felvetődik az a kérdés is, mit kerestek a katonák magánterületen (az indián tábor ugyanis ott volt), vagy az úton, út mentén folyt a gyakorlat, és a fiúk mentek oda kíváncsian, megnézni, mi is történik.

„Egy délután jelentették nekem, hogy a szíúk a táborukban nagyon nyüzsögnek. Nagy Bölénnyel elmentem, hogy megzavarjuk őket. A „Gomb” hegyről csaptunk le. A Gombhegyen való haladásunk borzasztó nehéz volt. Mikor végre felülről rácsaptunk az ellenségre, az mind megpuccolt kettőnk elől. Mi utánnuk mentünk, de csak a fő vezér Zsigert szepeget a házuk udvarán. Mi nagyon leszidtuk ökelmét és éppen el akartunk menni, amikor észre vettem egy ruhaszártó kötélén Tompa Kés tomahavkját. Mind a ketten át akartunk mászni a kerítésen. Alattam leszakadt a kerítés, de Nagy Bölénynek sikerült leakasztani a tomahavkot. A táborban persze örültek a szerencsés kalandunknak.”

Itt is maradnak kérdőjelek: például az, hogyan került Tompa Kés tomahavkja a szártókötéltre? A napló nem szól arról, hogy egy korábbi összecsapásban az ellenség elvette volna, de arról sem, hogy a tábor lerontásánál eltűnt volna, ugyanakkor a visszaszerzése mint fegyvertény így is jeles eseménynek számított az „indiánok” életében.

„Most pár napig békésen éltünk kint aludtunk és halásztunk. Most azután egy pár veszekedésünk volt a szíúk főnökével. Rendeztünk egy indián napot is, előtte már mindig a táborban aludtunk, de nem főztünk. Az indián nap a következő volt. Reggel ½ 6-kor felkeltünk és a patakon megmosakodtunk. 10ig egy része a csapatnak játszott. 9kor kakaót reggelizett a csapat. Nagy Bölény pedig Varjú Tollal a faluba ment a szükséges főző kellékek beszerzésére. Addig a játék után levők krumplit pucoltak. Az ebédet feltettük a nyílt tüzhelyre.

A félig kész gulyás levest rábíztuk Hosszú Türe és két harcosra. Mi elmentünk fürödni a tagi gátba. Ott fürödtünk délig amíg az egyik harcos nem jött jelenteni hogy kész az ebéd. Ebéd után 1 óra „lődörgés” volt megengedve. E lődörgési idő alatt ment be a postára Hosszú Puska és Kis Medve, velük ment még 46 kutyájuk a Szimat. A postáról haza felé menet a szilvásban összegyűlt szíúk elkezték őket csúfolni. Erre ők se hagyták magukat és ketten neki-rontottak a szíú bandának. Ám az se hagyta magát és ebből nagy verekedés támadt. A verekedés zaját mi is meghallottuk és örült futással rohantunk a szilvás felé. A szilvást el is értük kb. 5 perc alatt és itt sortüzet adtunk majd kihúztuk tomahavkjainkat és pár perc alatt szétvertük az ellenséget. Behatoltunk a fő hadi szállásukra („Kecskeól”) és ott megtaláltuk az elveszett baltámat, Sólyom-szem pisztolyát, szóval mindazt amit ezek tőlünk elloptak. Az elfogott fő szíú kijelentette, hogy most nem volt felkészülve, de ha akarunk véresen haza menni jöjjünk csatára vasárnap. Mi megígértük neki, hogy ott leszünk, majd bő zsákmányunkkal haza vonultunk. Itt megbeszéltük az egyes csata részleteket majd elmentünk fürödni. Fürdés után meg játékot csaptunk majd este felé megpu-coltuk a vacsorához szükséges krumplit. Vacsorára kétféle volt lecsó és paprikás krumpli kolbásszal. Vacsora után még egy kicsit énekeltünk majd lefeküdtünk – ez volt az indián nap.”

Ugyancsak 1937-hez köthető egy olyan, szintén füzetből kitépett papírra írt jegyzék is, amely egyrészt a résztvevők névsorát, részben felszerelését sorolja fel. A papírról kiderül, a **teljes felszereléshez** az alábbiak tartoztak: **nadrág** (tehát nem legging, azaz az indiánok két szárból álló, övhöz rögzített ruhája, amelyet kiegészített az ágyékkötő), **mellvért, kés, tomahawk és fejdísz**. A **bővített felszerelést** mindezekon felül még egy **pajzs, lándzsa, puska vagy nyíl** alkotta. Ennek fényében megállapítható, hogy a listán szereplő tizenöt főből csak kilencnek van bővítése is (ez természetesen azt is jelenti, hogy az alapfelszerelése is teljes), a többieké hiányos. Nézzük hát ilyen oldalról a listát, amely a fényképeken szereplő „indiánok” azonosításában is fontos szerepet játszott!

A lista a bővített felszerelésűek között említi meg Nagy Kígyót, Sólyomszemet, Vadfogót, Gyors Szarvast, Vadölöt, Hosszú Puskát, Sárga Napot, Tompa Kést és Varjú Tollat, a többieknél (Ravasz Róka, Dámvad, Tangua, Fekete Nyíl, Kis Medve és Szarvas Láb esetében) pedig megjegyzi, hogy felszerelésük hiányos. A lista datálása a benne szereplő tizenöt név alapján csak 1937 lehet, hiszen Szarvas Láb, Dámvad és Fekete Nyíl csak ebben az évben vesz részt az indián játékban. Mivel a résztvevők közül hiába kerestem meg levélben az akkor már fél évszázada az amerikai földrészen (Chilében, majd Kanadában) élő egyik egykori résztvevőt, ő a képen szereplők közül csak néhányat ismert fel. A másik egykori szereplő azonban néhány személyt egyértelműen meghatározott, a többiek azonosításánál azonban nem egyszer a

ruházat, illetve a felszerelés jellege adta meg a legfőbb támpontot. De erről majd később.

Az év eseményei még kiegészíthetők a haditettek között szereplő bejegyzésekkel, amelyek néhány ponton olyan részletekre is kitérnek, amelyekre a napló nem. Nagy Kígyónál a bejegyzés csak általánosság- 47
gokat tartalmaz: „vezette a csapatot jóban és rosszban”. Sólyomszem és Vadfogó az ünnepélyeken „jól szerepelt, a csatákban részt vett. Az indián hét résztvevője volt.” Gyors Szarvasnál kiemeli a forrás, hogy nagyszerűen végezte varázslói teendőit. Hosszú Puskánál azt az esetet emeli ki a bejegyzés, amikor másodmagával állt ki egy sziú rohamot, ami Kis Medvénél is megtalálható. Dámvad a csatákban tüntette ki magát, Fekete Nyíl nevénel pedig ez áll: „Nagyszerű futás és jó harcos volt”. Ravasz Róka esetében az adatlap megemlíti, hogy ritkán ér rá, és az 1937. évnél nincs bejegyzés. Szarvas Lábznál a napló kiemeli, hogy a bátyja elleni hősi viselkedésével tűnt ki. Nagy Bölény „a rábízott harcosokat a legnagyobb bizalommal vezette”. Bokatoró (más néven Nagy Nap, azaz Sági József, Sólyomszem testvére), aki az előző évben a delavárok egyike volt, mind a hadi eseményekben, mind az ünnepeken megbízhatóságával tűnt ki. A másik egykori delavár, Csatabárd „mindig igen lelkes indián volt”. A többieknél azonban általában csak annyi áll: „jó harcos volt”.

Eddig az 1937-es év történései. Egy datálás nélküli levelet azonban mindenképpen ide kell kapcsolni, annál is inkább, mert a benne előforduló adatok alapján sem korábbi, sem későbbi nem lehet, szinte biztos, hogy vagy ennek az esztendőnek a végén, vagy legfeljebb 1938 elején keletkezett, ugyanakkor számtalan részlete révén már a következő évhez kapcsolódik.

Az 1938-as év, az utolsó tábor

A levelet 1937 telén írta Sólyomszem Kemencéről, Nagy Kígyónak, Budapestre. Nézzük előbb magát a szöveget, és utána vizsgáljuk meg, az időpont meghatározásában milyen adatok segítettek!

„Kedves Nagykiygyó!

Ne haragudj, hogy ily soká irok. A leveleidet megkaptam. Hogy érzed magad Pesten. Van e mán nagy hó lehet e mán szánkázni, vagy sielni? Itten már volt elég ki is szánkáztuk magunkat. Pontos név sort küldök.

	Sági Ferenc	Sójom szem
	Epstein Zoltán	Vad fogó
	Szabó János	Ravasz Róka
	Klagyivik Lajos	Vad Ölő
48	Stark Lajos	Hosszú Puska
	Rebenda Pál	Kis Medve
	Sági József	Csatabárd
	Kelemen Béla	Bokatörő
	Sági János	Amilok
	Balla János	Vas Izom

Egyenlőre csak a régiiek. Demajd még toborzok fiúkat. A Másik csapat szét oszlott. Én csinállok késeket tomahafkokat. A tábort tavaszra redbe hozzuk, rendesen. Mire te kjössz ne sokat keljen rajta csinálni mert a tavaj is azzal ment el az egész időnk.

Az igazolványokat is elküldöm, nem tudtam hamarébb mert a Lali beteg volt sokáig, s így nem gépelhetük le. A fiúknak is kiosztottam az igazolványt. Az apacsokkal jóban vagyunk. Szeretném ha küldnél egy jó szindarabot és táncokat. Hogy a télen betanulnánk és mire te jössz elő tudnánk adni. Laciék most itthon vannak. És egy könyvet küldjél amibe a csapatról rendes névsort stb. tartatok. Husvétra akárhogy – is de gyere – ki Kemencére levegőzni. Olyan furcsa mos a puszta nincs most ami fölverje a csendet mind a nyáron. Az üditő kacagás, kiabálás, az indiánok éneke madár dalolás. Na de nem baj majd visszajő mindez. Mi majd hangossá vidultá tesszük a pusztát.

Fáradt vándor, a száműzetés földjén, E bús kietlen téli szürkeségben Most hinted el boldogságod magvát. A győzelmes nagytavaszkikeletkor kinyilnak mind az örör rózsái testvérkém édes de jó is lesz akkor. Szomjas lelked majd mind fölhisz A tavasznap tüzes sugarát Tárt karral vár a indusok csapata, hogy veluk zengd a szeretet dalát!!!

Isten veled ölel szertő barátod Sójom szem.

Irjal! Irjal.”

Bár a levélen nincs keltezés, a benne foglaltak alapján meglehetősen pontosan be lehet határozni készítésének idejét. Miután a hó leeséséről ír, így szinte biztos, hogy 1937 novembere, vagy december eleje lehet ez az időpont. Az év meghatározásában az segített, hogy a másik csapat feloszlásáról beszél, a delavár törzs pedig 1936-ban jött létre, elsősorban azoknak a fiataloknak, akik még nem voltak eléggé idősek vagy elég eltökéltek a tényleges indián játékhoz (gyakran a résztvevők fiatalabb testvérei lehettek), de azért megcsapta őket az indiánosság szelleme.

Megpróbáltam az egymásnak gyakran ellentmondó adatokat felhasználva összeállítani egy táblázatot, amelybe belekerült mindenki, akinek neve valamilyen forrásban szerepel, és az is, melyik évben vehetett részt az indián

tábor életében. Kétségtelen, hogy az 1932-1933-as években még csak hat név szerepel a listán, ez a szám 1934-ben 9, 1935-ben 17, 1936-ban talán 14 fő. A legnagyobb létszám (nyilván a delavárok miatt) 1937-ben rögzíthető, 20 fő, ez 1938-ra 12 főre csökken. A levélben szereplő nevek közül Balla János csak úgy kerül elő, mint az 1935-ös körtefa alatti támadás 49 segítője az ellenséges törzs egyik, sértődött főnökeként, Sági János ugyanakkor nem fordul elő más említésben, így gyanítható, hogy végül nem is vett részt az indián játékban. (Vagy ha igen, nem játszhatott benne számottevő szerepet.)

A levélben említett igazolványból is fennmaradt egy példány, így kiderül, hogy valamilyen, a megszokottnál nagyobb négyzethálós, összehajtott papírra gépelték, az elején egy 1920-ban kiadott Szent István-emlékbélyeg szerepel, kicsit a nemesi címerek takaróihoz hasonló körítéssel, amely a naplóban is megismétlődik. A bemutatott példányt Gyors Szarvas kapta volna, és talán csak azért maradt meg, mert Hosszú Puska félregépelte a szöveget: a *tagja* szó helyett *taja* szerepel benne. A pecsét („MOHIKÁN TÖRZS”) egy kézinyomdából való, a bélyegre nyomott pecsét pedig egy játékyomdából, amelyben a tehén mellett szerepelt sertés, tyúk, kapirgáló kakas, gémeskút és tyúkokat etető leány is. Hogy magának az igazolványnak a készítése miatt merült fel, olyan kérdés, amelyre nehéz válaszolni, de nyilván közrejátszott ennek előállításában a cserkészetnél kiállított hasonló okmány is.

Az igazolvány ugyanakkor felveti a levél, sőt magának a napló datálásának kétségeit is. Kezdjük talán az utóbbival!

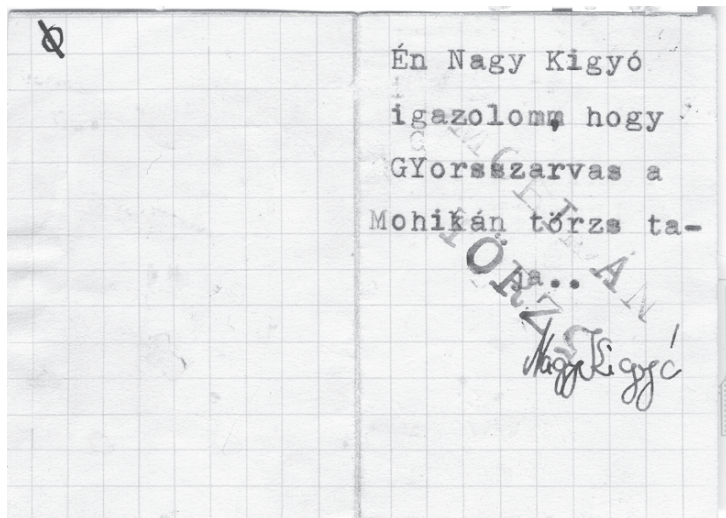
A napló a játék kezdetekor, 1932-ben még biztosan nem volt meg, sőt gyaníthatóan még 1933-1934-ben sem. Felmerül az a kérdés is, hogy a napló mindvégig Nagy Kígyó keze írását tartalmazza-e, vagy más is írhatott bele? Az egyértelmű, hogy a bejegyzések nem egy időben keletkeztek, és hogy az egy-egy évről szóló beszámolókat maga a törzsfőnök írta, a füzet elején a törzs tagjait egyenként bemutató, a legfőbb haditetteket felsoroló rész azonban nyomtatott betűkkel került bele a füzetbe. Maga a napló eredetileg a Hunnia nyomdából származott, Esztergomból, és üzleti könyveléshez lehetett használni: megvolt az első rovatban a sorszám helye, a második a dátumé, a harmadik a megnevezés, a negyedik a bevétel, az ötödik a kiadás lekönyvelésére szolgált. Ha ez a kötet azonos a levélben szereplő, kért könyvvel, akkor kellett volna lennie egy korábbi naplónak is, illetve nehezen magyarázható, hogy az egyes évekről írt beszámolókat (ha egy időben készültek) miért más tollal írva kerültek bele, illetve, hogy az 1937. évi beszámoló miért csak vázlatban maradt meg.

A napló és az igazolvány megfogalmazása nagyon hasonló, és bár talán a fényképek később lettek beleragasztva, itt is szerepel a Mohikán törzs

pecsétje, valamint a tehén mellett a gémeskút is. Inkább az a valószínű, hogy a mohikán naplót Nagy Kígyó őrizte, az összes bejegyzés tőle származik, és Sólyomszem csak azért kért a levélben könyvet a tagság beírásához, mert az eredeti napló Budapesten volt az év nagy részében.

50 A másik kérdés a levél keltezése. Bár az abban szereplő nevek közül négy már az első indián játékban is érintett volt (Sólyomszem mellett Vadfogó, Ravasz Róka és Hosszú Puska), egy fő (Vadölő) csak 1934-ben, egy másik (Kis Medve) pedig csak 1935-ben vett részt először a tábori életben. Csatabárd és Bokatoró pedig csak 1936-tól, így ha rájuk, mint régi-ekre hivatkozik a levél, akkor aligha lehet a keltezés 1936 őszénél korábbi. A delavárookra történő utalás miatt pedig mégis csak 1937 tele jöhet számításba.

A Gyors Szarvasnak készült, elhibázott, így megmaradt igazolvány két oldala.

A naplóba mellékletként betett lapok között található egy olyan is, amely kétséget kizáróan az 1938-as évre vonatkozik. Ez volt az utolsó tábor éve, és sokáig úgy tűnt, talán semmi sem maradt meg, amely erről az évről tudósít. Ez a papír azonban – többek között a rajta szereplő dátum alapján – egyértelműen erre az évre keltezhető. De nézzük a teljes levelet! 51

„Alulírottak tudomásul vesszük, hogy f hó 31.-én vasárnap indián nap lesz. Erre jelentkezünk es egy napi élelmünk fedezésére 20 azaz husz fillért fizetünk.

<i>Nagy Kígyó</i>	<i>Csupor István</i>
<i>Uncas</i>	<i>Náday István</i>
<i>Sójomszem</i>	<i>Sági Ferenc</i>
<i>Sas Szárny</i>	<i>Kalácska György</i>
<i>Fekete Nyíl</i>	<i>Granát Lajos</i>
<i>Vad fogó</i>	<i>Epstein Zoltán</i>
<i>Dámvad</i>	<i>Bartos Gábor</i>
<i>Vasizom</i>	<i>Kerekes Lajos</i>
	<i>Fehér Kálmán</i>
<i>Kis medve.</i>	<i>Rebenda Pál.</i>
<i>Nagy Farkas</i>	<i>Forgács Lajos.</i> ”

A fentiek közül Fekete Nyílnak elengedték a 20 fillér befizetését, és valamennyien úgy nyilatkoztak, hogy már a szombat éjszakát is a táborban töltik, valamint az egész vasárnapot, és annak éjszakáját is, ugyanakkor a hétfői napra már senki nem tervezte, hogy a táborban marad. Ez a papír az egyetlen bizonyíték arra vonatkozólag, hogy 1938-ban még volt tábor, mivel a rajta szereplő dátum – folyó hó 31. – aligha lehetett június, miután abban a hónapban csak 30 nap van, augusztus 31. pedig a másnapi iskolakezdés miatt nem lehetséges. Miután azonban a keresett években augusztus utolsó napja egyszer sem volt vasárnap, július 31. pedig csak 1938-ban, így egyértelmű az esemény datálása...

Arról semmit sem tudunk, hogy ezen kívül volt-e más program, akár csak kisebb létszámmal is. Elképzelhető, hogy az utolsó táborozás éve csak néhány napra korlátozódott, megfelelő információk nélkül csupán ennyi átlapítható meg.

A táborban résztvevő 11 fő közül négyen vannak az alapítók (Nagy Kígyó, Gyors Szarvas, Sólyomszem és Vadfogó), Nagy Farkas, Sas Szárny és civil nevén Fehér Kálmán (akinek más forrásból ismert az indián neve is: Ördög Fej) ugyanakkor először vesz részt a játékban. A mohikán törzs egykori létrehozói már mind kamaszok: 13–15 évesek, akik közül a városiaknál a tanulás az elsődleges, a helyieknél pedig nem váltható ki részvételük a családi

földek megművelésében, a gazdasági munkában, és egyre kevésbé tudják őket – akár csak néhány napra is – nélkülözni. Vége a gondtalan gyermekéveknek. Ráadásul Csopor István édesapja, a halálosan beteg Csopor Lajos, aki az egész játéknak fő támogatója és mondhatni szellemi atyja volt, 52 hosszú szenvedés után 1937. december 5-én meghalt. Az 1938-as – igen rövid – táborra ez is rányomja a bélyegét.

Nem tudni, hogy a régiek közül ki miért marad távol, sejtethető, hogy Ravasz Róka (akiről megjegyzi a személyes adattár, hogy gyakran nem ér rá) már dolgozni kénytelen, Hosszú Puska esetében is lehet hasonló ok, de a levélben említett betegsége is közrejátszhatott abban, hogy nincs itt a táborban. Ez már a végjáték, ráadásul a felnőttkor felé közelítő fiúk egyre nehezebben tudják megoldani, hogy az önfeledt nyári játékra időt biztosítsanak. (És ott van persze a politika is, amely ekkor ugyan még nem szól bele közvetlenül az életünkbe, de később igen: Sági Jánost beviszik katonának, és 1940-ben elesik a fronton...)

A mohikán naplóban található még egy melléklet, amely egyrészt töredékes, másrészt meglehetősen nehéz időhöz kötni. A szöveg Nagy Kígyó kézírása, és egy színdarab egy részlete, az eleje és a vége azonban már nincsen meg. Valószínű, hogy Nagy Kígyó fogalmazta meg, és alighanem valamelyik indián napon adhatták elő. Mivel az ő személyi adatlapján az 1936-os évnél szerepel, hogy színdarabot írt, valószínű, hogy ez a mű lehetett az említett írás. Ugyanakkor Súlyomszem már említett levelében színdarabok írására serkenti Nagy Kígyót, ezért nem lehet egyértelműen állást foglalni az 1936-os dátum mellett. Főleg, mert Tompa Kés 1934-ben volt újonc... De nézzük magát a szöveget!

„Testvérünké fogadunk és megajándékozunk bizalmunkkal benneteket ezért a ma éjszakai őséget te fogod Tompa Kés állani. Légyf méltó bizalmunkra legyen szemed a sasé és hallásod a hiuzé. (a főnökhöz fordulva) Nagy Kígyó főnökünk avatásunk véget ért, a nap nyugovóra száll. Térjünk mi is nyugovóra.

(A főnök egész csapatával félkörbe a lenyugvó napfelé fordul, a főnök elő lép karjait a nap felé tárja és a következő imát mondja:)

Főnök: Ó, Nagy Szellem, atyáim Istene,

Vigyázz az éjszakában lovaimra,

Vigyázz az éjszakában juhaimra.

Vigyázz az éjszakában családomra.

Engedj felébrednem reggel.

Engedd, hogy méltó legyek napfényed áldására

És minden jó lesz, akaratod szerint.

És minden jó lesz, akaratod szerint.

(Ima után az őr puskával feláll a többiek a sátrakba vonulnak.)

II. Rész (pár másodpercnyi szünet után a tábor körül félkörben felbukkan a támadó navajok fejei, akik csendben megcsússzák az őrt, lasszóval leterítik megkötözik és száját betömik, ezután nagy csataüvöltéssel a sátrakat rohanják meg, az alvó mohikánokat kirángatják és megkötözik.

53

Illatos Görény: (az egész támadás alatt feltűnően nem csinál semmit csak föl-le jár, mellét döngeti és ordít hösködve) Látjátok ez vagyok én az Illatos Görény, a bámulatos, a legnagyobb hős, aki játszi könnyedséggel im lábai elé kényszeríti a nagyhirű Mohikán törzset, bámuljatok!

Vonyító Coyott: (Meghajolva) Ó, Bámulatos.

Illatos Görény: Erre a világra szóló győzelemre melyet én minden idők legnagyobb főnöke – az én kiváló bátorsággal arattam, szabadrablást engedek az általam hősiesen legyőzött törzs sátraiban.

Vonyító Coyott (Meghaj) Ó, bámulatos

(Pillanatok alatt a legképtelenebb tárgyak kerülnek elő, Teli Pofa és Vértócsa az egyik sátorból szörnyű diadal üvöltéssel több pálinkás üveggel kerülnek elő.)

Vértócsa és Teli Pofa: (üvöltve) Tüzes Víz Tüzes Víz + 2szer

Illatos Görény: Amit mind magamhoz méltót lefoglalok.

Vonyító Coyott: Ó bámulatos

(A pálinkás üvegekkel mind a tüzhöz ülnek és nagyokat isznak)

Teli Pofa (felköszönti): Bámulatos nagy főnökünk Illatos Görény!

Te, akinek csodálatos hőstetteitől zeng a préri, most érted el dicsőséged tető pontját, mert ime nem csak a Mohikán törzs fekszik gúzsba kötve előtted, de megszerezted harcosaid legnagyobb gyönyörűségét a tüzes vizet, melyből bámulatoságod egészségére én egy nagyot húzok.

Mind: Híjj hujuj híjj!

Vértócsa: Őseink büszkeséget izzadva néznek le ránk, mert bámulatos főnökünk dicsó hadi tetteit megint ujjal tetézte. A te erőd és bátorságod ó nagy Fönök még évezredek mulva is példa kép fog az ifjúság orra előtt legyen.

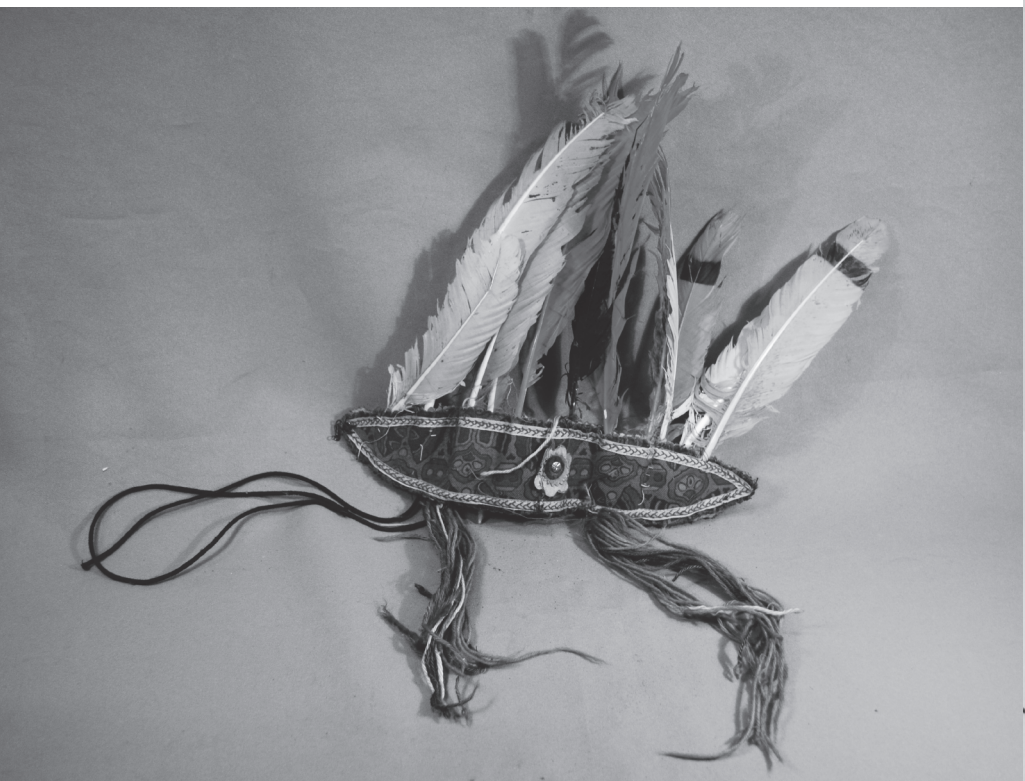
Illatos Görény: Megszokhattam hogy harcosaim részéről csak dicséret és csodálat érhet, mert az én hősiességem, melyel még a Grizli medve orrát is felricskázom félelemel tölti el a hegyek vadjait, minden sápadt arcút és ellenségeinket. Illatos Görény csak egy..." Itt a szöveg megszakad, így már nem derülhet ki, mi volt a történet vége.

Máskülönben viszont jól ismert a történet vége: a nyaranta ismétlődő indián játék 1938 után megszakadt, többet nem került sor táborra. A felnőtté (vagy legalábbis majdnem felnőtté) váló fiúkat a tanulás, vagy a munka világa várta, és az éveken át önfeledten, nagy átéléssel és őszinte szívvel játszott játéknak vége szakadt, évtizedekre feledésbe merült, és ha nem kerül

Új Forrás 2017/3 – Gsupor István: A Borzszölyfői Kanadájú. A magyar „indianok” történetének egy ismeretlen epizódja

elő később a mohikán napló, illetve néhány fennmaradt kellék, akkor az egész játék szinte nyomtalanul el is tűnik. Az egykori résztvevőket szanaszét szórta a történelem vihara...

54 A napló és az abban szereplő fényképek mellett kikerülhetetlen forrás a kemencei indiánokra vonatkozó dokumentumok között Nagy Kígyó egykori ruhája, amely – ha némi hiányokkal is, de – fennmaradt napjainkig, eltéve a családnál, egy ruhás szekrényben. Megvan az egykori fejdísz, bár a régi sastollak a molyok áldozataivá váltak, a kabát és a mellvért, a nadrág, az öv, egy kisebb és egy nagyobb, gyöngyökkel díszített varázsszeres zacskó, valamint kettő a tomahawkok közül.

Nagy Kígyó első tolldíszje, a tollak azonban már pótlások, 1960-1962. között kerültek rá, amikor jelen sorok írója az indián ruhát iskolai farsangon viselte

Nagy Kígyó indián
ruhájának öve

Nagy Kígyó indián nadrágja, valamint varázsszeres zacskója, amelyeket az indián táborokban viselt.

Balra egy általánosan használt tomahawk az indián táborból, jobbra Nagy Kígyó feldíszített fegyvere, sok nagy csata részese.

A szereplők „utóélete”, nyomozás az elveszettnek hitt emlékek után

Bár maga az „indián napló” e sorok írójának gyerekkorában néhányszor előkerült, és Nagy Kígyó büszkén mutatta, az indián ruha is fel-felbukkant
58 a nagy szekrény átrámolása közben, valójában az egész nem volt több számunkra érdekességnél. Öcsémrel együtt gyerekek voltunk, és akkoriban nem érdekelt minket annyira, hogy a részletekről faggassuk édesapánkat.

A napló kérdése 1970 tavaszán került elő ismét, amikor édesapámat meglátogatta egy bajszos, fekete férfi, akivel elővették az indián emlékeket, és jót beszélgettek ennek kapcsán. A férfiről kiderült, hogy erdész, és a szobi erdészetnél dolgozik, az azonban csak távozása után derült ki, hogy Sági Ferencnek hívják, becenevén Bebisnek (ezt a becenevet a kis Kovács-Sebestény Jutkától kapta), és ő volt édesapám gyerekkori barátja, az indián játék másik fő mozgatója, Sólyomszem.

Néhány évvel később érkezett a hír, hogy tragikusan fiatalon meghalt, és innentől kezdve hiába próbálkoztam, hogy édesapámat rávegyem az indián napló előszedésére. Vagy ha mégis kötélnek állt, már rögtön az elején, a fényképek láttán elkedvetlenedett, elszomorodott, és gyorsan be is csukta, ne kelljen a fiatalon meghalt barátaira gondolnia. Sajnos, soha nem mondta meg, ki kicsoda a képeken, mit kell tudni az egész indián játékról. És miután 1980-ban elköltöztem otthonról, az alkalmak is megritkultak, hogy erről beszéljünk, így elmulasztottam, hogy a tőle még biztosan megszerezhető adatokat begyűjtsem. Azt követően, hogy 1988-ban a szívinfarktus elvitte, már nem is volt rá mód...

Gyakorlatilag a 2000-es évek közepén határoztam el, hogy megpróbálom a családban fennmaradt dokumentumok feltérképezését és feldolgozását, és ekkor került elő ismét a napló is. Bár adódott volna az ötlet, hogy az eseményeket a társadalmi kontextusukba helyezve vizsgáljam, a falu viszonyrendszerét is áttekintve, a források azonban ezt nem igazán tették lehetővé. Az gyorsan kiderült, hogy az egykori szereplők közül már szinte senkit nem lehet megtalálni, a Mohikán törzs tagjai közül a legtöbben nem élnek, sem Kemencén, sem a világban szerteszét szóródott többiek közül. A leszármazottak pedig – hozzám hasonlóan – szinte semmilyen információval nem rendelkeznek az indián játékkal kapcsolatban, a kiindulás tehát csak a napló lehet, a tényleges emlékezetet nem lehet segítségül hívni, vagy csak nagyon áttételesen. Nagy Kígyó, az 1948-ban Kanadába távozott Gyors Szarvas, Sólyomszem, Vadfogó, Vadölő, Ravasz Róka, Tompa Kés már nem volt az élők között, és az is meglehetősen gyorsan világossá vált, hogy a még megkereshető két egykori főszereplőnek is elhalványultak az emlékei.

Az egyikük a Budapesten élő Sárga Nap volt, a másik a hosszú időn keresztül Chilében élő Arapahok Leánya, akinek lemásolva és kinyomtatva elküldtem az indián naplót, hátha ő valakit azonosítani tud a fényképeken szereplők közül. Bár leveleiben többször is visszatér a gyerekkorra, az indián témára, valójában az ő emlékei is meglehetősen szűkösek voltak, és nem egyszer pontatlanok. Önéletrajzi írásában (Veress 2006) kitér ugyan ezekre a nyarakra, de az abban foglaltak bizony nem egy esetben kérdőjelesek, vagy kifejezetten tévesek. Ezzel együtt érdemes megnézni, hogyan emlékezik az Arapahók Leánya a kemencei indián táborokra!

59

„Egyik nagybátyám, Tuta bácsi, szenvedélyes olvasója volt May Károlynak, az izgalmas indián regények írójának. [...] Nagybátyám felolvasott ezekből a regényekből nekünk és ebből fejlődött ki az amerikai indiánok iránti nagy lelkesedésünk.”

Itt azért egy pillanatra érdemes megállni, hogy pontosítsuk a leírtakat! Először is: a Tuta bácsi név Nagy Kígyó édesapját, Csupor Lajost takarja, és bár kétségtelenül Karl May regényei, a *Winnetou*, *Az Ezüst-tó kincse* is ott voltak a polcokon, elsősorban James Fennimore Cooper indián történetei voltak az alapok, nem véletlen, hogy a nevek között is ezekből fordul elő a legtöbb kölcsönzött indián név. (Nagy Kígyó, Sólyomszem, Vadölő, Gyors Szarvas, Hosszú Puska, Ravasz Róka...)

„A háztól nem messze a zúgó patak oldalán, a hatalmas diófák árnyékában építettük fel a mi indiántáborunkat. Sátrakat állítottunk, amit fantáziánk segítségével raktunk össze, totem oszlop is volt a nyílt tűz közelében, tábori konyhánk is működött az otthonról elhordott „alapanyagokkal”. Az „indiánok” közé bevettünk egy pár korunknak megfelelő béresgyereket, akik büszkék voltak munkájukra. Már majdnem minden működképes állapotban állt, csak a magas totem oszlop tetejéről hiányzott a csontváz, valami elejtett állat koponyája, ami nélkül nehéz volt egy autentikus tábor elképzelni! Elindultunk tehát, hogy valami elfelejtett hullát találjunk az erdőben. Napokig tartott, míg végre találtunk egy oszladózófélben levő, döglött szarvast. Igen erős szaga volt, de ez a „vérbeli” indiánokat nem zavarta. Leválasztottuk a szarvas testéről a gyönyörű fejet, ami egyébként magától lejtött, hiszen szegény állat már hetek óta feküdt a bokor aljában. Diadalmasan húztuk az agancsánál fogva „áldozatunkat”, ami persze penetráns szagot árasztott, s amit mi csak az orrunk zsebkendővel történő betakarása után tudtunk elviselni. Nagy csatakiáltásokkal üdvözlötték az „otthon maradt” indiánok az új szerzeményt, amit még meg kellett mosni valahogyan. Rövid tanácskozás után beraktuk a Csarna patakba (nagy titokban), hogy leázzon róla a bomladozó hús. A titoktartásra azért volt szükség, mert pár kilométerrel lejjebb ez a víz szolgáltatta a szükségletet a faluban

mosásra, állatok itatására, házépítésre, tehát nem lett volna szabad a patak vizét beszennyezni. De miután mi „vad” és primitív indiánok voltunk, ezzel nem törődünk s emellett kiskorúak esetében ezt nem is kellett olyan szigorúan venni.” (VERESS 2006:23-24.)

60 A korabeli fénykép alapján ez kétséget kizáróan az 1936-os táborra vonatkozhatott, hiszen a felvételen jól látható az oszlop tetejére feltűzött szarvaskoponya. A konyhára vonatkozó megjegyzése a visszaemlékezésnek azért a napló fényében egy kicsit máshogy értelmezhető, hiszen tudjuk, csak ritkán főztek a táborban, de a trófea megszerzésére vonatkozó részletek tényleg kiegészítik a korabeli feljegyzéseket.

„Kész volt a tábor és készültünk a hivatalos felavatásra, amihez egy színházi előadást is terveztünk” – írja a visszaemlékezésben az Arapahok Leánya. – „Öcsém volt Incas, és én voltam Hachtavah – az irokézek vezérének leánya”. Kosztümjeinket mi varrtuk, régi pizsamákból, szalmafonással díszített ruhadarabokból és felhasználva mindent, ami „kéznél” volt, persze festékekkel is ki voltunk tetoválva, ami harcias jellegünket emelte.”

Itt azonban megint korrigálni kell az önéletrajz adatait! Egyrészt Gyors Szarvas neve nem Incas, hanem Uncas volt természetesen, másrészt Hachtavah – ha ez is Cooper regényéből, a Vadölőből származik, Vahtavah lehetett volna, ám érdekes módon az idős hölgy a leveleiben már azt állította, hogy nem emlékszik az egykori indián nevére. Az írott források alapján pedig nem az irokézek, hanem az arapahók leánya volt... Itt tehát az emlékezet már kissé pontatlan...

„Inasunk öccse, Sági Feri, egy jófejű 10 éves kisfiú, aki a „Nagy Görény” névre hallgatott, lelkes alakja volt az együttesnek. Kitűnő hallása volt és így nagyon megnyerően tudta a totem oszlop mellől, a tűz lángjai által megvilágítva „teljes díszben”, kitárt karokkal elmondani az üdvözlő beszédet, amit nagybátyám szerkesztett, s így kezdődött: „Süskürü káj makuszteterbe kilimandszár, io tarno”. Ezt az értelmetlen halandszát egy pár percen keresztül folytatta, amire mindenki azt hitte, hogy autentikus vezérkiáltás indián nyelven. Szerencsére a meghívott közönség javarészt Kемence falu „intelligenciá”-jából állt, mint a patikus, az orvos, a jegyző, a pap, akik „átláttak a szitán” és tudták, hogy ez csak „szemfényvesztés” volt.”

Ez a szövegrészlet – a tévedéseivel együtt – azért néhány dologra rávilágít. Az egyik, hogy Sólyomszem (mert természetesen róla van szó) volt valószínűleg a színdarab-töredékben szereplő „Illatos Görény” megszemélyesítője, ha az Arapahok Leánya így emlékezik rá. A másik viszont, hogy az ominózus köszöntőt (vagy legalább is annak bevezető szakaszát) bizony a résztvevők többsége fel tudta idézni bő fél évszázad elteltével is! (Igaz, Sárga Nap úgy tudta, hogy a „szövegben” – amely az előadásig szigorún titkos volt, de az egész törzs próbálta azért megtanulni, fákra felmászva, félrevonulva – tartalmazott

egy „adimendemonda”-szerű részletet is, ez azonban a fennmaradt szövegváltozatban nem szerepel.) Nem tudni ugyanakkor, hogy az arcfestés csupán a képzelet szüleménye ennyi idő távlatából, vagy valóban megtörtént az indián nap kapcsán, a fényképeken ennek legalább is semmi nyomát nem látni. Illetve csak a hadi ösvényen lévő törzstagok esetében. 61

„Nagy csatazaj követte a lelkes beszédet, mert kiderült, hogy a faluban az erdőmérnök fia vezetésevel egy „ellentábor” verődött össze a velünk egyidős gyerekekből. Mi voltunk a „mohikánok” és ők voltak az „irokézek” – zárja a visszaemlékezést az egykori résztvevő (VERESS 2006:24.)

Az emlékezet azonban ezúttal is csal: az ünneppel kapcsolatos leírásokból világosan kiderül, hogy akkor szó sem volt harcról vagy összetűzésről, ráadásul az ellentábor esetében az írott, korabeli források alapján egyértelmű, hogy ők a huronok, majd a szüük voltak. Az erdőmérnök Riedl család égisze alatt létrejött indián törzs az apacs volt, amely jó barátságot ápolt a mohikánokkal, és sosem viseltettek egymás iránt ellenérzéssel.

„Évtizedekkel később, mikor végleg letelepedtünk Kanadában, közelebb kerültünk az indiánokhoz, de bátran mondhatom, hogy a gyerekkori „fantáziánk” által, róluk alkotott kép, nem volt távol a valóságtól” – ennyi szerepel az önéletrajzban az egykori „indián lány” életének erről a szakaszáról (VERESS 2006:24-25.).

2007-ben levélben kerestem meg őt, elküldve neki a napló digitalizált, kinyomtatott változatát, és kinagyítva a benne szereplő képeket. Közel egy év elmúltával válaszolt, a hosszú és barátságos levél egészen más információkat adott, mint amire számítottam. Az akkor már 86 éves hölgy a képeken szereplők közül szinte senkit nem ismert fel, és a kemencei indián játékkal kapcsolatban már szinte semmilyen részletre nem emlékezett. Csupán annyit jegyzett meg, hogy „nagyapátok milyen szeretettel és élvezettel olvasta May Károly könyveit, amiben pontosan le voltak írva az ő szokásaik, haditerveik és karakterük, és ezt tanította nekünk nagy élvezet volt ehhez kapcsolódni és a kemencei nyaralások egyik kedves emléke volt az ő irányítása szerint indiánoskodni: Isten áldja meg emlékét!” A kemencei dolgokkal kapcsolatban pedig azt ajánlotta, inkább forduljak Szalay Marzsó Aladárhoz (indián nevén: Sárga Naphoz).

Az egykori kemencei „indiánok” javarészt nem nagyon találkoztak valódi „native-American” emberekkel, azaz indiánokkal, vagy ha igen, nem az észak-amerikaiakkal. Néhányan azonban (így a Náday István „Puzsa”, azaz Gyors Szarvas, majd később, amikor Kanadába költözött, nővére, Ágnes „Ácsi”) igen. (Ők korábban Chilében dél-amerikai indiánokkal álltak kapcsolatban, és Nagy Kígyónak is volt módja az 1970-es években, amikor kiküldetésben Mexikóban járt, az ottani indiánokkal és meszticekkel megismerkednie.) De az igaziak

mégis az észak-amerikai síksági és erdei indián törzsek voltak, akikhez csak nekik volt kötődésük. Ezzel kapcsolatban írt le néhány történetet az egyik, 2008. július 27-én Calgaryban kelt levelében az Arapahók Leánya.

62 „Nekem személyesen volt egy indián barátom, aki bőrdönt akart venni abban az üzletben ahol én a főnök és bevásárló voltam. A céget úgy hívták, hogy „Riley és Mearmie” és 7 üzletük volt akkor Calgaryban. Híres indián volt ő abban az időben, Charles Sitting Bullnak hívták. Ami jellegzetesen egy híres indián főnök neve volt egy-két generáció előtt (mellesleg a neveket itt nagyon megbecsülik – highway és városrészek viselik az ő emlékükre őket, pl. Sarcee, Sitting Bull, Crowchild, Shaganappi). Én ennek az indiánnak adtam hitelt, úgy, hogy én megvettem és ő heti 5 dollárt fizetett érte. Ő ugyanis egy indián ünnepre ment, ahol az ő által írt zenére táncoltak az ő indián „ősei”. Ezért a „szívességért” ő adott egyet a lemezeiből.”

A felidézett esemény eredménye valóban egy lemez volt, amelyen a Blackfoot A-1 Club Singers adott elő különböző hagyományos indián dalokat. A lemezre felírt ajánlás alapján ugyanakkor kiderül, hogy az illető főnök neve nem Charles, hanem Alex Sitting Bull volt.

Sitting Bull főnökkel egyébként többször is találkozott az idősödő hölgy, így többek között akkor is, amikor az egyik unokájával látogattak el a Blackfoot rezervátumba. Ekkor fénykép is készült a főnökről.

Alex Sitting Bull, a Blackfoot indiánok egyik főnöke és Georgie, az Arapahók Lányának egyik unokája 1985 körül. A fényképet Veress Györgyné Náday Ágnes készítette.

A levél még egy indián „hódolót” említ, akitől az Arapahok Leánya egy könyvet kapott arról, hogy „az erdőben eltöltött évek alatt hogy lehet megélni csak az ott levő gombákból és levelekből. Ezt a könyvet én Sári nénédnek (nekem harmadik lányom) a fiának ajándékoztam, mert ő is, mint az összes unokám bős cserkészek voltak. Ennek az indiánnak Bill Long- 63 fellow volt a neve. – Évek múlva mentünk a Rocky Mountainban és eszembe jutott ez az öreg indián – vajon mi lett vele – gondoltam. Hazaérve átnéztem az újságot és benne volt, hogy aznap temették! Van-e véletlen?!” – zárta a levelet az akkor már meglehetősen idős hölgy, aki 2011 decemberében, 89 évesen távozott az élők közül.

Sajnos, a többi levélben elsősorban a családjainkra vonatkozó hírek voltak, és néhány telefonbeszélgetésünk alkalmával sem tudtam meg semmi újat a kemencei „indián” életről, újra és újra a másik, még élő szemtanúhoz igazított. 2008-ban fel is kerestem Sárga Napot, aki a múlt nyomozásában nagyon sok értékes segítséget adott, bár ő kicsivel később csatlakozott a mohikánokhoz, és egyrészt romló látása akadályozta az egyes személyek azonosításában, másrészt az a tény, hogy a falubeliek zömét ennyi idő távlatából már nem ismerte fel. Ezzel együtt reményt adott, hogy egyszer még a képeken szereplők javarésze megnevezhető lesz. Nagyon sokat segített, hogy néhány képen felismerte többek között Gyors Szarvast, Sóllyomszemet, Hosszú Puskát, önmagát és öccsét, Tompa Kést, valamint Vadfogót, így már Nagy Kígyó mellett további hat résztvevő vált azonosíthatóvá. Neki köszönhető, hogy a nevek mögött megbúvó személyek háttéréről is tudhatunk valamit, valamint pontosan lerajzolta a tábor elhelyezkedését a Csarna-patak mentén, az egykori kastélyhoz, a lakóházhoz és gazdasági épületekhez viszonyítva. Ennek alapján értelmezhetővé vált az 1935-ös táborról készült néhány kép éppúgy, mint az 1936-os felvételek egy része.

Minden információ ellenére meglehetősen nehezen haladt az egyes személyek azonosítása, ám a napló és az egyéb feljegyzések értelmezésével egy sereg olyan információhoz lehetett jutni, amelyek felhasználásával egy kicsivel tovább lehetett lépni a nyomozó munkában. Az egyik ilyen szempont az volt, hogy kik fordulnak elő mindkét évben a felvételeken, a másik pedig, hogy a napló szerint volt-e teljes felszerelésük, illetve bővítésük? Ez is szűkítette az egyes személyek megnevezésének lehetőségi körét. De felmerült az is, hogy miután személyre szóló felszerelést használtak, egy-egy ruházati darab valószínűleg mindig ugyanazon a személyen van, ha tehát a fejdísz, az ing, a mellvért azonos, akkor valószínűleg a használója is az. Ez tehát további azonosításokat tett lehetővé.

Szerencsére Nagy Kígyót a kezdetektől fogva valamennyi képen felismertem, és nem csak a főnöki lándzsája miatt. Most már jórészt megvan Sárga

Nap és Tompa Kés, valamint Sólýomszem, Hosszú Puska és Gyors Szarvas is, a többiek esetében azért maradtak kérdőjelek, és néhány személyt egyelőre egyáltalán nem tudunk megnevezni. Sokszor csak abban lehetünk biztosak, hogy egy-egy személy melyik képeken szerepel, de hogy ki az, egyelőre 64 nem tudható egyértelműen.

Megpróbáltam tehát számba venni, a képeken hány arc azonosítható, és azt is, az egyes kellékek (fejdísz, ruha, fegyverzet) melyik felvételeken fordulnak elő. Itt azonban nem várt nehézséget okozott, hogy már az évek távlatában sem lehetett egységes felszerelésről beszélni, ezek is cserélődhettek, a fejdíszeknél például Sárga Nap visszaemlékezése szerint valami olyan fejrevalót használtak fel, amelyet korábban a falubeliek az aratóbálon viseltek. Ezek azonban még nem voltak meg az 1935-ös tábor idején, csak a következő évben kezdték használni őket. (A sínek mellett leselkedő indiánokról, valamint a harci bevetésre készülő csoportkép esetében biztos, hogy Sárga Nap édesapja, Szalay Marzsó Aladár készítette a felvételt, a többi fénykép esetében azonban nem tudjuk a fotós nevét.)

Végezetül még egy kísérletre vállalkoztam, mert úgy éreztem, ezt a kutatást lezárni nyugodt lelkiismerettel csak úgy lehet, ha ellenőrzöm, hogy a helyszínen, Kemencén a leszármazottak körében nem maradt-e fenn bármilyen dokumentum az indián játékkal kapcsolatban. Másfelől viszont azt is meg kellett próbálni, hátha az utódok felismerik valamelyik családtagjukat a képeken. Éppen ezért 2016. március 21-én elutaztam Kemencére, ahol azonban gyorsan kiderült: a helyi tájházat létrehozó asszony (Kalácskáné) évekkal ezelőtt meghalt, a tájház kezelője az önkormányzatnál egy fiatal hölgy, aki nem is helybeli. Egy jó tippet azért adott, amikor az egykori résztvevők beceneveit emlegettem. Így kerültem kapcsolatba Sági József Boxi, az egyik egykori „indián” lányával, aki a lehetőségekhez képest sokat segített. Kiderült: ahogy sejtettem, az egykori résztvevők közül már régen nincs életben senki, ugyanakkor a faluban a legelső fényképek jórészt az 1950-es években készültek, korábban csak elvéve voltak fotók a helybeliekről. És miután sem ő, sem a többiek nem ismernek egyetlen felvételt sem, amelyen a szüleik generációja gyermekként szerepelne, így egyetlen személy azonosításában sem tudott segíteni. Ezek után nem tehettem mást, mint hogy lezártam a kutatást, mert fontosnak érzem, hogy a magyarországi „indián” mozgalomnak ezt a jórészt ismeretlen, eddig még fel nem dolgozott szeletét közöljem, hiszen ez a nyári táborozás és indián játék majdnem egy időben zajlott Baktay Ervin dunai „indiánjainak” első jelentkezésével. Ugyanakkor hozzá kell tennünk: bár később a harc a bakonyiakhoz mindvégig hozzátartozott, a két világháború közötti magyarországi „indián” szerveződések közül ez volt az egyetlen, amelyben valamilyen formában a harci cselekmények is jelen voltak, ami különleges színt adott ennek a játéknak.

Irodalom

COOPER, James Fenimore

1917 Bőrharisnya-történetek, Légrády Testvérek kiadása, Budapest

é.n. A méh vadász, Singer és Wolfner Irodalmi Int., Budapest 65

é.n. Az utolsó mohikán, Singer és Wolfner Irodalmi Int., Budapest

é.n. Vadfogó, Singer és Wolfner, Budapest (Garády Victor átdolgozásában)

é.n. Vadölő, Singer és Wolfner, Budapest

DONÁSZY Ferenc

1898 Villámsugár, Hungária, Budapest

HOSSZÚ LÁNDZSA

1928 Bölényfia Hosszú Lándzsa emlékezései, Káldor, Budapest

(Fordította: Baktay Ervin)

MAY, Karl

1904 Winnetou I-III., Szent István Társulat, Budapest.

é.n. Az Ezüst-tó kincse, Athenaeum, Budapest

FEHÉR SZARVAS (BORVENDÉG DESZKÁSS Sándor)

1940 A Sziklás hegyek varázslója, Athenaeum, Budapest

1941 Békepipa, Athenaeum, Budapest

1943 Hajnalcsillag Főnök, Griff Könyvkiadó, Budapest

1944 Hét fekete hold. Athenaeum, Budapest

1946 Rézbőrű Messiás, Athenaeum, Budapest

NAGY Imre

é.n. Indiánok, Kaptár, Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest

VERESS Györgyné NÁDAY Ágnes

2006 ...így volt megírva..., Veress Publishing, Calgary, Alberta

WHITE OWL – EAGLEFEATHER (szerk.)

1992 A dr. Baktay Ervin, Heverő Bölény nagyfőnök által alapított magyarországi algonquin indián törzs történelme. Első kötet (1927-1956), „Loaferstown” Budapest - kézirat

¹ Nem céloim a magyarországi „indianozásról” alaposabb képet adni, Kelényi Béla és Főzy Vilma szerkesztésében készül egy kötet erről a témáról, amely ezt a kérdést részletesen taglalja majd.

² A tulajdoni lap egykori másolata csak a család birtokában maradt fenn, a területek térképével és hivatkozásokkal.

66

³ Ami biztosnak tűnik, hogy az alábbi könyvek fontos szerepet játszhattak az indiánkép kialakításában: J. F. Cooper: *Vadölő* (Singer és Wolfner, é.n.), *Az utolsó mohikán* (Singer és Wolfner Irodalmi Int., é.n.), *Bőrharsnya-történetek* (Légrády Testvérek kiadása, Budapest, 1917), *Vadfogó* (ezen a címen jelent meg egykor *A préri*, mégpedig az ifjúsági kiadásban, Garády Victor átdolgozásában, Singer és Wolfner, Budapest, é.n.), valamint *A méh vadász* (Singer és Wolfner Irodalmi Int. Rt., Budapest, é.n.).

⁴ Csak mellékesen jegyzem meg, hogy az egyes észak-amerikai indián népek, törzsek történelme is fehér foltokkal van tele, hiszen a sokszor bölénybőrre „írt” krónikák is csak a legfontosabb történéseket rögzítik, és egy-egy különleges eseményhez viszonyítják a többi eseményt, ez tehát a „mohikánok” esetében sem szokatlan.

⁵ Nagy Hét Szentség négy törzstag nagybátyjának, Kovács-Sebestény Endrének, azaz Bandi bácsinak a neve volt, akinek – hirtelen szavú ember lévén – gyakran hagyta el szitkozódás a száját. Többek között ez volt a szava járása: „Azt a hétszentségit!...”. Így indián neve nagyon találó volt, és a fiúk humorérzékéről tanúskodik.

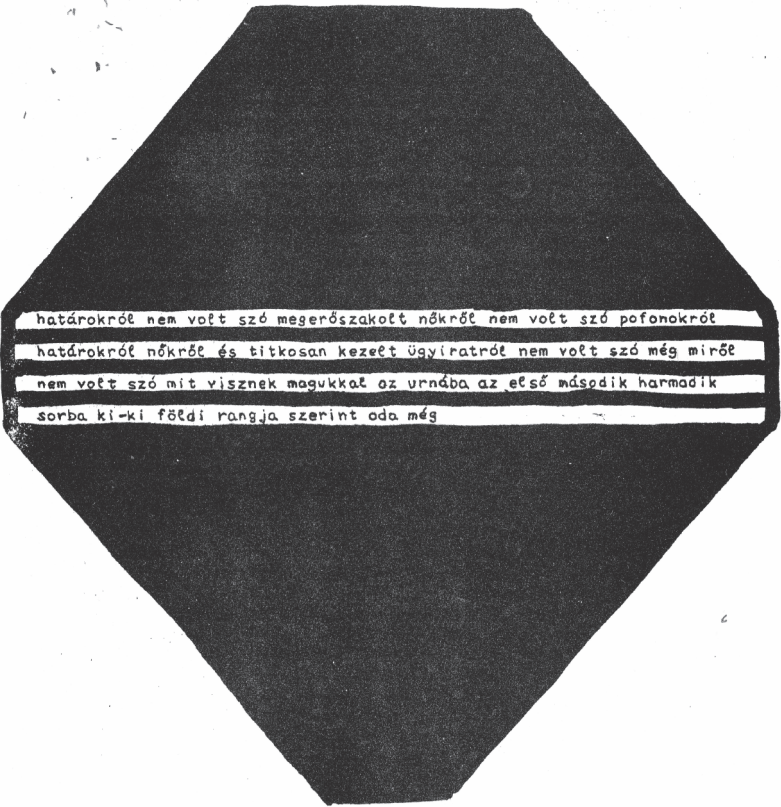
⁶ A másik fiú, Ferenc szintén az apacs törzs tagja volt, a harmadik fiú, László azonban nem vett részt az indián játékban. A fiúk apját – mivel erősen a felesége befolyása alatt állt, – Öreg Mokaszinnak nevezték...

⁷ Apja a majorságnál dolgozott bognárként és kovácsként.

⁸ Tangua személyi adatlapján az áll, hogy 1936-ban újonc volt, azonban az 1935. augusztus 7-ei eseményeknél főszerepet játszott. Erre a kérdésre meglehetősen egyszerű a válasz: Tangua neve alatt az 1935-ös táborban még más személy szerepelt, aki az őszön elhagyta a törzset. Petrusz Ferenc – Tangua néven – valóban csak 1936-ban csatlakozott a törzshöz. Hasonló a helyzet Fekete Nyíllal is, akinek első megszemélyesítője nem ismert név szerint, ő 1936-ban már nem szerepel a résztvevők között, Granát Lajos belépési dátuma a személyi adatlap szerint: 1937, ő használta ekkortól a Fekete Nyíl nevet... A bizonytalan névhasználat egy-egy személy esetében nem először kerül elő a törzs történetében!

⁹ A keresztcsőrű tojó éveken keresztül a családnál, kalitkában, illetve csukott ablakok mellett szabadon élt a lakásban.

¹⁰ Ez duzzasztotta fel a patak vizét, és vezette a malomhoz, így viszont a viszonylag mély vízben valóban lehetett úszni.

határokról nem volt szó megerőszakolt nőkről nem volt szó pofonokról
határokról nőkről és titkosan kezelt ügyiratról nem volt szó még miről
nem volt szó mit visznek magukkal az urnába az első második harmadik
sorba ki-ki földi rangja szerint oda még

„A modern művészet arra törekedett, hogy tudatosan elkerülje a megítélés, osztályozás és felbecslés hagyományos kritériumait, amint elkezdett olyan új formákat megjeleníteni, amelyeknek nem voltak előképei, azaz hiányoztak azok

a minták, amelyekhez ezeket a formákat mérni lehetett volna.” (Boris Groys: *Bevezetés az antifilozófiába* – Martin Heidegger)

68 Mátyóki Endre

SzóKép

A Mozgó Világ viszonya

a vizuális költészethez,

1975-1983

PREAMBUMM

1983 októberében a *Mozgó Világban* megjelent Fábíán László *Egy metafora tartományai* című tanulmánya. A metafora a

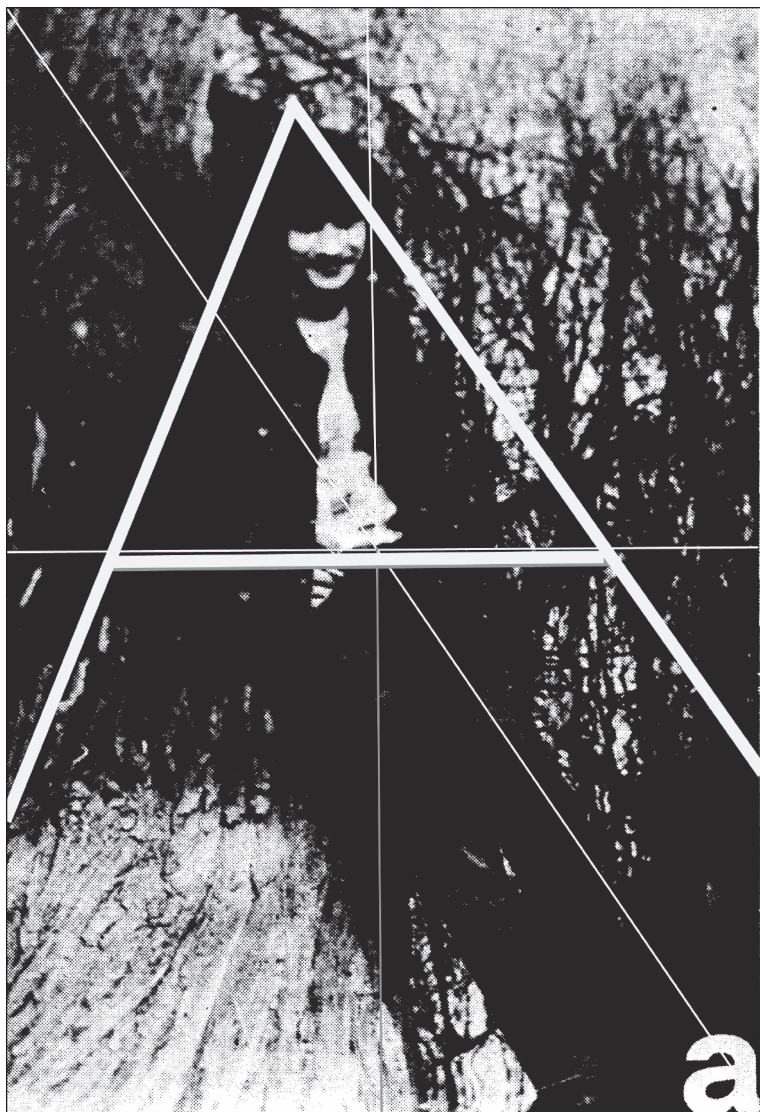
költészet, és amire vonatkozik: a kép (*Ha ezek után a költészet szónál kötnénk ki, akkor viszont csakis metaforaképpen használhatnánk, FL*). Mizek után???

Fábíán rögtön a bevezetőben, és aztán az összegzésben felsorakoztat néhány irányzatot, eljárást, megközelítést, módszert, amelyek a vizuális költészet modern kori történetében szerepet kaptak: absztrakt költészet, abszolút költészet, experimentális költészet, konkrét költészet, térbeli költészet, poéme-affiche; képvers, fonikus költészet, poesia pop-creta, poem-painting, poesia technologica, body poetry, poemi cromatici, point poéme, Lautgedicht, poéme mecanique, poéme-objet; lettrizmus, szignalizmus, glogoizmus, dimenzionizmus; betűsztaffázs, roncsolt szöveg, szövegkép, verskép, betű mint jel, kép-szöveg analógia... Tegyük hozzá: ennél sokkalta több jelölőszó került forgalomba az idők során. A novemberi, a 11. volt a *MV* utolsó száma. Abban már nem volt képvers. Előtte sem sokszor.

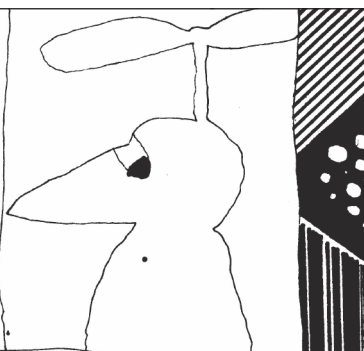
A Mozgó Világ a maga – nevezzük így – radikalizmusát nem az avantgárdból származtatta. A korszak sem, amelyre pedig a magyar értelmiség egy része radikális magatartásokkal reflektált. Ekként az irodalom sem, amelynek egyetlen magyar avantgárd-előképe Kassák volt, s tőle sem, például, a *Világanyám*, hanem *A ló...*; s maga Kassák is messze a periférián, noha halála előtti életműkiállítása és a Kassák Múzeum megalapítása (1976) óta a mindenkor „szakadárknak” lett volna mivel szakítaniuk... (Tamkó Sirató, Palasovszky Ödön, Barta Sándor és a többi egykori lázadó még itt, a kültelkeken sem kapott parcellát).

Akkor már e cikk szerzője volt a versrovat vezetője. És kevésbé markáns radikalizmusomat én sem az avantgárdból, legkivált nem annak nyelvi/formai kísérleteiből eredeztettem. Sokkal inkább a népi írók széles és zűrzavaros

Új Forrás 2017/3 – Mátyóki Endre: SzóKép
A Mozgó Világ viszonya a vizuális költészethez, 1975-1983

KÖLTŐI KÉP

2 KÉP
SUG

FELKÖTŐI ATLÁTSZÓ, ILLATOKKAL
N SZEM KIBONTAKOZÓ LÉNYEG, SU
GON GÁRZIK, FELKÖTŐI ERZELMEK
PERSELYEIBEN SZEM-MOSTA HALOK
ÉGETŐ GONDOLATOK VÁRAKOZNA

2003 VUGYUÁRNIA
VAN, NHA
NINCS

ITTE MINDENKÉPP JELENTŐSE

mozgalmának szellemi magatartást, ethoszt sugárzó teljesítményéből. És nagyon zavart, hogy nem értem, miért ragasztjuk Zalánnaal éjhoszon át a papírkollázsokat a panel padlóján, miért válogatjuk Géczivel napokig a ron-
tott xeroxokat, a Fiaatal Művészek Klubjában pedig hangköltészet cím-
szó alatt miért kell artikulálatlan üvöltést hallgatnom. Elmentem hát 71
Fábián Lászlóhoz, aki korábban volt felforgatóan modern író, mint 'a
Péterek' (*Hazatérő lovam körmén virágos rét illatát hozza, avagy furcsa görcs
a torokban*, regény, 1976), és ismerte a század modern képzőművészetét –
hogy rákérdeszek az avantgárdra... És nyolcvanhárom októberében megje-
lent a tanulmány.

A *Mozgó Világ* decemberre megszűnt, én pedig képletesen is, valóságosan is ezzel a számmal a táskámban kezdtem el Közép- és Kelet-Európa tereit járni a mindenkori radikális, kísérletező, a nyelvi paradigmát újra- és újraértelmező irodalom nyomában.

PRE

A „kádári konszolidációt” teljes egészében az ideológia hatotta át, a változás igénye is ebben a virtuális térben öltött alakot. Lassú, organikusnak látszó folyamatok a reform világi égboltja alatt: ez volt az értelmiségi eszmény netovábbja. A radikalizmus, nevezzük váltig így, a folyamatok fölgyorsítását sürgette, nézőpontváltásokat, súlypont-áthelyezéseket a rendszeren belül. Ebbe a folyamatba a radikális rendszerkritika, új rendszerek vizsgálata, képvisellete, működtetése nemcsak a politika vagy az ideológia nívoján volt lehetetlen, de a 'köz-
lés/befogadás" értelemben használt nyelv szintjén is – és a mi szempontunkból ez a fontosabb. A forma, a szerkezet, a jel ebben a szellemi közegben nem tudta áttörni a tartalom grammatikai falát, nem tudott más tartományok felé terjeszkedni. Az a radikalizmus, mely a formát, a jelzést, a jelképzést, tehát a jelentésalakulást teszi kérdésessé, hártja vagy utasítja el, kínál helyette más rendszert, a magyar irodalomban nem kapott, és nem is harcolt ki magának teret. Nem volt erő a teoretikusok térfelén sem, ami ezt a változást kikényszerítse, és az írók oldalán sem, hogy az elmélet-szerzőket teóriáik felülvizsgálatára késztessek. Ha a radikális formaújítás, mint szükséglet vagy követelés meg-megjelent mégis az irodalmi térben, tanácstalanság, közöny, de legkivált ingerült értetlenség fogadta. Éveken át a korszak kulturális életének egyik zászlóshajóján, a *Mozgó Világban* is.

A prózában és a szövegrecepcióban kevésbé; Esterházy, Nádas, Hajnóczy, Spiró György, Lengyel Péter, valamint az egy ütemmel később jelentkező Krasznahorkai éppen a prózanyelv és -forma gyökeres átalakításával teremtettek új, a grammatika tartalmi síkjából kilépő jelentés-struktúrákat, és a kritika, az értelmezés követte, mi több, ösztönözte a folyamatokat. Igaz,

a hagyomány ezúttal közelebb volt: Mészöly Miklós közvetlen kortárs az irodalmi életben, Ottlik *Iskolája* pedig akkorra válik igazán *jelenvalóvá*. És a háttérben már néhány esztendeje működik a Németh G. Béla-iskola a zene, a képzőművészet és a filozófia modern kori összekapcsolásának, követ-

72

kezősképpen a tér-idő-struktúrák analizésének folyamatos gyakorlataival (az új próza első értelmezői nagyobb részt innen kerültek ki). Ehhez az átlényegüléshez képest a költészet nem kínált formai, nyelvi értelemben újdonságokat. Amit pedig kínált, kínálhatott, azt a folyóirat vagy nem igényelte, vagy nem fogadta be. Tandori Dezső például az Ottlik Gézát köszöntő összeállításon kívül nem szerepel a lap szerzői között, noha képvisei (*tandoritípiák, ideogrammák, rajzok*) ekkorra már – igaz, a stúdiók, klubok, kiscsalók világában – ismertek voltak, művészekre, művekre reflektáló szövegeit pedig a *Mozgó Világ* születésével egyidőben kezdte publikálni... Az okokat számba lehetne venni, máskor, máshol. De a legfajszúlyosabbak közt két szempont biztosan szerepel: az értékválasztás bizonytatansága, illetve az, hogy a megújulást a szerkesztőség más műnemekben magabiztosabban, okszerűbben tudta, akarta szorgalmazni.

Amit befogadott, az az aktivista hagyományból származó képvetség volt, és a – Zalán Tibor által hosszúversnek elnevezett – neoavantgárd eposz (Juhász Ferencsel a háttérben) . Ám ezt az új műfajt is következetlenül: Géczy János egészen más tradíciókra – köztük Ion Barbu *Másod-játék* című kötetének „matematikai szimbolizmusára” – épülő *Vadnarancsok* versciklusából mindössze néhány sornyi részt közölt (a teljes ciklust a szerző csupán különnyomatként tudta Veszprémben publikálni).

Az igazsághoz azonban hozzá tartozik, hogy Margócsy István szerkesztése idején a versrovat elmozdult egy új paradigma, a *nyelvkritikus költészet* felé – ennek bázisa az *Újhold* lírájából, különösen Nemes Nagy Ágnes életművéből ismert objektív költészet volt. Lényege pedig az elmozdulás a szójelentéstől a *mondat* jelentése felé, tehát a szintaxis irányába. Azonban néhány, később idézendő Ferencz Győző-vers közlésén túl a szerkesztőnek nem volt mozgástere... Még szorosabban tartozik az igazsághoz, hogy Marno János költészetének folyamatos és szinte kizárólagos képviselőjével a *Mozgó Világ* a lírában is felmutatta a radikális változás iránti fogékonyságát – noha ehhez a változáshoz nem társult kritikai-teoretikus recepció.

AM

A *Mozgó Világ* kimondatlan ideája a térhódítás volt. Pontosabban: a fokozatos térnyerés a szinte minden intézményre kiterjedő pártállami ideológiával, az ideológia által uralt kulturális intézményrendszerrel szemben. Reménytelen vállalkozás – lett volna, ha a folyóirat szerkesztői ezt a háttér-programot a teljesítés leghalványabb reményében akarták volna végrehajtani. Ellenkezőleg:

az ötödik ágyban párnák közt
 lovak robajló patája alatt csontjai ropognak ápolónők rizesz
 húsa ring a horizont fölött hát igen hát igen hívná őket vala
 éjszaka lerokad magából k kel ma gába kik ericsek sár gálya
 hát igen hát

áldotam: (el szívükből a legfontosabb embereket ilyenkor)
 a leghosszabb éjszaka következik

mindig a leg kellene mikor nem
 a lélek az értelem vetkőzik
 még így is

denevérek sötét vérében áznak a tornyok
 ((nincs már sok hátra s ez beh jó is GODom my (kacsa)máj is (vér)iz
 tente bab i tem))

légy boldog mondta mert már fem
 reménytelenül boldogtalan voltam

fejemben a hangok
 a harangok a temetések LÉGY BOLDOG

pedig csak a légy boldog
 és a leghosszabb éjszakán még megtalálhatom
 egy szorosban van amit már soha de akkor

elég volt
 elég volt a talajmenti kurvából
 fülükből kihajtanak a csalánok

magasabb szárnyalással a vaginák fölött*

s ez így van rendjén

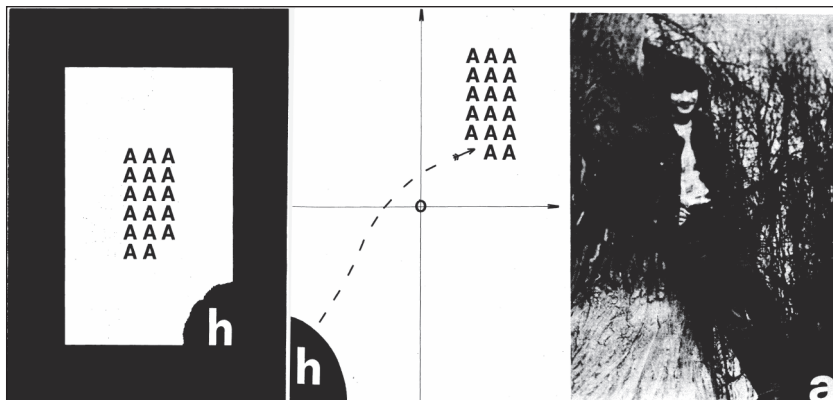
v a ginának tejfőlös a szája
 gyermekkor gyurmák

kőr - - - - kúria hol a postáskiszasszony s az egész falu kúria
 (kúrta kocsmá)

áldott tehénganyé-gyermekkor(ó)

* CSM - MZ-bez, mikor elhazároltuk magunkat Nagyszentmiklósra

Új Forrás 2017/3 – Mányoki Endre: Szökép
 A Mozgó Világ viszonya a vizuális költészethez, 1975-1983

a lap számról-számra, hónapról hónapra működött, nyolc éven át valójában a túlélést gyakorolva. Merészségét és következetességét a távlat *hiánya* garantálta. Téglánként, ablakokként és lépcsőfokokként épített olyan házat, amelybe beköltözni a legcsekélyebb esélye sem volt. Egyszersmind ezért, a célképzet hiánya okán nem alakult ki egységes vilásképe, esz- 75
merendzere, teoretikusan is megragadható szellemi karaktere. Paradox módon az értékdefiníció hiánya szavatolta szüntelen értékességét.

Vajon a költészet modern kori térhódításaiból a *Mozgó Világ* mennyit érzékelt, mennyiben tekintette azt értékek, és legkivált a maga térnyerése folyamatában figyelme kiterjedt-e a költészetben zajló folyamatokra?

A versrovat egészét tekintve: elenyésző mértékben. Az első, 1975-1980 közötti, kéthavi megjelenés időszakában a publikálás elsődleges szempontja a nyilvános értékmegerősítés, a seregszemle (Zalán szavával: *seregszámla*) volt. Ez a – fiatal nemzedéki – költészet a magatartásban kereste identitását, és versnyelvét a metafora uralta. A metafora, a magyar költészeti hagyomány egyik legmarkánsabb és legszívósabb eleme, a szavak és szó szerkezetek *eo ipso* vizuális tartalmait hasznosítja a jelentésképzés folyamatában. A mondat kényyszerű és okszerű linearitását: az optimális 'egyetlen jelentés' felé törekvést szakítja meg és tágítja ki érzékileg befogadható képpé. A metafora az *itt-létet*, a *valahol-lét* valamilyen *állapotát* teszi átélhetővé, s a hozzá rendelhető viszonyokat rendezi – elsődlegesen érzelmi, tágabb horizonton etikai – struktúrákba. A metaforikus költészet kiváló közösségteremtő, még ha ez a 'szövevség' éppen érzelmi karaktere folytán sérülékeny is.

A *Mozgó Világ* – nem manifesztált, de kifejezett – programja a Veress Miklós nevével fémjelzett négy évben éppen ez, a közösségteremtés volt. Amibe „belefért” a metaforától el-eltávolodó költői magatartások felmutatása, közösségibe integrálása is.

Az 1976. év 3. számában jelenik meg Szkárosi Endre *Részletek a domoszlói prépost vallásos korszakából* című versciklusának *extázis*-részlete. A nyomtatott oldalakon a vizualitásnak mindössze annyi szerep jut, hogy kora konvencionális kötött formáit az áradó szabadvers, a rétori hevület, az ön-vizsgálat trópusaival cseréli le. A következmények felől szemlélve: a sound poetry, Szkárosi költészetének későbbi bázisműfaja mutatkozik meg a prépost monológjában.

Ugyanebben a számban közli a lap Temesi Ferenc *Keresztrejtvény, avagy hátha így is elolvassátok* című novelláját. A szöveg egy kitöltetlen keresztrejtvény-szelvény képével nyit. Annak kitöltése után juthat az olvasó a novella birtokába, illetve még akkor sem; *MEGFJEJTÉS: A megfejtett összes vízszintes megfejtése* – a mű zárómondata, függelékben. A szöveg, melyet valóban

olvasásra kínál föl, a meghatározásokban található. Ám minden egyes definíció praktikusán érthetetlen, noha a mondatok grammatikai értelemben rendezettek; a meghatározásoknak nincsen megoldása. Egyetlen egynek sincs. A szövegértésbe fektetett munka nem térül meg, az olvasó sem-
76 minek sem jut a birtokába. Az üres mezőkbe nem kerülhetnek megfejtések, ekként a végső enigma örökös rejtély marad. A nyelv esendő, a közlés esetleges, és semmilyen pontosítás nem vezet jelentéshez. A novella *egésze* mégis létrehozza a maga jelentését: a szöveg értelme az értelem *keresésében*, a jelentés birtokba vételéért folyó szüntelen küzdelemben van. (Madách-inkarnáció egy posztmodern textusban!)

Az 1978. évfolyamban több példát is találunk a szó-kép konstellációk jelenlétére. A hangzóvers, a fónikus költészet két Szilágyi Ákos-opusban mutatja meg magát: a nyomtatott szöveg *képe* egyként szolgál töredék információkkal annak *tartalmát* illetően, és működik partitúraként az előadáshoz.

Zelei Miklós *Sarkadi* című verse a klasszikus betűpiramis-sémára épül: a szöveg elolvasása tölti föl tartalommal a gúlát. De a jelentést a kép és a szöveg működésének ellentétes iránya teremti meg; a kúp mint nyíl felfelé, a távozás irányába mutat, a szöveg ebben az irányban erőteljesen keskenyedik, a betűk vékonyodnak – az eltűnés, a semmiben/égben való feloldódás képzeteként. A textus viszont lefelé épül, a *TÁVOZOTT* szó a piramis talpazatát alkotja. A képvers paradoxon: a távozás a művész létében *a jelek szerint* a maradás/itt-maradás/megmaradás fundamentuma.

Itt kell említést tenni, mert később már nem lesz rá lehetőség, a képzőművészet rovat, nevezetesen Szabados Árpád szerkesztői gyakorlatának egyik lényeges eleméről: a szöveg és a kép grafikai összekapcsolásáról. Ennek egyik markáns példája volt a júniusi számban megjelent képregény, fe Lugossy László és Wahorn András közös munkája.

Az évfolyam legszebb darabja Csajka Gábor Cyprián *Három képvers az Akhilleusz-sorozatból* című triptichonja. Mindhárom alkotóeleme önmagában is teljes értékű. A bal oldali 'tábla' a minden kezdetet jelző A-mező sérülését és lehetséges kiegészülését mutatja egy köztjes jel, a *h* beillesztésével. A mellékel nem szervesül a rendszerbe, annak perifériáján kap helyet, de az esély az együttes jel-, tehát jelentésképzésre megvalósul. A középső tábla a rendszerbe illeszkedés esélyét, mi több, szerkezetét mutatja. A *h* belép az A terébe. A kiegészülés, mint megvalósítható eljárás revelatív: a folyamat iránya és eredménye teljesség-élményt ígér – a sötét a világosba, az egyedül-való a közös valóba lép át, balról jobbra, a lent-ből a fent-be (Platon-inkarnáció).

A szöveget az agy felépíti, betűről betűre, s rendszert találván a jel-sorban, jelentést tulajdonít a mondatnak. A képet a szem letapogatja, a keresés iránya, ritmusa önkényes – a jelentés a letapogatott jelekhez társítható rendszerben képződik, és ellenáll az 'egyetlen jelentés' kényszerének. Ha a

Részletek a domoszlói prépost vallásos korszakából

extázis

Szívszegező szembenzés üt kést gyáva hátunkba, míg trópusokon
torzpofa vigyorít a véletlen hősré.
Csavargó, ámulj e világ csodáin, magad is hidd, hogy nem egy
nap az, de ezer év,
szeged verj sugaras koponyánkba, átkozd el egekbe szemérmetlen
szentséggel tárulkozó teoretikus műszempillánkat.

A szemfényvesztés nem tűr bűnökét.
A szemfényvesztés nem tűr tévelygést.
A szemfényvesztés üres szemével a mélybe tekint.
A szemfényvesztés süket fülével csendre int.
A szemfényvesztés anyagi szódat felkarolja.
A szemfényvesztés kioltott szemed világot agyadba lövelli.
A szemfényvesztés leplezi magát.
A szemfényvesztés leplezi magát.
A szemfényvesztés felhasítja a lovak szügyét,
s az éhező világnak koponyájukon mesterkézzel ejtett halálos
lukkakat mutat fel.

77

Új Forrás 2017/3 – Mányoki Endre: Szökép
A Mozgó Világ viszonya a vizuális költészethez, 1975-1983

VÍZSZINTES :

1. Az altestet fedő férfi fehérművel megegyező nyelvi helyzetben az emberi száj külső, piros szélének csücsörítésével képzett, nem sokáig magányos hangzó; haladóknak: átlátszatlan, kalapálható, hőt és elektromosságot jól vezető elemből készült dobozba, esetenként széles szájú, homok, mészkő, szóda megolvasztott keverékből gyártott rideg, átlátszó anyagú alkalmazhatóságra való zárásal tartósított agyú zeneszerzőknek az objektív világot visszatükröző működésében a *t* és *sz* hang bizonyos tulajdonságait egyesítő affrikáta hétfokú hangsorának (mely sornak egyébként 3. és 4., valamint 7. és 8. hangja közt félhangnyi távolság van) hatodik, tanya körüli birtokrésze. 2. Magunk minden oldalán mintegy kört alkotva magasabbá tévessel oltalmul emelt építmény, melyen fél halálformán át munkálkodunk, hogy aztán a másik felében megpróbáljunk átmászni rajta. 5. -on, -en, -ön, -n, -ra, -re, -nál, -nél, -ről, -ről, -hoz, -hez, -höz, valamin, valami mellett, után, tovább, iránt, alatt régi alnémet dialektus kelta, latin, skandináv, normann-francia stb. hatások alatt igencsak megerősödött mai fejleményében. 6. Valaminek az eltérő voltát számalmas igyekezettel kifejezni szándékozó szó, ami valójában éppen olyan. 9. Nem háziasított; a talaj, a víz és a levegő szervesen anyagaival táplálkozó, ezeket szerves vegyületekké átalakító, rendszerint helyhez kötött; vagy részben az előbbivel, valamint társaival táplálkozó, idegrendszerrel, mozgás- és érzékszervekkel rendelkező; avagy mindkét előbbivel táplálkozó, az utóbbiak közül az ún. „második jelzőrendszer” kialakítása miatt kitaszított (s ezt pótlásként ügyesen felhasználó) gumós zápfogú, csökevényes szervű élőlény, vagy festő. 10. A győzteseknek osztott szabványos kantonlapokból álló játék- és kínzóeszközök; kezdőknek: pincében boros- vagy söröshordó elgurulását egyforma flegmával megakadályozó gerenda, fa. 13. Győzelmi illúzióit tartósító jelvényei, az általa elejtett – különböző pecsétetek által már előzőleg engedélyezett – felhajtott vadak testének kikészített részei, halk gúnygal

kép nyelvi jelekből formálódik, ez a két folyamat egymást kiegészítve (komplementer) zajlik; a letapogató elme egyszersmind olvas is, mi több, az olvasást *hallja* is. Az első táblán AAAAh a hangzás, a középsőn pedig HAAAA.

78 Az első hangzat inkább érzelmi hatást kelt (meglepődés, ráismerés), a második inkább értelmi viszonyt teremt: ha. *Ha* kiegészül, *ha* belép, *ha* felmegy, *ha* átlényegül...

A harmadik, a jobb oldali tábla emberi korpusz sziluettjét rejti, sötét és világos, amorf és figuratív, de alakot legalább is sejtető közegben. A vonatkozási rendszerek átkerülnek a másik két tábláról ide, ám nem nyilvánvaló sémát alkotva, hanem a folyamat harmadik fázisaként, rejtve. A koordináta-rendszer felismerhető, középpontja egyben test a középpontja is. A bal alsó részlet magában hordja a korábbiak látványát, a jobb felső pedig a betűk vonalait is megidézi. De már semmi sem olvasható. Csak az *A* fedezhető fel a képegész szerkezetében, és nem a függőleges-vízszintes, hanem a diagonális vektorok mentén. Az emberalak organikus jelei a virtuális *A* csúcsa felé törekszenek, és abban a szektorban helyezkednek el, amely korábban semmiféle jelet sem hordozott.

Csajka Gábor Cyprián korábban volt grafikus, mint költő – a Vajda Lajos Stúdió alapítói között tartják számon. Képverseiben, köztük az itt láthatón is, a nyelvi térképzés lehetőségeinek kutatását a képépítés eljárásaival egyeztetette, ekként a két rendszerelem közös érzéki/értelmi teret képez. Ez valódi formaújtás, amely azonban rejtve maradt a *Mozgó Világ* versközegében.

A korábban a nyelvkritikus költészettel kapcsolatban említett Ferencz Győző 1979 áprilisában közli két, a mi értelmezésünk szerint konkrét versét, az *a-t* és a *Valami a ...-ról* címűt. A kihagyás-technikával, illetve a szintagmákra bontás eljárásával alkotott versek valódi nyelvihatár-analízisre készítetik az „olvasót”. Az *a* esélyt kínál a valódi tartalomépítésre, nagyságrendekkel többet, mint a korábban idézett Temesi-novella. Hiszen a betűhelyeket jelölő vonalak szinte hiba nélkül kiegészíthetők, és a kis-rendszer játékeret is ad a szavak kiválasztásához. A címsorba egy *a*-val kezdődő négy betűs szót könnyen lehet találni, s hogy minek az árnyékában, ahhoz is van bőven szótári kínálat. A gond akkor következik be, amikor a —*dögél*ni csonkot próbáljuk kiegészíteni. Ide illeszkedő három, szójelentést generáló betű ugyanis nem létezik. Az idill, amit már-már megalkottunk, végtére elérhetetlenné válik.

A *Valami a ...-ról* következtelen, önkényesnek tetsző szótagolásai esetleges szójelentéseket, szószervezeteket takarnak ki, az elsődleges jelentéshez másodlagosakat, illetve töredékeket kapcsolva. Abban azonban következetes a „sorvezetés”, hogy új szemantikai elemet nem épít bele a meglévő szóalakba. Kivéve a negyedik sort, ahol a *neurose* szót egy *e* közbeiktatásával a *neue rose* jelentéstartományába irányítja át. A neurózis-képzet/érzet/tartalom megmarad a maga teljes súlyával, de az ártatlan *játék a rózsával* old egy keveset az alapszó teremtette feszültségen.

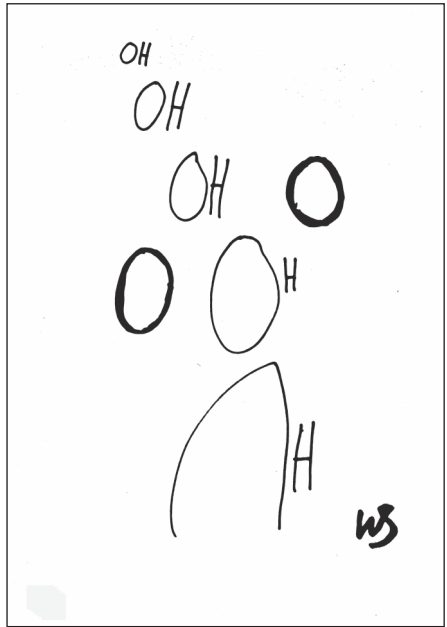
BUMM

1979 – az év, amikor a költészet és vizualitás viszonyában robusztus változás következett be a *Mozgó Világ* versterében. A januári számban megjelenik Zalán Tibor *Ének a napon felejtett hintalóért* című verse – 18 nyomtatott oldalon. Megjegyzést érdemel, hogy közvetlenül előtte olvasható 79 Moldován Domokos rövid beszámolója a One World Poetry néven megrendezett amszterdami nemzetközi költőtálalkozóról (1978. szeptember 11-16.) és a cikkhez mellékelt kisantológia, benne Dedinszky Erika szótárversével (*Litánia a nőkhöz*) és egy, a konkrét költészet alapkészletébe tartozó lélegző szótagverssel (Franco Beltrametti: *Sonettóh ah*).

A közléssel a lap elkötelezte magát a formaújítás radikalizmusa mellett, egyszersmind annak irányát is kijelölte a Kassák Lajos-i hagyomány folytatásában és átértelmezésében. Hangsúlyozom: nem a *Világanyám* és a konstruktivista képarchitektúrák Kassákja, hanem az aktivizmus expresszionista/futurista ideálja oldalán. A vers erejéhez nem fér kétség, legfőbb értéke is ebben: a megszólalás dinamikájában rejlik. Zalán elhatárolódása („*hetvenöt éve született Kassák Lajos / akihez semmi közöm*”) a mégis-megerősítés vágyából fakad, hiszen a szöveg az energiáját abból a képi/nyelvi struktúrából nyeri, melyet *A ló...* teremtett meg a hazai költészetben és képviselt jószerivel egyedül (a magyar avantgárdból senki nem élte túl harminc év feledésdiktatúráját). Mégis eredeti, minden értelemben nagy formátumú kompozíció született, és folytatható hagyomány teremtődött Zalán keze nyomán.

A lényeges újítás – még az eredeti Kassákhoz képest is – a *szöveg mint terep* felfogása, megjelenítése, működésének modellálása. A textusban való közlekedés olyan, mintha váratlan akadályokkal teli, egyenetlen, törmelékes tájon próbálnánk haladni, miközben elemi érdekünk volna, hogy átéljük a vidék mégis-szépségét, és halljuk/értjük a 'rétor' szavait. (Aligha ötlük fel bennünk, hogy a *Sztalker*, Tarkovszkij terep-filmje is 1979-ben kerül közönség elé; Zalán *Éneke* Tarkovszkijjal egyidejűleg jeleníti meg a sorskeresés emberi-alkotói kényszerét.) Zalán a további két *Ének*ben ezt a szövegépítő eljárást a tűréshatárig fokozza (*Ének pohárért*, *Mozgó Világ*, 1982. 3.; *Ének hajnali napért*, in: *Opus N3.: Koga*, Magvető, 1984).

Tanulságos, hogy Szabados Árpád Bukta Imrét kérte föl, hogy grafikával reflektáljon a Zalán-versre, és ezeket a lapokat egybefűzte a szöveggel. Az eredmény lenyűgöző volt. A verstér a rajzokon kinyílt, levegőt kapott, noha a zaklatottság, fenyegetettség érzetét egy pillanatra sem enyhítette. A pohárért írott énekhez már nem volt semmi sem társítható; Zalán a maga beavatkozásaival, távolító, idegenítő gesztusaival nem adott alkalmat az együtt járásra senkivel.

Zelei Miklós

Sarkadi

A
HO
MOK
ORA
JARA
SALAL
MEG
EGYEZO
IRANYBAN
TANOSOT

A 'hosszúvers' mint kezdeményezés a *Mozgó Világ*ban Zalán folyamatos jelenlétén túl három szerző révén folytatódik: 1980 márciusában jelenik meg Kemenczky Judit *LEVÉL RIESEN-RAND óriáskerék ÚRNAK SORSMINTÁVAL* című költeménye, melyhez az *intro* maga az sorskerék: klasszikus konkrét vers, mely a szövegegységek súlyánál fogva, és az ellentétes irányú 81 olvasatok hatásának következtében valóban képes a folytonos átfordulásra, forgásra.

A folytatásra két év múltán kerülhet sor. Géczy János – akinek *Vadnarancsok* versciklusáról már esett szó – 1982 novemberében teszi közzé *Episztola kétkben Kálnoky Lászlónak* című nagy formátumú opusát. Ennek különlegessége nem a vizuális megformálásban van (ez kimerül néhány ikon, valamint egy tér-idő ábra alkalmazásában), hanem a mintaválasztásban; Kálnoky költészete a tárgyiasság poétikáját helyezi középpontba, és ez a korszak irodalmában – az *Újhold*-hagyomány lapangása okán is – kívül rekedt a kánonokon. Géczy ehhez a poétikához társul: Tolnai Ottó, Orbán Ottó, Tandori Dezső, Oravecz Imre vonatkozási rendszerébe lép be.

Tóth Lászlót sem lehet szorosan a zaláni hosszúvers folytatói közé sorolni, annál is inkább, mert az 1983 júliusában publikált *Innen és túl* műfajaként a monodrámát jelöli meg. Ám ezzel az erővel Zalán versei is lehetnek volna monodrámák; az *Innen és túl* nyelve zaklatott és sok szólamú, javarészt erősen tömörített versbeszéd. A képhez a szöveg tipográfiája kapcsolja, mely – a korábban említett Szilágyi Ákos-versekhez hasonlóan – partitúraként is szolgálhat egy előadáshoz.

Látni való, hogy a nagy BUMMM, a *Hintaló* megjelenése a *Mozgó Világ* költészetfelfogásán nyomot hagyott, ám ez a neoavantgárd, poszt-futurista szövegvers magán Zalán Tiboron kívül kevés követőre talált; a trológia elkészülte után ő maga is kilép a műfajból. (Meg kell említeni, hogy a 'hosszúvers', mint műfajjelölő fogalom korábban sem volt ismeretlen a magyar költészetben – az ötvenes években Juhász Ferenc és Nagy László alkalmazta ezt a nagy ívű, elbeszélő és felfokozottan érzéki formát. Annak az avantgárdhoz – a szürrealizmus kivételével – nem voltak természetes kapcsolódási pontjai, alakiak pedig végképp nem. Baka István – például a *Háborús téli éjszakával* – ezt a hagyományt folytatja.)

Vajon máshol mutatkozott-e az utolsó években olyan kezdeményezés, jelentek-e meg új attitűdök a folyóirat vers- vagy szövegpublikáció között, amelyek legalább kiegészíthetik az eddig felrajzolt képet? Igen, és ezek a készülődés, a műfaji térhódítás további jeleit hordozzák.

1982 augusztusában a Nyílt tér rovatban Szabados Árpád közzé tette Nagy Pál két objektjét (munkacímük legyen talán *fort-issim-oh*), ezáltal a párizsi *Magyar Műhely* egyik alapító szerkesztője a *Mozgó Világ* szerzői közé

lépett. A mű valójában tárgyvers, lírai objekt, melynek fel-felbukkanó hagyománya a századelő avantgárdjától mindmáig jelen van (ittthon kevésbé, a világban igen jól ismert képviselője a cseh Jiří Kolář, aki a prágai Experimentální poezije csoport tagjaként jelentős konkrét költészeti életművet 82 is alkotott). A szöveg és a tér kapcsolatát a szövegnek a *konkrét tárgyhoz kötődése* teremti meg és állandósítja. Ekként a sokszorosítás mint a szöveglét eternitása elvész ugyan, viszonzásul az objekt a verset műtárggyá lényegíti át.

1983-ban tovább tágul a tér: Molnár Katalin képversei a vizuális költészet rétegzettségét, teljesség iránti igényét bizonyítják, s azt, hogy a vizuális líra önálló műnemként is releváns (MV 1983. 1.). A *Határokról* két közlekedési tábla (*Állj, elsőbbségadás kötelező; Behajtani tilos*) kontaminációja, és a piros (tiltás) szín átlényegítéséből (fekete: vég), a szövegnek a tiltással való azonosításából építkezik. „Nem volt szó” – az ismétlődés monotóniája mágikussá, hártás-érvényűvé teszi a mégoly rövid, de soha véget nem érő szövegmondást. A szavakat felírója, 'róvója' a fekete tábla által jelzett *veszély* és az olvasó *valósága* közé helyezi. Mintha a létezés elvesztése előtti utolsó, kétségbeesett mozdulatot látnánk, hangot hallanánk. A *Magányügy* egy asztalkendő, egy kispárna és egy szalvéta egymásra vetített rétegeiből formál egészet, majd mindezt még felülírja egy levél- vagy naplóbejegyzéssel. A szöveg nyers, amorf fájdalom 'átvérzi' a melegséget, ott-honosságot sugalló textúrát – vagy éppen ráterül az emlékeivel küzdő ember arcára, a miénkre...

Júliusban pedig megjelenik kilenc rajz Weöres Sándor *Kézírástól* könyvéből Várnagy Ildikó motívumelemző esszéjével társítva. A rajzok (Tandori skicseihez hasonlóan) valójában versek, Weöres költészetének autentikus részei. Miként a *Képzelt város* – szöveg voltával egyetemben – rajz is volt, ezek a firkák költemények. Olvasatuk van, s úgy épülnek föl a képzetekhez/ábrákhoz társított szavakból, mint a vers. Az *Oh* egy bohócsapkás(?), varázslósüveges(?) fejet formáz, aki éppen az önmagát összerakó szót, az *Oh*-t ejti ki. A csodálkozás, a vágyakozás leheletnyi szavát, amely éppen a kimondás során „lecsúszik” a papírról, megsérül, eltörik – ekként az *Oh*-ból *Ah* válik. Semmicske, jelentéktelen eltérés, de talán érzékelteti a különbséget, ami a vágyakozás és a csalódás között remeg.

Ha mindehhez hozzárendeljük az utolsó évfolyamok egyéb publikációit (anélkül, hogy ezúttal figyelembe vennénk a vizualitást mint rendező elvet), akkor a szerzők között Határ Győzött, Lábass Endrét, Háy Ágnest, a cikk kezdetén felidézett Fábián-tanulmányt és a 70 éves Ottlik Gézáttal közzöntő írók egész sorát találjuk. Mindebből talán kitétszik: a 80-as évek végére a *Mozgó Világ*, irodalomszemlélete alakulásában, a költői műnemek és műfajok teljes szélességében és mélységében átéli az újra-értelmezés

szükségességét, kijelöli a térfoglalás irányait, megteremti a kritikai-teoretikus értelmezés szerzőbázisát és tékáját. Kiküzdi tehát az újrakezdés jogát. És akkor: VÉGE.

83

Új Forrás 2017/3 – Mányoki Endre: SzöKép
A Mozgó Világ viszonya a vizuális költészethez, 1975-1983

(Valami vinne, lökne messze innen,
de valami vissza- s fogva tart.

Itt a reggel.

Ébrednek az ősök is.

Mozdulnak rejtekükből.

Nyújtózkodnak, ropognak zsisbadt
tagjaik.

Szemgödörükből

kimossák a sarat,

tiszta ruhát öltenek.

Egyik ősócskét a szíve ölte meg,

másik ősócskét tüdeje ölte meg.

Harmadik ősócske lángban elége',

negyedik megölte a veséje.

Ötödik ősócske kódorgott sokat,

hatodik elkártyázott három lovat.

Hetedik bort ivott, ne keresd okát,

nyolcadik megölte három asszonyát.

Kilencediket a mája ölte meg,

enkézzel hurkolt kötél a tizediket.

Tizenegyediknek agya bomlott meg,

golyó érte a tizenkettediket.

Indulnak

talpig fehérben,

gyászban.

Orgonakék ég lángol,

papsajt izzik s folyóka,

valami vinne, lökne messze innen,

de valami vissza- s fogva tart.)

← szóval itt a reggel látod itt van itt van meg
int kimegyek az erkélyre hogy a virágtartóból három sz
ál zöld rózsát szakítsak ám az erkélyemen nincs is virág
tartó

ELSŐ SZÁL ZÖLD RÓZSA: *Viszlek az egekbe*

← s az erkélyemen levő virágtartóban nincsen is virág

MÁSODIK SZÁL ZÖLD RÓZSA: *Kisérlek tisztító*

tüzekbe

← m
ondom egyetlen szál virág sincs benne →

HARMADIK SZÁL ZÖLD RÓZSA: *Üzlek a poklokba*

← sőt megesh

et hogy Zöld rózsza nincs De lehet hogy van ahol van épp
ezért az erkélyemen is lehetne ha volna erkélyem ha vol
na ajtóm ami a nincs-erkélyre nyílna ha volna szobám a
melyből a nincs-erkélyre vezető ajtó nyílna ha lenne laká
som amelyben volna egy szoba s a szobában egy ajtó me
ly a nincs-erkélyre nyílna ahol nem nyílik nem nyílik s
emmiféle virág főleg három szál zöld rózsza nem SI LA LU

1979-től jelentős átalakuláson ment keresztül az *Új Forrás*. Évente már hatszor jelenhetett meg (a korábbi három helyett), főállású munkatársakat foglalkoztatott, különálló szerkesztőségi helyiséget kapott. (Igaz, állandó megfigyelőt is, de hát ezt tudta

84 Monostori Imre

PÖRÖS GÉZA, MAGYAR FILM, VALÓSÁG

mindenki, nem is okozott ez a szépséghiba semmilyen nehézséget.) Kitűnő érzékű szerkesztőtárs elődeim, illetve ettől kezdve kollégáim, Payer István főszerkesztő és Sáránci József főmunkatárs láza-

san tervezték a különböző változtatásokat, újításokat, a folyóirat új struktúráját, szellemiségét, műfaji érzékenységét, a közlés súlypontjait és minden ehhez hasonló ideát és ötletet, amelyeket egy lelkes és koncepciózus szerkesztőségi stáb ilyenkor megvalósítani igyekszik. Jómagam is – még külső munkatársként, de már a „Valóság” rovat szerkesztőjeként – a jelenbeli és múltbeli magyar valóság egy-egy része, szelete vizsgálatának előtérbe kerülését szorgalmaztam (elsősorban a történelem, a szociográfia, az irodalomtörténet a forrástanulmányok, valamint a helyismeret-helytörténet vonatkozásaiban). A belső támogatást megkaptam ehhez, aztán jöttek már a külső személyek is. Kisebb részben örököltém a szerzőket (örömmel), nagyobb részben már az én fölkerésemre dolgoztak

Kézenfekvő, hogy ebbe a végtelenített munkatervbe nagyon illettek a korabeli magyar filmek (annál is inkább, mivel korábban csak kevéssé voltak jelen a lapon belül – ilyen volt például Tarján Tamás hosszú dolgozata egy-némely, „fiataloknak” és fiatalokról szóló magyar filmről az 1973/2. számunkban –), különös tekintettel az éppen akkor erősen felfelé ívelő magyar dokumentum-játékfilmek problémavilágának, maguk után hagyott felkavaró légkörének és formanyelvének értelmezéseire. Pörös Géza – a Népművelési Intézet, majd a Budapest Filmstúdió, aztán az OSZK munkatársa – könnyen utat talált az *Új Forráshoz* már csak a jeles rendező, Dárday István és főszerkesztőnk régebbi barátságának – talán távoli rokonságának? – segítségével is. Illetve nemcsak utat talált, de itt is maradt mintegy másfél évtizedig (nagyjából a Duna Televízióhoz kerüléséig) – igaz, két sorozatban, négy év szünettel –, megteremtve egy irodalmi folyóiratokban kevéssé megszokott sajátos műfajt: a részletes, szakszerű filmelemzést, illetve a hosszú, érdemi kérdéseket taglaló filmes interjút az éppen aktuális magyar film, filmek rendezőivel általában egy-egy portréfotóval. A szóban forgó mintegy másfél évtizedben Pörös összesen csaknem harminc filmes „anyagával” erősítette, gazdagította folyóiratunkat. (Irodalomtörténeti jelentősége volt még

ugyanebben az időperiódusban a Tasi József által készített interjúsorozatnak, a kettő hosszú időn át együtt futva értékhtelességet is jelentett az *Új Forrás* számára végig a nyolcvanas években s még a kilencvenes évek egy részében is. Úgyszintén emelték az érdeklődést – legalábbis helyben – Kádár Péter [később Kovács Lajos és Dankó József] interjú riportjai, amelyekben a megyei vagy az innen induló, ide kötődő írókat, költőket mutatták be. Ezekhez a sorozatokhoz csatlakoztak Móser Zoltán beszélgetései a néprajz, népzene határon túl élő kutatóival, továbbá Gülch Csaba interjúi nyugaton élő magyar írókkal [például Fejtő Ferencsel], Tóth László sok részből álló beszélgetéssorozata szlovákiai és honi költőkkel, irodalmárokkal – ennek egy részét 1996-ban könyvként is megjelentettük *Szó és csend* címmel –, és még jó néhány egyedi beszélgetés fontos témákról, ismert személyiségekkel. Szervesen ide illeszkedtek Wehner Tibor beszélgetéssorozatai képzőművészekkel a nyolcvanas években és a kilencvenes évek közepén. [Ebből is született válogatott kötet.] Látható, hogy az interjú mint műfaj mint valóságmegragadó és rögzítő eszköz, lehetőség – az olvasók szerették – úgyszólván állandóan a kínálatunk között szerepelt. Nagy kár, hogy se a Tasi-, se a Pörös-sorozatot nem jelentettük meg külön kötetben – rohant az idő. Igaz, Pörös Gézának a megyei könyvtár és az *Új Forrás* adta ki 1991-ben a Krzysztof Zanussi lengyel filmrendező addigi munkásságáról szóló kötetét *Illuminációk* címmel, de hát ez mégsem ugyanaz.)

Pörös Géza és a magyar (valamint a lengyel) film kapcsolata régebbi keletű volt természetesen, kezdeti munkái az *Új Forrásban* filmelemzések (tehát nem filmkritikák, hanem elemzések) voltak. Első itteni tanulmánya Dárday István és Szalai Györgyi csaknem ötórás *Filmregény* című alkotásáról szól, alapos, gondos elemzéssel: eligazító, beavató érvénnyel. (1978/2.) Ez az „eligazító” és beavató attitűd mindvégig jellemzője a Pörös-írásoknak. Így például Gábor Pál remek filmjéről, az *Angi Veráról* szólván is. (1979/3.) (A rendező filmjeiről 1985-ben Pörös kis könyvet jelentetett meg.)

A szociofilm, a dokumentumfilm, a dokumentum-játékfilm szakmai kérdései erősen foglalkoztatták. Az *Új Forrás* – miként már említettem – ugyancsak kíváncsi volt a korabeli magyar társadalmi és szellemi valóságra. Szerencsés találkozás volt. Az 1980/1-es számában terjedelmes összeállítást közöl a folyóirat Dárdayval, Szalaival és a Gulyás fivérekkal a középpontban. (Zárójelben: a szerkesztői törekvések szerencsésen egy irányba mutattak az *Új Forrásban*: hosszú, és jó visszhangot kiváltó vita indult például [Szilágyi Ákos volt a vitaindító] – elsősorban Sárándi szervező erejének köszönhetően – a nemzet és a nemzettudat mibenlétéről, majd [ugyancsak Szilágyitól] a magyar irodalom önszemléletéről, ezek a témavonulatok is erősítették

egymást a lapban, sőt nem túlzás azt állítani, hogy ezek az anyagok eredményezték a folyóirat „nagykorúsodását”. Sőt az olyan „merényletek” is segítettek, mint a kétszer bíróság elé állítást eredményező Nemere-riport a mentőökről az 1979/1-es számban. Továbbá kőkemény szocioriport-sorozatnak számított akkoriban Deák Attila folytatásos anyaga *Rácsok és csíkok* címmel, amely szigorított fegyházasok mindennapjairól szólt. [1978/1–1979/1.] A főszerkesztő, Payer István emberi és szakmai kvalitásait mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy ezeket a rázós, veszélyes kéziratokat sorra vállalta. Pedig erősen megviselték a következmények, például a bírósági tárgyalások.)

Visszatérve Pöröshöz. Az 1980/1. számunkban két Dárday-alkotásból (*Részvénytársaság* és *Harcmodor*) adunk részleteket, majd páros interjú következik Dárday Istvánnal és Szalai Györgyivel. Ugyanebben a számban kapott helyet *Szociofilm, avagy a dokumentumfilmkezés új útjai* címmel egy szintén páros interjú – Dékány István munkája – Gulyás Jánossal és Gulyás Gyulával. *A történelmi film színeváltozása* címmel írt alapos és terjedelmes tanulmányt Pörös ugyanez évi 6. számunkban. Többek között azt fejtegette – igen helyesen –, hogy a hatvanas évek a magyar társadalom megnyugvási hajlandóságával párhuzamosan a magyar kultúra (irodalom, film, színház, könyvkiadás, falusi művelődés stb.) felívelő szakasza volt, sőt a magyar film egyik virágkora. A hetvenes évek viszont már a zavar, a megtorpanás, az új kihívások időszaka volt. A magyar filmművészet adekvát módon reagált a kihívásokra, és becsülettel teljesítette hivatását. Számos magyar filmet felidéz a szerző ebben a tanulmányában, érvelése világos és meggyőző. Elemző készsége elegáns, felkészültsége elsőrangú. (Nem véletlenül ítéltük neki ez év decembereiben a folyóirat egyik nívójutalmát –, amit az évek során még három követett.) Filmelemzés a következő Pörös-írás is: Kósa Ferenc *A mérkőzés* című munkájáról, amely 1956 nyarának viszontagságaiba viszi vissza a nézőket. (1981/4.) A kritikai elemek sem hiányoznak ebből az írásból, azaz Pörös Géza nem bálványozta a legnevesebb vagy a számára legkedvesebb rendezőket sem. (Egy apró érdekesség: néhány év múlva Kósa Ferenc lett a legaggályosabb szerzőnk Pörös interjúsorozatában: többször kért korrektúrát ugyanarról a szövegről, telefonon rendelkezett, tökéletes fogalmazást követelt önmagától, úgyhogy egy külön életrajzi esszét is írt nekünk, amit örömmel közzétünk: *Eredet*, 1986/4.) Az 1983/2. számunkban Pörös újra a Gulyás fiúvekre figyel: a nagy visszhangot kiváltó *Ne sápadj!* című, Medve Alfonz téveszelnök viszontagságairól szóló dokumentumfilmjüket elemzi szakszerűen (*Hétköznapi próbatétel*). Gazdag filmes anyagot ad közre az 1984/6. számunk. Ismét Dárday és Szalai: ezúttal a visszhangos *Átváltozás*. Pörös Géza írását Mátyás Győző kritikusként hangú véleménye követi. Harmadik filmes témaként e számban a II. Országos Amatőr Játékfilmszemle munkáiról közlünk

összefoglalót Kakuk Tamástól. (A III. Országos Amatőr Játékfilmszemle – éppen Tatabányán tartották – alkotásairól Peternák Miklós írt értékelést. 1988/2.) A következő év csak egy Pörös-anyagot hozott: Lugossy László szép filmjéről, a *Szirmok, virágok, koszorúkról* ír. (1985/2.)

Nagy sorozat veszi kezdetét 1986-tól: három évfolyamunkban 87 összesen 16 Pörös-interjú (azaz csaknem valamennyi számban) film-rendezőkkal. Gyakorlatilag folyamatosan, egytömbszerűen. Az első (1.sz.) Gaál Istvánnal (többek között a *Sodrásban*, a *Zöldár*, a *Magasiskola*, az *Orfeusz és Eurydike* rendezőjével) készült, majd jöttek szép sorban a többiek: Sára Sándor (*Cigányok*, *Feldobott kő*, *Holnap lesz fácán*, *Nyolcvan huszár*. 2.sz.), Kósa Ferenc (*Tízezer nap*, *Ítélet*, *Küldetés*, *Guernica*. 3.sz.), Szabó István (*Álmodozások kora*, *Apa*, *Tűzoltó utca 25*, *Szerelmesfilm*, *Buda-pesti mesék*, *Mephisto*, *Bizalom*, *Redl ezredes*. 4.sz.), Dárday István (*Jutalomutazás*, *Filmregény*, *Harcmodor*, *Átváltozás*. 5.sz.), Tarr Béla (*Családi tűzfészek*, *Szabadgyalog*, *Panelkapcsolat*, *Őszi almanach*. 6.sz.), Erdős Pál (*Adj, király katonát!*, *Visszaszámlálás*, *Hazárdjáték*. 1987/1.), Gulyás Gyula és Gulyás János (*Kísérleti iskola*, *Vannak változások*, *Domaházi hegyek között*, *Pofonok völgye, avagy Papp Lacit nem lehet legyőzni*, *Ne sápadj!*. 2.sz.), Gábor Pál (*Tiltott terület*, *Horizont*, *Utazás Jakabbal*, *Angi Vera*. 3.sz.), Krzysztof Zanussi (*Családi élet*, *Illumináció*, *Szerződés*, *Nyugodt nap éve*. 4. sz.), Ember Judit (*Határozat*, *Pócspetri*, *Hagyd beszélni a Kutruczot!*. 5.sz.), Kézdy-Kovács Zsolt (*Ha megjön József*, *Romantika*. 6.sz.), Téglásy Ferenc (*Soha, sehol, senkinek*. 1988/1.), Elek Judit, *Meddig él az ember?*, *Sziget a szárazföldön*, *Istenmezeje*. 2.sz.), Lugossy László (*Bekötött szemmel*, *Köszönöm, megvagyunk*, *Szirmok, virágok, koszorúk*. 4.sz.), Kardos Ferenc (*Gyermekbetegségek*, *Ünnepnapok*, *Egy örült éjszaka*. 5.sz.). – Gyönyörű sorozat. Pörös mindig valamilyen aktuális filmes eseményt ragad meg kiindulópontként, majd becserkészi a rendezőt, ígérletét veszi egy beszélgetésnek. Lesi az alkalmat, mikor keríthet rá sort. Leveleiben erről legtöbbször tájékoztat. A szerkesztőségben elsőbbséget élvez mint szerző: szinte bármennyit írása késhet (nem a saját hibájából), biztosítva van a helye a következő számban. Mindig hiteles szöveggel jelentkezik, sőt a korrektúrárt rendszerint (ha kéri), elküldjük az éppen szóban forgó rendezőnek is. Maguk az interjúk joggal nevezhetők életinterjúknak, ugyanis bőven beszélhetnek vendégeink az életükről, személyes dolgaikról s persze a társadalomról, az emberekről, a művészetről, a filmről, életművükről, s minden esetben az éppen aktuális rendezésükről. Igazi tükör ez a sorozat a nyolcvanas évek magyar filmközéletéről. Az olvasók szerették a sorozatot, Pörös Géza pedig *Új Forrás*-terjesztőnek is kiváló volt: némelykor alig győztük maradék példányokkal kiegészíteni.

(Folytatása következik egy fentebbi gondolatnak. Érdekes ismét egy pillantást vetni – utaltunk már rá –, hogyan erősítették egymást ebben az időben – tehát a nyolcvanas években – egy-egy számon belül s hosszabb távon is, éveken át az *Új Forrás* egyes közleményei. Így például 1983-
88 ban Komárom megye mezőgazdasági térségeinek ipari tevékenységéről közlünk szociográfiai sorozatot, majd a közművelődés országos helyzete a vitatéma, aztán két évfolyamon keresztül fut a megye irodalomtörténetét feldolgozó tanulmányok sora [ami szintén megérdemelt volna egy külön kötetet], folyamatosan szemléljük a megye képzőművészeti tárlatait [Wehner Tibor], ugyancsak Wehner ír sorozatot a megye problematikus építészeti alkotásairól: *Épületek a múltnak?* Hosszú folytatásokban tartja fenn az érdeklődést a Cs. Varga István szervezésében nagy neveket – mint például Sz. D. Lihacsov, Király István, Gunda Béla, Sőtér István, Dobossy László, Veckerdi László, Juhász-Nagy Pál – felvonultató vita és párbeszéd a *kultúra ökológiájáról* [ebből a sorozatból könyv is lett], szociográfiai vitasorozat keletkezett a tatabányai értelmiség ön- és társadalomképéről. A nyolcvanas években alakul ki és mélyül el a Németh László kultusz, számos elsőrangú írással és fontos dokumentumokkal; fiatal történészek vetik meg a lábukat a lap körül, s fennmarad erős kötődésünk a szlovákiai magyar irodalom, színház és kultúra iránt. 1988 októberében Pozsgay Imre, Juhász Gyula és Benda Kálmán – erősen politikai töltetű – honismereti akadémiai előadásait közöljük, s ugyanebben a számunkban adjuk közre Borbándi Gyula első Magyarországon adott interjúját: a Pomogáts Bélával a Kossuth Klubban zajlott beszélgetést.)

Pörös Géza a kilencvenes évek elején, a „rendszerátalakítás” után tért vissza egy rövid, de intenzív időszakra az *Új Forráshoz*. Hat interjú készített ekkor az ifjabb filmes generáció tagjaival az alábbiak szerint. Kamondi Zoltán (*Halálutak és angyalok*. 1992/2.), Janisch Attila (*Árnyék a havon*. 4. sz.), Szőke András (*Vattatyúk, Európa Kemping*. 6. sz.), Erdélyi János (*Kisvárosi indián*. 8. sz.), Zsigmond Dezső (*Vérrel és kötéllel*. 10. sz.) és Janusz Zaorski (*Királyok anyja, Lányok és özvegyek*. 1993/2.)

Eddig tartottak, ezek voltak Pörös Géza filmes sorozatai az *Új Forrás*-ban. Ezt követte a Duna Televízióbeli munkálkodása, ahol – Sára Sándor mellett – fontos pozíciókat töltött be. Az azóta eltelt idő, a távlatosság azt bizonyítja, hogy Pörös Géza erős szerepet játszott abban a folyamatban, melynek során ez a folyóirat akkor, abban a csak látszatra nyugodt társadalmi és politikai korszakban több tudott lenni lokális rendeltetésénél: élénk – habár nem egyenletes színvonalú – szellemi élet vette körül, amit képes volt tovább sugározni.

NÉPMŰVELÉSI INTÉZETBUDAPEST I., CORVIN TÉR 8.
Telefon: *388-122Levél cím: Budapest

Pf. 33

1251

Budapest, 19

Iktatószám:

Tárgy:

Előadó:

Melléklet:

Monostori Imre főszerkesztő

Tatabánya

Kedves Imre!

Ismét témával hozakodók elő, remélhetőleg még időben. Most készül Gaál István filmje, a Gluck operája alapján forgatott Orfeusz és Euridike, amely várhatóan az Európai Kulturális Fórum egyik magyar "díszfilmje" lesz. A filmet Sára Sándor fényképezte, aki a Sodrásban óta most dolgozik először Gaállal.

Mivel Gaálról az Új Forrás még nem írt, s mivel várhatóan szép film lesz, - politikai félreállításokról itt szó sem lehet - szívesen innék majd erről. /egyébként afféle műhelygyakorlatként gyakran járok be a vágószobába, mert Gaál maga is vágja filmjeit, lehet tőle tanulni/

A film várhatóan egy, másfél hónapon belül lesz kész, így az októberi számba lehetne tervezni.

Más. Sajnos, a 1441. ankéttra nem tudtam elmenni, mert táborot vezettem, de Varga Csaba remélem átadta az üdvözlőlevelet.

Hát ennyit.

Szeretettel üdvözlél:

Pörös Géza

/a könyvecskét pedig fogadd szeretettel. Az Angi Vera először nálatok jelent meg, ebből lett. aztán ez a cserebogár /

Romeo kisvárosi orvos Erdélyben. A lánya Eliza most érettségizik, a cambridge-i egyetemi ösztöndíj esélyese. Az első vizsga előtti napon majdnem megerőszkolják az iskola előtt, be kell gipszelni a karját. A szülei felelős-

sege, hogy biztosan le tudja tenni a vizsgákat? Van-e esélyegyenlőség a történetek után? Menni kell-e? Lehet-e maradni? Cristian Mungiu új filmjében ezekre a kérdésekre keresi a választ.

90 Szabó Márton István

A FELELŐSSÉG FOGALMA *

Mungiu sikeres filmrendező. Az *Érettségivel* együtt összesen négy nagyjátékfilmet rendezett (*Nyugat; 4 hónap, 3 hét, 2 nap; Dombokon túl*), melyekkel végignyerte a nemzetközi fesztiválokat. Nem kapállózik tehát a sikerért, nem sóvárog, nem erőlködik, talán ezért képes eleganciával —hatásvadászat nélkül— felvonultatni korántsem kellemes témákat. Ezúttal az egyik legkelet- európaibb kérdéskört állítja munkájának középpontjába: az érvényesülést.

Habár a film úgynevezett „tagline”-ja azt állítja, hogy a film a szülők szerepét kívánja taglalni, itt ennél sokkal komolyabb, szociológiai jelentőségű társadalomábrázolásról van szó.

Mungiu alapfelvetése, hogy a szülők azért dolgoznak, hogy a gyermekük jobb életet kezdhessen külföldön. Kisiskolás korától hordják nyelv-órákra, azóta fektetnek hangsúlyt a tanulmányi átlagra, amely majd kijuttathatja a gyereket az országból. Az egész folyamat betetőzése az érettségi, melynek eredménye biztosítja majd az ösztöndíjat egy rangos angol egyetemen. Romeo, az apa (látszólag) túlélő. Már régen beilleszkedett a kisváros életébe: a hálapénzt-el-nem-fogadó sebész szerepébe, egy rossz házasságba, egy szeretői kapcsolatba egy fiatal anyukával. Úgy érzi, ebben az országban csak az érvényesülhet, aki könnyen épít érdekkapcsolatokat – attól fél, ez a lányának nem megy majd olyan könnyen, ezért szeretné elküldeni Angliába.

Mungiu legfőbb fegyvere az irónia. Ezt első ízben a rendőrfőkapitányságon játszódó jelenetben villantja meg, amikor is kiderül, hogy ha az orvos segít a rendőrfőnök ismerősének új májat kapni, az majd szól az ismerősnek, az szól a vizsgabiztosnak, mindenki tartozik mindenkinek eggyel, és így talán sikerül kicsit feljebb tornászni Eliza törött karja miatt elrontott érettségi pontjait. Kiderül, hogy mindenki pozícióban van. Egy-két telefon, és Romeo máris annak a vizsgabiztosnak a lakásán találja magát, aki (milyen tipikus!) reggel még alig engedte Elizát gipszben érettségizni.

A természetes fények, a hosszú felvételek és az autentikus, erdélyi középosztályt idéző, eklektikus belső terek alkotják meg azt a realista ábrázolásmódot, amiben Mungiu képes a fenti jelenetet (is), Martin Scorsese „keresztapa”-jeleneteinek dialógmenetével ábrázolni – anélkül, hogy elemelné a történetet a valóságtól. Minden el lesz intézve. Ne köszönd meg, mindig 91 szívesen segíték. Biztosan nem kérsz süteményt? Stb.

Az ironia ezen a pontos a film fő közlésmódjává válik, eredménye a film központi motívuma, a „fricska”: a feltűrt (már-már alvilági) cselszövés tárgya egy értelmetlen (hiszen egy lassan értéktelen diploma megszerzéséhez vezető út nulladik lépcsőjének számító felvételi pontszámon kívül önálló értékkel nem bír) viszont megkerülhetetlen érettségi – amin mégis a menekülés, Eliza jövője múlik.

Apu barátja tehát felhív valakit, aki felhív valakit, aki elintézi a csalást. Mindezt azért, hogy Eliza külföldön olyan életet élhessen, ahol (vajon?) nem kell csalni. Mungiu (persze) idealizálja a külföld adta feltétel nélküli lehetőségeket, a kontrasztot talán mégsem túlozza el, pedig (a beavatatlan néző számára) megmagyarázhatatlan agressziót, erőszakot vonultat fel. Aki látott már Hargita megyei rendelőintézetet, szolgálati lakást, vonatállomást, az tudja, hogy a rendező ebben a filmben (szinte) még csak alá sem húz, csupán: ábrázol. Mindeközben biztonsággal használja a történetmesélés eszközeit – a lány mindig hátul ül Apu kocsjában, a fiújával viszont még törött kézzel is motorozik; bemutatja a szerető fiával való első találkozást és első közös délutánt; a nagymama egyetlen kérését, hogy ki legyen öntve a nagypapa sírja betonnal, ne fussa be mindig a gaz –, épp annyit mesél, amennyivel fel tudja vázolni a karaktereket, amennyi épp elég.

A film szimbolikájához tartozik, ahogyan az „erdélyi-álmon” (a hétköznapi vegetáción, a gyermek kimenekítésének reményén), mint egy pajzson, rés keletkezik: az első jelenetben valaki bedobja Romeoék ablakát. Aztán megtámadják Elizát. Aztán Romeo kocsjának ablakát is betörik. Nem tudjuk kik, nem tudjuk miért – a fontos az, hogy megtörténik, mert megtörténhet. Romeo élete szép lassan darabjaira hullik: szeretője besokall, felesége kidobja, elveszíti a lánya bizalmát, hatalommal való visszaéléssel vádolják, édesanyja betegsége súlyosbodik.

Ez a dramaturgia segíti elő Romeo karakterének változását, ez segíti Mungiu mondanivalójának kiteljesedését. A rendező az avantgarde „buddhizmusának” bizonyosságával mesél környezetéről: nem ítéli el a körülményeit, csupán ábrázol, megmutatja a javulás lehetőségeit, miközben figyelmeztet az

igazság (aki vétkezik bűnhődik) örökkévalóságára (ahogyan Radnóti írja avantgarde sorainak egyikében: „tudom / semmi sincsen jól úgy ahogy van / de boldog vagyok mert harcolok hogy jól legyen minden”).

92 Rómeónak tehát rá kell jönnie, hogy nem irányíthat mindent, nem élhet egyedüli (önmagát felkenő) „tisztelességként” környezetében. Vissza kell élnie hatalmával, el kell költöznie otthonról, fel kell vállalnia új szerelmét, felnőttként kell bánnia lányával, ráadásul felelnie kell tetteiért az ügyészség előtt.

A film kérdésfelvetésére a szülők feladatával kapcsolatban Mungiu egyértelműen válaszol: nem érdemes együtt tartani egy rossz házasságot, csálni, hazudni, eljátszani gyermekeink bizalmát – a jövőjüket úgyis ők választják meg. A változtatásra pedig talán van még lehetőség, hiszen, ahogyan Rómeóra rátalálnak a nyomozók, úgy akár rátalálhatnak másra is. A felelősség fogalma pedig talán akkor változik meg, ha elkezdődik végre a felelősségrevonás.

***Érettségi** ; írta és rendezte: Cristian Mungiu; főszereplők: Adrian Titieni, Maria-Victoria Dragus, Rares Andrici, Lia Bugnar, Malina Manovici, Vlad Ivanov; fényképezte: Tudor Vladimír Panduru; vágó: Mircea Olteanu; látványtervező: Simona Paduretu; jelmeztervező: Brandusa Ioan)

Kemenczky Judit

**LEVÉL RIESEN-RAND óriáskerék ÚRNAK
SORAMINTÁVAL**

<p>FÉLT ZT MONDT RETTEGETES E TT NINCS SEM ÁN ÉS AZ É KIVÜL FÉ MONDTA RETTE EZ A K</p> <p>34567891 234567891 234567899 8765432 212</p> <p>pengék toledói pen gék toledói peng gék toledói pe ngék bugyli bicska to ledói p engék t</p> <p>ZT MONDTA M TENETES EZ A INCS SEMMI I S AZ EG KA L FÉLT Z</p>	<p>ÉS A A MILYEN Z A VIDEK I MI ISTEN HÁZ G KAPUJÁN LT ÉS AZT MILYEN NETES VIDÉ IT</p> <p>oled ói pengé k toledói pengék toled ói pengék toled dói pengék toledói</p> <p>egy oroszlán köz s munkája hozhat ta létre ezt a várost egy szent és egy or oszl án</p> <p>ILYEN RET VIDEK IPT N STEN HÁZÁN É PUJÁN KIVÜ T ES A T</p>
---	--

Olvadási útmutató:
a SORAMINTA forgatja az óriáskeréket

A *Szélhámos Budapest* olvasása közben a legtöbben valószínűleg nem a szöveg működés módjának, apró trükkjeinek nyomon követésével vannak elfoglalva, holott Gordon Zsigmond legújabb kalandjának (bár nem pontos ez a kifejezés, hiszen a legkorábban ke-

Reichert Gábor 93

A NAGY MAGYAR BALHÉ

Kondor Vilmos:

Szélhámos Budapest

letkezett mű, a *Budapest noir* előzményével van dolgunk) elbeszélői „szélhámoságai” minden eddiginél érzékletesebben mutatják meg, mitől lehetetlenek Kondor Vilmos könyvei. A szerzőtől megszokhattuk, hogy történeteinek – nem számítva a klasszisokkal gyengébbre sikeredett koronaőr-regényeket – magukkal sodorják befogadójukat, aki hamar azon veheti észre magát, hogy az elalvás előtti könnyed krimiolvasás hajnalig tartó virrasztásba fordul, amikor Gordon Budapestjén jár. A *Szélhámos Budapest* ebben a tekintetben a korábbi Kondor-könyveken is túltesz, az éjszakai krimimaratónak kellemes veszélyét pedig tovább növeli, hogy ez eddig a szerző leghosszabb (több mint 600 oldalas) regénye.

Visszatérve az elbeszélés „szélhámoságaira”: a regény narrátora oldalról oldalra, bekezdésről bekezdésre hasonló cselekkel él, mint az 1930-ban játszódó történet középpontjában álló – és természetesen kedvenc bűnügyi újságírónk által leleplezni kívánt – nemzetközi csalóbanda. Ahogy a hírhedt amerikai svindler, a budapesti „vendégjátékra” érkező Strosnider és csapata, úgy a narrátor is egy továbbfejlesztett „itt a piros, hol a piros” játékot játszik a külső szemlélővel, aki csak akkor jön rá, hogy végig az orránál fogva vezették, amikor már lezajlottak a lényegi események. Strosniderék elhitetik a kiválasztott palimadarakkal, hogy minden, amit látnak, valóságos: az elhagyatott belvárosi üzlethelyiségekben berendezett alkusz- vagy fogadóirodák, az azokat benépesítő – kispályás színészek és nagypályás csalók által alakított – emberek, sorsok, személyes történetek. A trükk lényege, hogy a rázúduló információtömeg elaltassa az áldozat gyanakvását, és ne vegye észre, hogy minden, ami körülveszi, az ő megtévesztése és megkopasztása végett jött létre. Kondor is hasonló játékot űz olvasójával: az elbeszélésbe szinte mindig tökéletes természetességgel beékelődő – valójában az elbeszélés lényegét adó – hangulatfestő gondolatfutatok, amelyek hol hosszabb, hol rövidebb történelmi, sajtó-, irodalom-, társadalomtörténeti (és még hosszan folytathatnánk a sort) adalékokkal gazdagítják ismereteinket, fokozatosan megalkotják a harmincas évek Budapestjének illúzióját.

A megvesztegetően részletes és hiteles város- és korrajznak köszönhetően pedig az ember könnyen átsiklik az olyan részletek felett is, amelyek máskülönben talán zavarnák az olvasói élményt (Kondornál ilyenek a helyenként a képzavarig túlhajtott hasonlatok, vagy az olykor egyáltalán nem csat-

94 tanó poénok). Nagy hagyományokkal rendelkező, és természetesen nemcsak a krimi műfajában használt prózapoétikai eljárás ez, amelynek alapvető feltétele, hogy a befogadó érdekelt legyen abban, hogy átadja magát az elbeszélő cselvetéseinek. Úgy tűnik, Kondor egyre inkább ráérez a módszer jelentőségére, ennek következtében pedig az új regény cselekménye nem próbál meg túllépni azokon a kereteken, amelyek között a szerző otthonosan mozog. A hangsúly pedig a sztori egyediségéről finoman az ábrázolás mikéntjére került át.

Továbbra sem tudjuk, hogy kicsoda Kondor Vilmos, annyi viszont megállapítható róla, hogy lenyűgözően aprólékos történelmi ismeretei elsősorban a Horthy-korszak Magyarországának irodalmi ábrázolására teszik őt alkalmassá – ez leginkább az 1945 előtt (*Budapest noir*, *Bűnös Budapest*, *A budapesti kém*) és után (*Budapest romokban*, *Budapest novemberben*) játszódó Gordon-regények közötti színvonalbeli különbségen mérhető le. A *Szélhámos Budapest* eseményei a Horthy-korszak kellős közepén zajlanak: Bethlen István miniszterelnökségének vége felé járunk, a világ még nem heverte ki a nagy gazdasági világválság sebeit, de a polgári kultúra (vagy legalábbis annak illúziója) még nem veszett ki a nagyvárosok életéből – ugyanakkor számos mozzanat utal a küszöbön álló társadalmi-politikai katasztrófatorozatra. Ennek egyik legbiztosabb jele éppen Gordon szakmájában, az újságírásban, a sajtó korabeli helyzetében nyilvánul meg. Az Egyesült Államokból tíz év után hazatérő, harmincéves zszurnaliszta időről időre rácsodálkozik a sajtószabadság magyarországi korlátaira. Míg korábbi, philadelphiai munkahelyén ahhoz szokott hozzá, hogy egyetlen jó cikk sem kerül a süllyesztőbe pusztán politikai vagy taktikai megfontolásokból (ahogy egy helyütt mondja, Amerikában egy fontos sztorit feldolgozó riport előtt két lehetőség áll: vagy megjelenik, vagy megjelenik), addig otthonában a hatalmi játszmaéknak, és az azokkal összefüggő kiadói érdekeknek végletesen kiszolgáltatott újságírók egyre szűkösebb mozgástérrel rendelkeznek. És bár ezúttal nem találkozunk valóban létezett politikai szereplőkkel a kötet lapjain, a később történetek ismeretében kijelenthetjük, a *Szélhámos Budapest* a közéleti szabadság fokozatos – természetesen nem ekkor kezdődő, és sajnos az ország legújabb kori történetében nem egyedülálló – felszámolásának nagyon is jellegzetes pillanatát ragadja meg. Holott Gordon nem is közéleti cikkeket ír, az ő munkája kizárólag a bűnügyi hírekre korlátozódik: érdekes belegondolni, hova süllyedtt napjainkra az efféle újságírás színvonala, respektusa, és mindenekeelőtt a funkciója. A tévéhíradókban, bulvárlapokban és

-portálokon egymást követő, nagy tömegben ránk ömlesztett krimihírek ma sokkal inkább a nyilvánosság felszámolásának, a lényegi problémák elfedésének, a lakosság figyelmének ellankasztásának eszközei – nem beszélve arról, hogy ezek a riportok az egyéni tragédiák iránti empátia helyett a horrorfilmek által kiváltotthoz hasonló érzések felébresztését célozzák. Nincsenek pontos ismereteim a harmincas évek bűnügyi újságírásáról, de Gordon figurájától távol áll minden efféle sekélyesség – már ha nem számítjuk eredendő léhaságát, ami a csinos fiatal színésznők iránti, egyébként nagyon szórakoztatóan bemutatott vonzalmában nyilvánul meg – , ami egyrészt növeli a szimpátiánkat a főhős felé, másrészt némi irigységet is kiválthat az egyre inkább devalválódó újságírói szakma művelőiben. A fiatal Gordon olyan, mint az amerikai filmek elhivatott zsurnalisztái: mindent feláldoz a nagy sztoriért, egy pitbull szívósságával hajlja az újabb és újabb nyomokat, a regény tempóját pedig mindvégig meghatározza ez a kitartó, megállíthatatlan előrenyomulás.

Nagy jelentősége van annak, hogy hősünk éppen az USA-ból érkezett haza egy évtizednyi emigrációt követően, hiszen éppen ennek köszönhetően van lépéselőnyben mindenki mással – köztük az egyre korruptabbá váló hatóságokkal – szemben. Tengerentúli tapasztalatainak hála tudja már az első gyanús jeltől kezdve, hogy a szimplának tűnő tabáni gyilkosság számai, amelyek elindítják a történetet, sokkal messzebbre vezetnek, mégpedig egy jellemzően az USA-ban alkalmazott bűnténytípus magyarországi alkalmazásáig. Az „amerikaiság” így magán a cselekményen is meglátszik, hiszen az nagyjából ugyanúgy épül fel, mint George Roy Hill legendás 1973-as krimije, a Paul Newman és Robert Redford főszereplésével készült, szintén a harmincas években játszódó *A nagy balhé*. Ezzel persze nincs semmi gond, sőt érdemes is egymás után megnézni a filmet és elolvasni a könyvet, mert a nyilvánvaló hasonlóságoknál sokkal izgalmasabbak azok az eltérések, amelyek az amerikai és a magyar svindlik körülményei között mutatkoznak.

Nem tudom, hogy Kondor Vilmos tervez-e további *Budapest*-történeteket, hiszen nehéz lehet a váltás egy olyan jól eltalált figura után, mint amilyen Gordon Zsigmond – és akkor még nem is beszéltünk az olyan, szintén remekül megalkotott mellékszereplőkről, mint a fiatal színésznő Piri, vagy az első regényekben megismert Mór. De nem is gondolom, hogy szerzőnknek feltétlenül új irányokba kellene tájékozódnia: a *Székhámos Budapest* alapján számomra úgy tűnik, Gordonban továbbra is rengeteg lehetőség van, így akár egy Poirot- vagy Miss Marple-szerű, végeérhetetlen és egyben megunthatatlan regénysorozatot is el tudnék neki képzelni. (*Libri, Bp. 2016*)

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM
anyagi támogatásával jelenik meg. Terjeszti a Budapesti,
a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT.
és alternatív terjesztők

Szerkesztők

JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő, kiadóvezető)
PAPP MÁTÉ (költészet rovat: mahbija@gmail.com, Zene online rovat)
REICHERT GÁBOR (kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (főszerkesztő-helyettes, felelős szerkesztő, próza rovat: szenazol@gmail.com)
SZŰCS BALÁZS PÉTER (Füstjelek online rovat)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak

ACSAI ROLAND
BUCSI-KOVÁCS ANIKÓ
MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR
TURI MÁRTON
POGRÁNYI PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak

BUJI FERENC
CSEKE ÁKOS
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS
VASADI PETER

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer

Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2890 Tata, Székely B. u. 2/A Telefon: 20/3353 626
E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu
Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.
ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.
Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.